

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

ปริญญา

การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง การผลิตทางการเกษตรและการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ต้นน้ำของ
ชุมชนบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

Agricultural Production and Forest Resources Dependency within Watershed Area of
Nathaum Village, Thautae Subdistrict, Kanchanadit District, Surat Thani Province

นามผู้วิจัย พันเอก พงษ์เทพ ประกอบสุขราษฎร์

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทิพย์วัลย์ สีจันทร์, Dr.Ing.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(รองศาสตราจารย์ลิลลี่ กาวิฑะ, Ph.D.)

ประธานสาขาวิชา

(รองศาสตราจารย์เรืองไร โตกฤษณะ, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา ชีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ เดือน พ.ศ.

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การผลิตทางการเกษตรและการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ต้นน้ำของชุมชนบ้านน้ำถ้ำ
ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

Agricultural Production and Forest Resources Dependency within Watershed Area of
Nathaum Village, Thautae Subdistrict, Kanchanadit District, Surat Thani Province

โดย

พันเอก พงษ์เทพ ประกอบสุขราษฎร์

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต(การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

พ.ศ. 2552

พงษ์เทพ ประกอบสุขราษฎร์, พันเอก 2552: การผลิตทางการเกษตรและการฟัฟฟง
ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ค้ำน้ำของชุมชนบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอู่แท อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปริญญาวิตายาสตรมหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน) สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
อย่างยั่งยืน โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก:
ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิวัลย์ สีจันทร์, Dr.Ing. 190 หน้า

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สภาพเศรษฐกิจ สังคม และการฟัฟฟงทรัพยากร
ป่าไม้ 2) การผลิตทางการเกษตร และ 3) ความสามารถในการฟัฟฟงพาตนเองของครัวเรือนเกษตรกร
บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอู่แท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยศึกษาครัวเรือนเกษตรกร
ตัวอย่าง ด้วยวิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จำนวน 40 ครัวเรือน การ
รวบรวมข้อมูลใช้การสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าความถี่และค่า
ร้อยละสำหรับข้อมูลเชิงปริมาณ และใช้การวิเคราะห์เนื้อหา สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษา พบว่าครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำมีการผลิตทางการเกษตร 2 รูปแบบ คือ
1) การปลูกพืชลักษณะสวนสมรม ร้อยละ 73.68 พื้นที่การเกษตรเฉลี่ย 29.07 ไร่ต่อครัวเรือน พื้นที่
ต่อหน่วยแรงงานครัวเรือนเฉลี่ย 7.33 ไร่ และ 2) การปลูกพืชลักษณะเชิงเดี่ยว ร้อยละ 26.32 พื้นที่
การเกษตรเฉลี่ย 19.30 ไร่ต่อครัวเรือน พื้นที่ต่อหน่วยแรงงานครัวเรือนเฉลี่ย 10.77 ไร่ จากการวิเคราะห์
เส้นแห่งการยังชีพ พบว่าพื้นที่ปลูกพืชที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรสร้างรายได้ที่เพียงพอต่อการยังชีพ
เท่ากับ 47,160 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ได้แก่ สะตอ, ข้าวโพดหวาน, พุริณ, กาแฟ, ยางพารา (ยาง
ก้อน), ยางพารา (ยางแผ่น), แดงร้าน และพริก 15.39, 7.91, 6.92, 6.06, 4.55, 2.60, 2.55 และ 2.27 ไร่
ตามลำดับ สำหรับรายได้ภาคเกษตร พบว่าครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ ร้อยละ
65 และเมื่อพิจารณารายได้จากภาคเกษตรรวมกับการฟัฟฟงทรัพยากรป่าไม้ ครัวเรือนเกษตรกร
สามารถมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพถึงร้อยละ 92.50 การนำผลผลิตจากป่ามาใช้ในการบริโภค
สามารถลดรายจ่ายค่าอาหารในครัวเรือน คิดเป็นมูลค่าเฉลี่ย 18,250 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และ
มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายผลผลิตจากป่า คิดเป็นมูลค่าเฉลี่ย 48,400 บาทต่อครัวเรือนต่อปี
มีการรวมตัวเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าค้ำน้ำร่วมกันบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าและการอนุรักษ์
ค้ำน้ำ ขยายเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาอาชีพและสวัสดิการชุมชน ช่วยให้เกิดการฟัฟฟงตนเองด้าน
เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

Pongthep Prakobsookraj, Colonal 2009: Agricultural Production and Forest Resources Dependency within Watershed Area of Nathum Village, Thautae Subdistrict, Kanchanadit District, Surat Thani Province. Master of Science (Sustainable Land Use and Natural Resource Management), Major Field: Sustainable Land Use and Natural Resource Management, Interdisciplinary Graduated Program. Thesis Advisor: Assistant Professor Thippawal Srijantr, Dr.Ing. 190 pages.

The objectives of this research were to study: 1) socio-economic conditions and forest resources dependency within watershed area of Nathum Village, Thautae Subdistrict, Kanchanadit District, Surat Thani Province. 2) agricultural production system. 3) capability of self-reliance of farmers. Data were collected from the purposive sample of 40 households using a mixed approach of survey, interview, and farm observation. Quantitative data were analyzed using frequencies and percentage. Qualitative data were analyzed with content analysis.

The research found that there were 2 patterns of agricultural production as follows. The first pattern (73.68%) was *Suan SomRom or Mixed Orchard system*, with the average area of 29.07 rais per household and the average area per worker of 7.33 rais. The second pattern (26.32%) was *Monoculture system*, with the average area of 19.30 rais per household and the average area per worker of 10.77 rais. The survival threshold analysis found that the agricultural area for each crop in which farmers could earn sufficient income, which was 47,160 baht per household per year are varied; Stinkbean, corn, coffee, durian, cuplump, sheet, cucumber, and chilli required 15.39, 7.91, 6.92, 6.06, 4.55, 2.60, 2.55 and 2.27 rais, respectively. Regarding to income from agricultural production, 65% of the farmers generated sufficient income for survival. Considering income from agriculture together with forest resources dependency, 92.50% of the farmers could generate sufficient income for survival. Consumption of forest products was able to decrease household consumption expenses, equivalent to 18,250 baht per household per year. The farmers also had additional income from selling forest products, equivalent to 48,400 baht per household per year. A Watershed Conservation group was set up to manage forest utilization and conserve the watershed. This group, was later expanded and became a savings group, with an aim to improve occupation and community welfare.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาของ ผศ.ดร.ทิพวัลย์ สีจันทร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก รศ.ดร.ลิลลี่ กาวิฑะ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม รศ.ดร.วิพัทธ์ จินตนา ผู้แทนบัณฑิตวิทยาลัย และดร.พงษ์ศักดิ์ วิทวัสสุติกุล ผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาให้ข้อคิดเห็น คำแนะนำ และตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

กราบนมัสการ พระอาจารย์ด้อย กตปุญโญ เจ้าสำนักพุทธสถานธรรมฯ บ้านหน้าถ้ำ ที่เมตตา ชี้แนะหัวข้อธรรม เป็นดวงปัญญาแห่งชีวิต และเมตตาอนุเคราะห์เรือนพักอาศัยชั่วคราว ถิ่นบวร ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาเรียนรู้ในหมู่บ้าน กระผมขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ ผศ.ดร.ทิพวัลย์ สีจันทร์ ที่เมตตา แนะนำ กระตุ้นเตือน ความก้าวหน้าของงาน และให้กำลังใจ พร้อมชี้แนะทรัพย์ ให้เกิดดวงปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรม จนทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้และวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จอย่างสมบูรณ์ด้วยความเป็นกัลยาณมิตรของ “ผู้ช่วยครู” ได้แก่ น้องปูก น้องรัช น้องแอน และน้องหงส์ ที่ให้การช่วยเหลือ อย่างจริงใจ จริงจัง เสียสละ และสุดท้ายคือ ทำใจ จึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม น้องด้วง (ปิณฑิพย์ คีตการเหมาะ) ประธานกลุ่มฯ และเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ทุกท่านที่เสียสละเวลาอันมีค่าในการพูดคุยการสัมภาษณ์ ให้ข้อมูล ตลอดจนเปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้ วิธีการดำรงชีพ และวิธีการประกอบอาชีพของชุมชนในพื้นที่ ด้วยความยินดีและเต็มใจ

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อสมศักดิ์ คุณแม่สิทธิรัตน์ ประกอบสุขราษฎร์ และคุณน้าวินัย-สุภาภรณ์ ยังพึ่ง ที่คอยเป็นกำลังใจ พร้อมทั้งการสนับสนุนในทุกเรื่อง กระผมขอกราบขอบคุณอย่างสูง มา ณ ที่นี้ การ ศึกษาครั้งนี้ได้เกิดจากความพยายาม ความอดทนอย่างสูง และถือเป็นการเรียนรู้ที่ยิ่งใหญ่ของผู้ศึกษา คุณความดีที่เกิดขึ้นจากวิทยานิพนธ์นี้ ขอมอบให้บิดา มารดา ส่วนความผิดพลาดด้วยประการทั้งปวงผู้ศึกษาขอรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

พงษ์เทพ ประกอบสุขราษฎร์
พฤษภาคม 2552

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง	(3)
สารบัญภาพ	(10)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ	5
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	8
แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้	8
แนวคิดเกี่ยวกับระบบการผลิตทางการเกษตร	16
การจำแนกประเภทเกษตรกร	18
แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง	20
แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน	23
แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง	27
สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา	29
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	32
บทที่ 3 กรอบแนวคิด และวิธีการวิจัย	36
กรอบแนวคิดการศึกษา	36
ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	37
วิธีการศึกษา	39
การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา	40
ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง	40
การเก็บรวบรวมข้อมูล	40
ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย	42
ขอบเขตการศึกษา	42
การวิเคราะห์ข้อมูล	42

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษา	45
ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา	45
ตอนที่ 2 การผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษา	69
ตอนที่ 3 การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้	113
ตอนที่ 4 ความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกร	128
บทที่ 5 สรุปผล และข้อเสนอแนะ	147
สรุปผลการวิจัย	147
ข้อเสนอแนะ	160
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	165
ภาคผนวก	171
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐาน	172
ภาคผนวก ข กรอบแนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก	179
ภาคผนวก ค ตารางภาคผนวก	182
ภาคผนวก ง ภาพพื้นที่และกิจกรรมของเกษตรกร	184
ประวัติการศึกษาและการทำงาน	190

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	สถานภาพทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	57
2	ขนาดของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	58
3	จำนวนแรงงานและช่วงอายุแรงงานครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	59
4	ขนาดพื้นที่ทางการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	60
5	ลักษณะการถือครองพื้นที่ทางการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	60
6	พื้นที่การเกษตรต่อแรงงานครัวเรือนของเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	62
7	รายได้ภาคเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	63
8	รายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	64

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
9	รายได้นอกภาคเกษตรของครัวเรือนเกษตร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	65
10	รายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	66
11	รายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	67
12	จำนวนหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	68
13	เงินออมของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	69
14	การผลิตทางการเกษตรจำแนกตามชนิดพืชที่ปลูกของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	75
15	การผลิตทางการเกษตร จำแนกตามจำนวนของชนิดพืชที่ปลูกของครัวเรือน เกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	76
16	จำแนกรูปแบบการผลิตทางการเกษตร ขนาดพื้นที่การเกษตร พื้นที่ต่อแรงงานครัวเรือน	77

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
17	ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาของอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกยางพาราของครัวเรือนเกษตรกรที่บ้านหน้าถั่ว ปีการเพาะปลูก 2549/2550	81
18	ต้นทุนคงที่ยางพาราในพื้นที่บ้านหน้าถั่ว ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	83
19	ต้นทุนผันแปรในการปลูกยางพาราของครัวเรือนเกษตรกรที่บ้านหน้าถั่ว ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	84
20	รายได้ผลผลิตยางพารา (ยางก้อน) รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกยางพาราของครัวเรือนเกษตรกรที่บ้านหน้าถั่ว ปีการเพาะปลูก 2549/2550	85
21	รายได้ผลผลิตยางพารา (ยางแผ่น) รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกยางพาราของครัวเรือนเกษตรกรที่บ้านหน้าถั่ว ปีการเพาะปลูก 2549/2550	86
22	ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกทุเรียนของครัวเรือนเกษตรกรที่บ้านหน้าถั่ว ปีการเพาะปลูก 2549/2550	88
23	ต้นทุนคงที่ของต้นทุนทุเรียนในพื้นที่ บ้านหน้าถั่ว ปีการเพาะปลูก 2549/2550	89
24	ต้นทุนผันแปรของการผลิตทุเรียนต่อพื้นที่ 1 ไร่ พื้นที่บ้านหน้าถั่ว ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	90

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
25	รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกทุเรียนของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	90
26	ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกสะตอของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	92
27	ต้นทุนผันแปรในการปลูกสะตอของครัวเรือน เกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	93
28	รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกสะตอของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	93
29	ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกกาแฟของครัวเรือน เกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	95
30	ต้นทุนคงที่ของต้นกาแฟในพื้นที่บ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	96
31	ต้นทุนผันแปรของการปลูกกาแฟต่อพื้นที่ 1 ไร่ พื้นที่บ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	97
32	รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกกาแฟของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	98
33	ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกพริกของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	100

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
34	ต้นทุนผันแปรในการปลูกพริกของครัวเรือน เกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	101
35	รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกพริก ของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	101
36	ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกข้าวโพดหวาน ของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	103
37	ต้นทุนผันแปรในการปลูกข้าวโพดหวานของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	104
38	รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูก ข้าวโพดหวานของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	104
39	ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกแตงร้านของ ครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	106
40	ต้นทุนผันแปรในการปลูกแตงร้านของครัวเรือน เกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	106
41	รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูก แตงร้านของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	107

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
42	มูลค่าเพิ่มผลผลิตในการผลิตพืชแต่ละชนิดของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	108
43	ลักษณะการพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ	124
44	สัดส่วนการนำผลผลิตจากป่าในแต่ละชนิดมาใช้ของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ปี 2550	124
45	รายได้ที่เป็นตัวเงินจากการเก็บหาของป่าของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ปี 2550	125
46	รายได้จากการเก็บหาของป่าเพื่อจำหน่ายของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ปี 2550	126
47	มูลค่าทางเศรษฐกิจของน้ำผึ้งป่า และสะตอป่าในป่าชุมชน บ้านหน้าถ้ำ ผลผลิต ปี 2550	127
48	การผลิตทางการเกษตร พื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	130
49	เปรียบเทียบขนาดพื้นที่กับการยังชีพของสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	132
50	แสดงการพึงตนเองของกลุ่มเก็บหาของป่า บ้านหน้าถ้ำ	134

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
51	พื้นที่เพาะปลูกและภาวะการเงินของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	138
52	ค่าประมาณการค่ายังชีพและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ	141
53	ค่ายังชีพตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี	142
ตารางผนวกที่		
1	เปรียบเทียบพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ทางการเกษตร และพื้นที่นอกการเกษตร	183

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	เปรียบเทียบพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ถือครองทางการเกษตร และพื้นที่นอก การเกษตร	2
2	แผนที่ตั้งอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี	30
3	กรอบแนวคิดการศึกษา	36
4	แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี	48
5	แผนที่หมู่ที่ 13 บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัด สุราษฎร์ธานี	50
6	สำนักปฏิบัติพุทธสถานธรรมธาราวิเวการาม (ถ้ำน้ำ-วังมัจฉา)	52
7	ศาลารวมใจพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต	53
8	ลำน้ำคลองคราม และแหล่งน้ำประปาภูเขา	54
9	พระสงฆ์เดินบิณฑบาตรในตอนเช้า	54
10	รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรของพืชแต่ละชนิดในพื้นที่ 1 ไร่ พื้นที่ บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการ เพาะปลูก 2549/2550	109

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
11	มูลค่าเพิ่มผลผลิตของพืชในพื้นที่ 1 ไร่ ที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	109
12	ปฏิทินแสดงการปลูกพืชที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	112
13	แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี	113
14	สบขึ้นที่มีไม้ยืนต้น ไม้พื้นล่างหลายชนิด	114
15	การฟังฟังทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ	115
16	โครงสร้างกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม	117
17	องค์กรทางสังคมของชุมชนบ้านหน้าถ้ำและการเชื่อมโยง	122
18	ปฏิทินการเก็บหาของป่าเพื่อจำหน่ายของครัวเรือนเกษตรกร พื้นที่ บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	127
19	จำนวนพื้นที่ปลูกพืชภายใต้ค่าจ้างชีพของสมาชิก 1 ครัวเรือน (4) พื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550	132

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
20	แสดงรายได้ภาคเกษตรเปรียบเทียบกับเส้นแห่งการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร (ตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน) บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	144
21	แสดงรายได้ภาคเกษตร รายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เปรียบเทียบกับเส้นแห่งการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร (ตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน) บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	145
22	เปรียบเทียบรายได้รวมกับเส้นแห่งการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร (ตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน) บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550	146
23	แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการผลิตทางการเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม สู่ความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ	157
ภาพผนวกที่		
1	สภาพถนนในหมู่บ้าน	185
2	สภาพบ้านเรือน	185
3	ศาลปู่ตาที่ชาวบ้านให้ความเคารพ	186
4	หน้าผาแห่งนี้มีถ้ำอยู่หลายแห่ง จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านหน้าถ้ำ และเป็นแหล่งเก็บหาน้ำผึ้ง	186

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพผนวกที่		หน้า
5	สภาพป่าดิบชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์	187
6	แหล่งต้นน้ำคลองครามที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านหน้าถ้ำ	187
7	การผลิตแบบผสมผสานในลักษณะสวนสมรม	188
8	ส่วนใหญ่เป็นการผลิตยางก้อน	188
9	การนำผลผลิตจากป่าไปจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น	189
10	การร่วมกันพัฒนาบริเวณรอบสำนักสงฆ์ในพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ	189

บทที่ 1

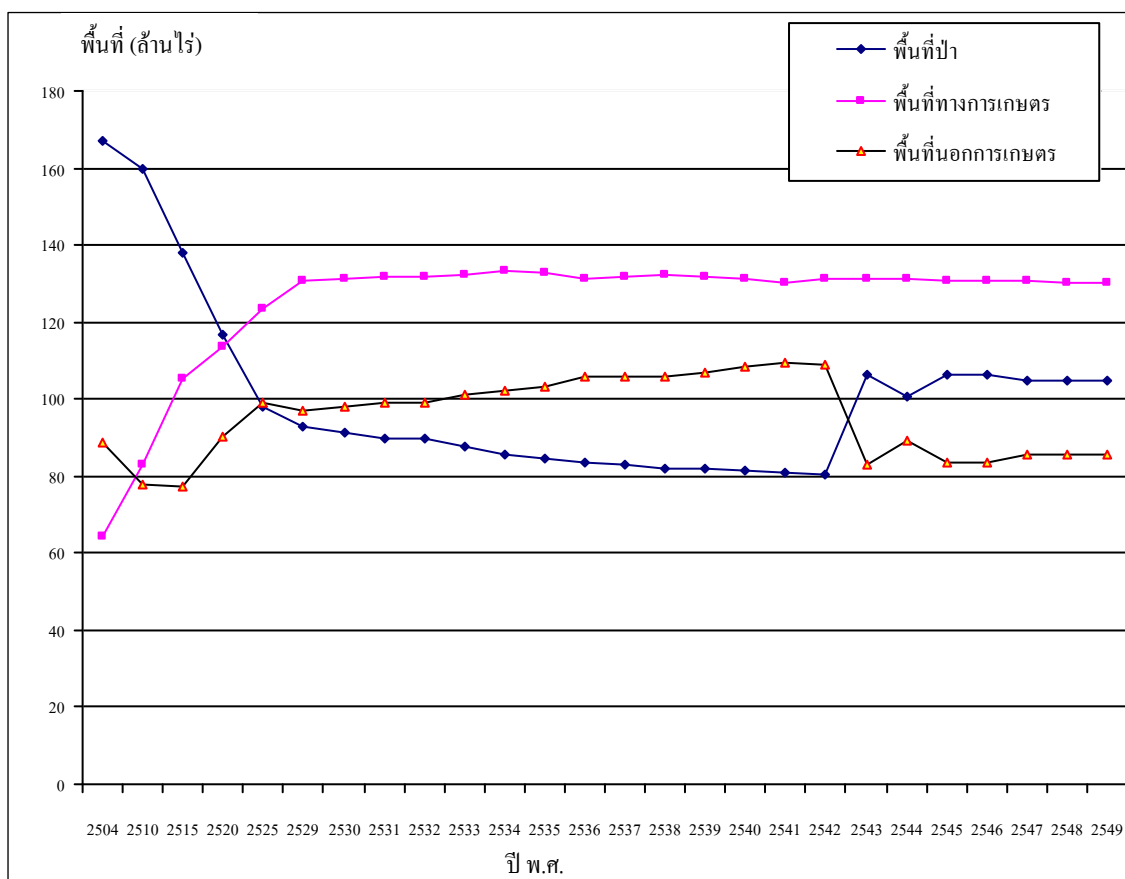
บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนามาแต่อดีตเป็นเวลายาวนาน ซึ่งมีผลกระทบ ต่อโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศในปัจจุบัน โดยเลือกพัฒนาสาขาอุตสาหกรรมให้เป็นสาขานำ ในการพัฒนาประเทศโดยผลจากภาคการเกษตรกรรม ซึ่งเคยเป็นภาคเศรษฐกิจที่มีความสำคัญมาก ที่สุดของประเทศ นโยบายและกลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมดังกล่าว ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้าง เศรษฐกิจของประเทศ จากประเทศพื้นฐานเกษตรกรรมมาเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้ ประเทศเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเปิด ที่ภาคการค้าต่างประเทศมีความสำคัญอย่างมากต่อระบบเศรษฐกิจ โดยรวม และทำให้ภาวะเศรษฐกิจของประเทศต้องไปขึ้นกับภาวะเศรษฐกิจภายนอก ซึ่งไม่สามารถ ควบคุมได้ ผลที่เกิดจากนโยบายและการพัฒนาดังกล่าว ทำให้ประเทศประสบปัญหา ได้แก่ การกระจุกตัวของความเจริญอยู่ที่ศูนย์กลางอำนาจในส่วนกลาง และการเพิ่มขึ้นของมลภาวะทุกรูปแบบ ตลอดจนการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง (นิรันดร์ นาคกระแสร, 2549)

ปัญหาการทำลายสภาพแวดล้อม เป็นปัญหาหนึ่งที่ทวีความรุนแรงขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะ ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกเพื่อทำการเกษตรของเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการลดลงของพื้นที่ป่า โดยเฉพาะในช่วง ปี พ.ศ. 2510-2520 รัฐบาลมีนโยบายเร่งรัดการพัฒนาทุกด้าน ทำให้ที่ดินป่าไม้ถูกจัดสรรไปทำอย่างอื่น เช่น การก่อสร้าง เส้นทาง การก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ และการส่งเสริมการปลูกพืชไร่ เช่น ปอ ข้าวโพด และ มันสำปะหลัง เป็นต้น จากภาพที่ 1 และตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่าในช่วง ปี พ.ศ. 2504-2525 พื้นที่ การเกษตรเพิ่มขึ้นจาก 64.53 ล้านไร่ เป็น 123.59 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 47.79 ของพื้นที่การเกษตร ทั้งหมด ในขณะที่พื้นที่ป่าไม้ลดลงจาก 167.24 ล้านไร่ เป็น 97.88 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 70.86 ของ พื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด ต่อมาในปี พ.ศ.2523 สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ละทิ้งฐานที่มั่น ในป่าทั่วประเทศออกมารายงานตัวเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย จึงเกิดการบุกรุกจากคนภายนอกเข้าไป ใช้ประโยชน์ที่ดินในป่า ทำให้ช่วงปี พ.ศ. 2520-2530 ป่าถูกทำลายสูงมาก (TDRI, 2000 อ้างใน สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2550) จนกระทั่งในปี พ.ศ.2542 พื้นที่ป่าไม้ลดลงต่ำที่สุดคือ 80.61 ล้านไร่

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมการปลูกป่าส่งผลให้ในปี พ.ศ.2549 มีพื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้นเป็น 104.74 ล้านไร่ (กรมป่าไม้, 2549)

ภาพที่ 1 เปรียบเทียบพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ถือครองทางการเกษตร และพื้นที่นอกการเกษตร
ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2542) และ กรมป่าไม้ (2549)

จากความสำคัญของป่าไม้ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อชีวิต และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการอนุรักษ์ ดิน น้ำ และสัตว์ป่า ซึ่งอำนวยความสะดวกต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ด้วยคุณค่าทางเศรษฐกิจของไม้ที่เจริญเติบโตในป่าธรรมชาติ ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของดินในพื้นที่ป่า และความต้องการขยายพื้นที่เพื่อพัฒนาเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ชุมชน รวมทั้งผลจากการพัฒนาประเทศเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกทำลาย (วศิน อินทพัฒนากุล, 2548) จึงได้เกิดแนวทางการจัดการป่าไม้ โดยเฉพาะพื้นที่ต้นน้ำ ที่จำเป็นต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์โดยการป้องกันรักษาป่าที่เหลืออยู่อย่างจริงจัง การฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม การปลูกฝังจิตสำนึกให้ตระหนักถึง

คุณประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้แก่ประชาชน แนวทางสำคัญประการหนึ่งคือ การจัดการบริหารในรูปป่าชุมชนโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ดูแลรักษาป่า ให้ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนพอสมควรจากการดูแลดังกล่าว (อภิชัย พันธเสน, 2545) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่สำคัญ ดังนโยบายของรัฐบาลที่เน้นการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้ขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้นโดยให้ชุมชนโดยทั่วไป มีสิทธิในการมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2550) ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ที่ได้ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มุ่งสู่ความสมดุลระหว่างการพัฒนา และการอนุรักษ์บนฐานภูมิปัญญา และความสามารถในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ซึ่งจะทำให้ผลประโยชน์จากการพัฒนากระจายสู่คนส่วนใหญ่ของประเทศ นำไปสู่ความพอเพียงพึ่งตนเองได้ และความสุขที่ยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

พื้นที่ป่าต้นน้ำคลองคราม มีต้นน้ำอยู่ในเขตอนุรักษ์เขาคีโหมด และเป็นต้นน้ำของลำน้ำคลองคราม ซึ่งไหลผ่านชุมชนป่าต้นน้ำคลองคราม มีเขตการปกครองประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 6 บ้านป้อม ตำบลปากแพรก อำเภอดอนสัก และหมู่ที่ 11 บ้านคลองครามเหนือ ตำบลปากแพรก อำเภอดอนสัก, หมู่ที่ 9 บ้านกงหนิง ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ และหมู่ที่ 13 บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยบ้านหน้าถ้ำ หมู่ที่ 13 ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่ตั้งในชุมชนป่าต้นน้ำคลองคราม ซึ่งในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า แต่จากการเปิดสัมปทานทำเหมืองแร่ และการอนุญาตทำไม้ จึงทำให้มีประชาชนจากหลายพื้นที่เข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินและตั้งถิ่นฐานเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น จึงขยายพื้นที่การเกษตรเข้าไปเขตอนุรักษ์ป่าไม้ ขณะเดียวกันเกษตรกรก็มีอุปสรรคในการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ปัญหาดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากดินเสื่อมสภาพ จากสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง คือ การใช้ปุ๋ย และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชฯ นอกจากนี้เกษตรกรบ้านหน้าถ้ำยังขาดความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการผลิตและพัฒนาคุณภาพสินค้าเกษตร เช่น การผลิตยางพารา และการผลิตพืชผัก พืชไร่ ไม้ผล ให้ปลอดภัยจากสารพิษ (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าอุแท, 2550)

จากปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว ทำให้ผลผลิตการเกษตรตกต่ำ เกิดภาวะไม่คุ้มทุน ส่งผลต่อรายได้รวมจากภาคเกษตรลดลง ทำให้ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ภาครัฐได้มีนโยบายและความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาภาคการเกษตรให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน โดยการเพิ่มรายได้และประสิทธิภาพการผลิตไปพร้อมกับการรักษาสภาพแวดล้อม คือ การพัฒนาการเกษตรยั่งยืน (ชัยวุฒิ ชัยพันธุ์, 2544) ซึ่งเป็นแนวทางส่งเสริมและสนับสนุนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเกษตร ให้มีความสอดคล้องกับภูมิสังคมและวิถีชีวิตเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูนิเวศการเกษตร ใช้ปัจจัยการผลิตต่ำและเทคโนโลยีที่เหมาะสมทดแทนการใช้สารเคมีสังเคราะห์ รวมทั้งมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนกระบวนการตัดสินใจด้านการพึ่งตนเองบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในรูปแบบการเกษตรยั่งยืน อันได้แก่ เกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรชีวพลวัต และเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น (วิฑูรย์ ปัญญากุล และเจษฎ์ สุขจิรัติกาล, 2546)

ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าปัญหาการใช้ที่ดิน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีความเชื่อมโยงกันเป็นระบบระหว่างกิจกรรมของมนุษย์ พืช และกระบวนการทางนิเวศวิทยา ผู้ศึกษาได้เห็นความสำคัญ และสนใจที่จะศึกษาการผลิตทางการเกษตรและการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อให้เข้าใจในรูปแบบ ลักษณะ และการจัดการในระบบการผลิตการเกษตรว่ามีผลต่อการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงหรือไม่ อย่างไร รวมทั้งแนวความคิดและการปฏิบัติ วิถีชีวิตที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถดำรงอยู่และพึ่งตนเองได้ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ซึ่งผลการศึกษาจะเป็นข้อมูลพื้นฐานแก่ชุมชนป่าต้นน้ำบ้านหน้าถ้ำ ในการจัดทำแผนชุมชนเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง และเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน เกื้อกูลกับทรัพยากรธรรมชาติแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ดังกล่าว และขยายผลสู่พื้นที่ในลักษณะใกล้เคียงต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. ศึกษาการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3. ศึกษาความสามารถในการพึ่งตนเองของเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ และการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เข้าใจถึงแนวคิดและวิธีปฏิบัติเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
3. เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลและแนวทางให้กับผู้สนใจได้ศึกษาถึงการผลิตทางการเกษตรและการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของเกษตรกร

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

ชุมชนป่าต้นน้ำคลองคราม หมายถึง ราษฎรที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 13 บ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ และชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์ หมู่ที่ 9 ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ และหมู่ที่ 6 หมู่ที่ 11 ตำบลปากแพรก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี

กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม หมายถึง ผู้แทนของชุมชนป่าต้นน้ำคลองคราม ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่รวมกลุ่มดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีข้อตกลงและกฎระเบียบของชุมชนในการอยู่ร่วมกับป่า

ครัวเรือนเกษตรกร หมายถึง ครัวเรือนเกษตรกรที่ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 13 บ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่มีการผลิตทางการเกษตร รวมถึงรับจ้างในภาคการเกษตรและมีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ จากป่า การเก็บหาผลผลิตจากป่าเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และหรือจำหน่ายเป็นรายได้เสริม

ผลผลิตจากป่า หมายถึง สิ่งที่เก็บมาใช้ประโยชน์จากป่า ได้แก่ พืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ใช้สอย ไม้เว้นไม้ท่อน ไม้แปรรูป

เขตพื้นที่ทำกิน หมายถึง บริเวณเขตพื้นที่ซึ่งทางกลุ่มป่าอนุรักษ์คั่นน้ำคลองครามร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติน้ำตกสี่ขีด และป่าไม้จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้จัดแบ่งให้สมาชิกเพื่อการอยู่อาศัย และประกอบอาชีพ

เขตพื้นที่ป่าชุมชน หมายถึง บริเวณเขตพื้นที่ซึ่งทางกลุ่มอนุรักษ์ป่าคั่นน้ำคลองครามได้จัดแบ่งเอาไว้เพื่อนำพืชเศรษฐกิจไปปลูกเสริม เพื่อเก็บประโยชน์ใช้สอย

เขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ หมายถึง บริเวณเขตพื้นที่ทั้งหมดที่ทางกลุ่มอนุรักษ์ป่าคั่นน้ำคลองครามดูแลรักษาและดำเนินกิจกรรม โดยรวมถึงเขตพื้นที่ทำกิน เขตพื้นที่ป่าชุมชน ศูนย์ศึกษาธรรมชาติ

การผลิตทางการเกษตร หมายถึง หน่วยการผลิตระดับครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งเป็นภาพรวมของทุกประเภทการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชชนิดใด การเลี้ยงสัตว์ชนิดใด และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตทั้งหมด ซึ่งเกษตรกรได้เลือกปฏิบัติเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ในการผลิตภายใต้ศักยภาพข้อจำกัดทางด้านกายภาพชีวภาพ และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคม

รายได้ในภาคการเกษตร หมายถึง จำนวนเงินที่ได้จากกิจกรรมทางการเกษตร ได้แก่ การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และประมง เป็นต้น

รายได้นอกภาคการเกษตร หมายถึง จำนวนเงินที่เกษตรกรได้รับจากกิจกรรมอื่นๆ นอกเหนือจากกิจกรรมทางการเกษตร เช่น รับจ้าง ค้าขาย เป็นต้น

ต้นทุนผันแปร หมายถึง ต้นทุนที่เปลี่ยนแปลงตามหน่วยของการผลิตหรือขนาดพื้นที่เป็นต้นทุนที่สามารถจะเพิ่มหรือลดลง หรือเปลี่ยนแปลงตามปริมาณของปัจจัยการผลิตที่ใช้ เช่น ปุ๋ย สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช เป็นต้น

ต้นทุนคงที่ หมายถึง ต้นทุนที่ไม่ได้ผันแปรตามขนาดของกิจกรรม และจะเกิดขึ้นแม้ว่าไม่ได้ทำกิจกรรมก็ตาม เป็นต้นทุนที่กำหนดให้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาหนึ่ง เช่น เครื่องจักร เครื่องมือ ซึ่งจะคิดต้นทุนเป็นค่าเสื่อมราคาในแต่ละปี

มูลค่าเพิ่มผลผลิต หมายถึง จำนวนเงินที่ได้จากการปลูกพืชทั้งหมดในฟาร์มของเกษตรกร โดยหักต้นทุนผันแปรและต้นทุนคงที่

เส้นยังชีพครัวเรือน หมายถึง ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่ายในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกรในรอบ 1 ปี โดยกำหนดให้ครัวเรือนเกษตรกรประกอบด้วยสมาชิก 4 คน ค่าใช้จ่ายที่จำเป็น ได้แก่ ค่าอาหาร ค่ารักษาพยาบาล ค่าเครื่องนุ่งห่ม และค่าสาธารณูปโภค

การพึ่งตนเอง หมายถึง การที่ครัวเรือนเกษตรกรสามารถมีชีวิตรอยู่ได้อย่างพอเหมาะพอควร กับสิ่งที่ตนเองมีอยู่ มีปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ โดยการดำเนินชีวิตด้วยความเรียบง่าย สงบสุข ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น พึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ โดยไม่พึ่งแต่ปัจจัยภายนอกเท่านั้น และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองและชุมชนที่อยู่ พร้อมกับอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาการผลิตทางการเกษตรและการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ตรวจเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ แนวคิดเกี่ยวกับระบบการผลิตทางการเกษตร การจำแนกประเภทเกษตรกร แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง และสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ตลอดจนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้

แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ ป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้

กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม (2544) และกรมป่าไม้ (2541) ได้สรุปได้ความสำคัญของป่าไม้ ไว้ดังนี้ คือ ป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ การนำไม้มาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน และมนุษย์ได้ใช้ส่วนต่างๆ ของต้นไม้มาเป็นอาหารและยารักษาโรค ป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จึงเปรียบได้กับฟองน้ำขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติ น้ำที่กักเก็บไว้จะค่อยๆ ซึมลงมารวมกัน เกิดลำธารเล็กๆ และเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำลำธารที่สามารถมีน้ำใช้ได้ทุกฤดูกาล และช่วยในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เมื่อฝนตกน้ำบางส่วนจะถูกต้นไม้ในป่าดูดซับไว้แล้วค่อยๆ ปล่อยให้ไหลลงสู่ผิวดิน อีกส่วนหนึ่งจะซึมลงสู่ดินชั้นล่าง ทำให้สามารถลดการพังทลายของดิน ป้องกัน และลดความรุนแรงของการเกิดภาวบน้ำท่วม นอกจากนี้ป่าไม้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และป่าไม้จึงเป็นกำแพงธรรมชาติที่ช่วยป้องกันความรุนแรงของลมพายุเป็นสถานที่สำหรับการพักผ่อน และการท่องเที่ยว ประการสุดท้ายคือ ป่าไม้ช่วยลดมลพิษทางอากาศ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อโครงสร้างของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม รวมทั้ง

ป่าไม้ยังตอบสนองความต้องการทั้งในด้านเป็นแหล่งที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญที่ ให้ผลผลิตไม้และของป่า แหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และรักษาความสมดุลของ สภาพแวดล้อมรวมทั้งเป็นแหล่งที่ให้บริการด้านการศึกษาวิจัย และนันทนาการของมนุษย์

จากความสำคัญของป่าไม้ สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า วัฏจักรการดำรงชีวิตของมนุษย์ต้อง สัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้ป่าไม้ยังเอื้อให้ ทรัพยากรธรรมชาติด้านอื่นๆ มีความอุดมสมบูรณ์อีกด้วย

การอนุรักษ์ป่าไม้

สำหรับแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ ได้มีนักวิชาการให้แนวคิด หลักการและวิธีการไว้ดังนี้

เกษม จันทรแก้ว (2544) ได้เสนอแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ ประกอบด้วย การใช้ หมายถึง การบริโภคโดยตรงรวมไปถึงการใช้พลังงานซึ่งจำเป็นต้องใช้อย่างประหยัด และการเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมทรัพยากรที่มีแนวโน้มว่าจะขาดแคลนในบางเวลาส่วนการรักษาฟื้นฟู ซ่อมแซม หมายถึง การดำเนินการใดๆ ต่อทรัพยากรที่ขาดไป ให้ฟื้นคืนสภาพเดิม สามารถเอื้อ ประโยชน์ในการนำไปใช้ต่อไป รวมทั้งการป้องกัน หมายถึง การปกป้องสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลาม ต่อไป หรือการป้องกันสิ่งที่ไม่เคยเกิดไม่ให้เกิดขึ้นด้วย ส่วนการสงวน หมายถึง การกำหนดเก็บ ตามระยะเวลาที่กำหนด ประการสุดท้าย การแบ่งเขตที่ให้ชัดเจน จะทำให้การอนุรักษ์ได้ผลดียิ่งขึ้น เช่น การแบ่งเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น

นิวัติ เรืองพานิช (2546) ได้เสนอหลักการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ดังนี้ คือ กำหนดบริเวณป่าไม้ เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารให้แน่นอน แล้วเข้าควบคุมป้องกันไม่ให้มีการทำลาย หรือในพื้นที่บริเวณป่าที่ ถูกแผ้วถาง รกร้าง ว้างเปล่าหรือปราศจากพืชคลุมดินก็ควรปลูกไม้โตเร็วที่สามารถยึด และปกคลุมดิน ให้มีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ ส่วนในพื้นที่ที่มีความลาดชันมาก และดินในสภาพที่ไม่คงทนควรปลูกป่า และพืชคลุมดินเท่านั้น ประการสุดท้ายคือ ให้การศึกษาอบรมและเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน และ เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในทุกระดับ ทำให้ทราบถึงประโยชน์ และคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้ง วิธีการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้

กรมป่าไม้ (2532) ได้นำเสนอวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้ คือ การถนอมและบูรณะซ่อมแซม เป็นการบูรณซ่อมแซม และรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับ ความเสียหายให้มีสภาพเหมือนเดิมหรือเทียบเท่าของเดิม จึงควรมีการปรับปรุงประสิทธิภาพ และการนำทรัพยากรที่เสื่อมสภาพกลับมาแปรสภาพเพื่อการนำมาใช้ประโยชน์ใหม่ นอกจากนี้ควรใช้ สิ่งอื่นทดแทน เช่น การใช้ซังข้าวโพดแทนฟืนหรือการคิดค้นประดิษฐ์ของเทียมขึ้นมาใหม่เพื่อลด การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

จากหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปเป็นแนวทางเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการในการป้องกันป่าต้นน้ำไม่ให้เกิดการทำลายอย่างเด็ดขาด มีการบำรุงรักษาให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ มีการฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำที่เสื่อมสภาพให้คืนสู่สภาพเดิม และมีการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำให้คุ้มค่า และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ป่าต้นน้ำ

ป่าต้นน้ำเป็นแหล่งกำเนิดน้ำที่สำคัญ ได้มีนักวิชาการให้ความหมายของป่าต้นน้ำไว้ ดังนี้

ศิริ อัคระอัคร (2536) ได้ให้ความหมายว่า เป็นบริเวณที่เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำทุกสาย เป็นพื้นที่ที่แวดล้อมไปด้วยภูเขาสูงชัน ซึ่งปกคลุมด้วยป่าไม้ที่เขียวชอุ่ม และมีความอุดมสมบูรณ์ อากาศจะมีความชุ่มชื้น และเย็นกว่าอากาศในบริเวณอื่น ฝนที่ตกลงมาในป่าต้นน้ำนี้ ส่วนหนึ่ง จะไหลบ่าไปตามหน้าดิน และไหลลงสู่ที่ต่ำตามแรงโน้มถ่วงของโลก ก่อให้เกิดการกักตุนน้ำดิน เป็นร่องน้ำเล็กๆ จำนวนมาก น้ำจากร่องน้ำเล็กๆ นี้จะไหลไปรวมตัวกันเป็นร่องน้ำที่มีขนาดใหญ่ ขึ้นตามลำดับ จนกลายเป็นแม่น้ำลำคลองในที่สุด ซึ่งดินในบริเวณป่าต้นน้ำนี้เปรียบเสมือนเป็น ฟองน้ำขนาดยักษ์ที่ดูดซับน้ำจำนวนมากมามหาศาลเอาไว้

กรมป่าไม้ (2538) และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมพัฒนาที่ดิน กรมทรัพยากรธรณี ได้ ประชุมร่วมกันแล้วให้ความหมายของต้นน้ำลำธาร คือ บริเวณป่าเขาที่อยู่ในปริมาตรของลุ่มน้ำ พร้อมทั้งได้กำหนดหลักเกณฑ์การกำหนดชั้นของพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารไว้ 3 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 หมายถึง พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่มีสภาพเป็นป่าดงดิบที่สมบูรณ์ยังไม่เคยถูกแผ้วถาง ลงเป็นบริเวณกว้าง พื้นที่ทั่วไปเป็นแหล่งชั้นน้ำอยู่บนภูเขาสูงชันที่สลับซับซ้อนมีความลาดชันมาก

ชั้นที่ 2 หมายถึง พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่มีสภาพเป็นป่าดงดิบที่ได้ถูกแผ้วถางหรือชนิดของป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณผสมผลัดใบ และป่าเต็งรัง ลักษณะของพื้นที่เนินภูเขาที่มีความลาดชันและความสูงต่ำกว่าชั้นที่ 1 และพื้นที่โดยทั่วไปเป็นแหล่งซับน้ำ

ชั้นที่ 3 หมายถึง พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่สภาพป่าได้ถูกบุกรุกแผ้วถางลงเป็นที่ทำมาหากินเป็นส่วนใหญ่หรือเป็นพื้นที่เกษตรกรรมในบางส่วน ลักษณะของพื้นที่ทั่วไปเป็นภูเขา และมีพื้นที่ราบเป็นบางแห่ง ชนิดป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณผสมผลัดใบ

กล่าวโดยสรุป ป่าต้นน้ำ หมายถึง พื้นที่ตอนบนของกลุ่มน้ำหรือที่เนินสูงที่มีป่าไม้ และพืชชนิดต่างๆ ปกคลุมพื้นที่รับน้ำฝน ควบคุมปริมาณ และคุณภาพของน้ำซึ่งเอื้อต่อการเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และการใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ของมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ

ความสำคัญของป่าต้นน้ำ

ป่าต้นน้ำนับว่าเป็นพื้นที่มีบทบาท และความสำคัญยิ่งต่อการให้กำเนิดแม่น้ำลำธาร และเอื้อต่อการให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี

กรมป่าไม้ (2538) ได้สรุปความสำคัญของป่าต้นน้ำไว้ว่า เป็นแหล่งรองรับ กักเก็บ ระบาย และควบคุมการไหลของน้ำฝน และสกัดกั้นน้ำฝนมิให้กัดเซาะ และพังทลายดินลงมาเป็นตะกอน ขุ่นขึ้นลงสู่แม่น้ำทั้งยังเป็นแหล่งควบคุมความสมดุลของดินฟ้าอากาศมิให้แห้งแล้ง และป้องกันมิให้เกิดอุทกภัยอย่างรุนแรง นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งกำเนิดพืชพรรณไม้ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งผลิตไม้ และของป่า ซึ่งสอดคล้องกับที่กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2540) ได้ให้ความสำคัญของป่าต้นน้ำว่าเป็นแหล่งเก็บกักน้ำ และควบคุมการระบายน้ำ ทำให้พื้นที่ตอนล่างได้รับน้ำที่มีคุณภาพดี มีปริมาณที่พอเหมาะ และมีช่วงการไหลสม่ำเสมอตลอดปี

จะเห็นได้ว่าความสำคัญของป่าต้นน้ำที่เด่นชัดที่สุด คือ เป็นเครื่องมือปรับความสมดุลของระบบ รวมทั้งภูมิอากาศ และเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธาร เมื่อน้ำฝนที่ตกลงสู่พื้นป่าต้นน้ำจะดูดซับน้ำไว้แล้วค่อยๆ ปล่อยลงสู่ลำห้วยลำธาร ควบคุมการระบายของน้ำ ทำให้พื้นที่ตอนล่างของป่าต้นน้ำได้รับน้ำที่มีคุณภาพดี มีปริมาณที่เหมาะสม และมีการไหลที่สม่ำเสมอตลอดปี

สถานการณ์ของป่าต้นน้ำ

ป่าต้นน้ำนับว่าเป็นพื้นที่ป่าที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเป็นแหล่งเก็บกักน้ำ และทำหน้าที่ควบคุมการระบายน้ำ ทำให้พื้นที่ตอนล่างของป่าต้นน้ำลำธารได้รับน้ำที่มีคุณภาพดีในปริมาณที่เหมาะสม และมีช่วงเวลาการไหลที่สม่ำเสมอตลอดปี ซึ่งตามหลักวิชาการแล้วจะต้องมีพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารประมาณร้อยละ 28 หรือ 18.62 ล้านไร่ แต่ในปีพ.ศ. 2542 สภาพพื้นที่ป่าต้นน้ำลดลงเหลือเพียง 12.5 ล้านไร่ หรือร้อยละ 18 ของพื้นที่ต้นน้ำ (ยงยุทธ พาดกลาง, 2542) จากการศึกษาของกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม (2544) ได้พบว่าทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นป่าต้นน้ำลำธารได้ถูกทำลาย และเสื่อมโทรมลงอย่างต่อเนื่องอันเป็นผลมาจากการพัฒนาพื้นที่ ที่ขาดการจัดการและการป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น การทำไม้ การทำเหมืองแร่ การบุกรุกเข้าครอบครองที่ดินในเขตพื้นที่ป่าไม้เพื่อการเกษตรกรรม การเผาป่า การกระทำเหล่านี้ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ และพื้นที่ป่าต้นน้ำลดลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาตามมา ไม่มีดินไม้ช่วยปะทะหรือลดความรุนแรงของฝน และไม่สามารถดูดซับน้ำได้ตามปกติ ฝนที่ตกลงมาจึงชะหน้าดินและธาตุอาหารในดินไปได้ง่าย กลายสภาพไปเป็นตะกอน และโคลนไหลปนไปกับน้ำ ไปทับถมในลำน้ำหรืออ่างเก็บน้ำทำให้ลำน้ำตื้นเขิน และเกิดน้ำท่วมในฤดูฝน ขณะเดียวกัน ก่อให้เกิดปัญหาความแห้งแล้ง และการขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคตามมา จะเห็นได้ว่าการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณป่าต้นน้ำลำธารได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ลุ่มน้ำ ทำให้เกิดภาวะความเสื่อมโทรมแก่ลำน้ำทุกสายนับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า สถานการณ์ป่าต้นน้ำของประเทศอยู่ในภาวะวิกฤตที่จะต้องมีการแก้ไขปัญหาย่างเร่งด่วน ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นนอกจากพื้นที่ป่าต้นน้ำจะมีปริมาณลดลงแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมรวมทั้งมนุษย์ได้รับผลกระทบทั้งจากอุทกภัยและภัยแล้งอีกด้วย

การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

จากผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงความจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์ป่าต้นน้ำไว้ และมีความเข้าใจในการอนุรักษ์อย่างถ่องแท้ ได้มีนักวิชาการให้ความหมายของการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้หลากหลาย ดังนี้

เกษม จันทรแก้ว (2544) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า เป็นการใช้เพื่อความต้องการ และประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Using for immediate needs and saving for future use” หรือการอนุรักษ์อาจหมายถึง การใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุผล และมีการใช้อย่างสร้างสรรค์ จึงกล่าวได้ว่า การอนุรักษ์เป็นพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างสมเหตุสมผล เพื่อให้ทรัพยากรเหล่านั้นคงอยู่เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ตลอดไป

ธงชัย จารุพัฒน์ (2541) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ป่าไม้ว่าเป็นการรู้จักใช้ประโยชน์จากป่าไม้ โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดต่อส่วนรวมให้มากที่สุด และต้องสูญเสียป่าไม้โดยเปล่าประโยชน์ให้น้อยที่สุด รวมทั้งการกระจายการใช้ประโยชน์ให้ทั่วถึงกัน ซึ่งการอนุรักษ์ป่าไม้จะเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาการทำลายป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพ

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2540) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ป่าไม้ว่าเป็นการนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองแก่ชุมชน

ดังนั้นจึงสรุปความหมายของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำว่า เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างรู้คุณค่า และเหมาะสมเพื่อการใช้ประโยชน์ที่สมดุล และกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

นอกจากป่าต้นน้ำแล้ว ยังมีป่าอีกประเภทหนึ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญในการร่วมกันดูแลรักษา รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ นั่นคือป่าชุมชน

ป่าชุมชน

ป่าชุมชน ได้มีนักวิชาการให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ ดังนี้

อานวย คอวนิช (2531) ได้ให้ความหมายป่าชุมชนว่า เป็นป่าที่ประชาชนร่วมกันจัดทำขึ้น เพื่อให้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชนนั้น ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของวิธีการวนศาสตร์ชุมชน ที่ใช้กิจกรรมทางป่าไม้ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชนบท ในความหมายของป่าชุมชนจะเห็นว่าครอบคลุม ปรัชญาของวนศาสตร์ชุมชนอย่างครบถ้วน ประการแรก เป็นความต้องการพื้นฐานของราษฎรร่วมกัน (basic needs) จากการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ด้านต่างๆ เช่น การใช้ไม้สร้างบ้านเรือน เป็นต้น

อีกประการหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) โดยเน้นให้ประชาชนเข้ามาบทบาทในการพัฒนาป่าไม้ ประการสุดท้ายคือ ความรู้สึกในการเป็นเจ้าของ (sense of belonging) ผลจากการเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ การสร้างป่าชุมชนจนถึงการรับผลประโยชน์ที่ตกเป็นของราษฎร ความผูกพันห่วงแหน และดูแลรักษา ป่าชุมชนจะติดตามาก เพราะราษฎรถือว่าเป็นของเขาเอง

ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดินหรือ ที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการหรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ และแผนงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นด้วย การจัดการหรือ ดำเนินการดังกล่าวก็เพื่อการอนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (แสงระวี อุณจันทร์, 2550)

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดินหรือที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนเข้าดำเนินการกิจการด้านป่าไม้มาร่วมกับเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ ภายในกฎระเบียบข้อบังคับ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งความสำเร็จของป่าชุมชนจะเกิดขึ้นได้ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ เป็นความต้องการพื้นฐานของราษฎรเพื่อการใช้ประโยชน์โดยปลูกจิตสำนึก ความเป็นเจ้าของ และใช้การมีส่วนร่วมเป็นสะพานเชื่อม

รูปแบบของป่าชุมชน

กรมป่าไม้ (2541) ได้แบ่งป่าชุมชนออกเป็นประเภทต่างๆ โดยใช้ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนด จำแนกประเภทที่สำคัญ ได้แก่ ลักษณะสภาพป่า และความเป็นมา ตลอดจนวัตถุประสงค์ของชุมชน จำแนกได้ดังนี้

ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ลักษณะทั่วไปจะมีสภาพเป็นพื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติมีไม้ขนาดใหญ่ รวมทั้งพรรณพืชอย่างหลากหลาย มีอายุยาวนาน โดยเป็นพื้นที่ป่าชุมชนกำหนดไว้ มิให้ผู้บุกรุกเข้ามาตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกถืองหรือเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ตอบสนองประโยชน์ของชุมชนในด้านต่างๆ ตามสภาพเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชุมชนนั้นๆ อีกรูปแบบหนึ่งป่าชุมชนพัฒนา เป็นพื้นที่ป่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่สาธารณะกว้างเปล่า หรือพื้นที่ป่าไม้เสื่อมโทรม และชุมชนเห็นว่าควรจัดให้มีป่าไม้ในพื้นที่นั้น โดยวิธีปลูกป่าขึ้นใหม่หรือปลูกเสริมฟื้นฟู หรือป้องกันบำรุงรักษา จนทำให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่ป่าต่อไป เพื่อวัตถุประสงค์ของชุมชนที่จะใช้ร่วมกันในลักษณะต่างๆ

การบริหารจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย

แนวคิดการจัดการป่า คือ การยอมรับว่าป่าเป็นสิทธิร่วมกันของชุมชน สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นจึงเกิดจิตสำนึกร่วมกันถึงสิทธิ และหน้าที่ในการดูแลจัดการ และใช้ประโยชน์จากป่าไปพร้อมๆ กัน ป่าชุมชนจึงถือว่าเป็นทรัพย์สินของส่วนร่วมของท้องถิ่น บนพื้นฐานความศรัทธา ภูมิปัญญา และสิทธิชุมชน กรมป่าไม้ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างเป็นทางการ คือ โครงการพัฒนาป่าชุมชน โดยอาศัยมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2527 เข้าไปส่งเสริมป่าชุมชนในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติโดยให้ความรู้ อบรม และเพาะกล้าไม้ พบว่ามีป่าชุมชน จำนวน 10,848 แห่ง เกิดขึ้นในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530-2547 (กรมป่าไม้, 2547)

สำหรับการบริหารจัดการป่าชุมชน ทิพวัลย์ สິจันทร์ และคณะ (2551) ได้กล่าวถึงแนวคิดการบริหารจัดการในเชิงภูมิวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสร้างและบริหารจัดการเครือข่าย การดูแลป่าชุมชนที่ข้ามพรมแดนของพื้นที่หมู่บ้านและตำบลที่มีประสิทธิภาพ โดยเชื่อมโยงถึงประเด็นการแก้ไขกฎระเบียบกติกาการจัดตั้งป่าชุมชนในร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน ซึ่งในระเบียบปฏิบัติป่าชุมชนต้อง “จดทะเบียน” ในระดับหมู่บ้าน แต่ในความเป็นจริง ชุมชนต้องดูแลพื้นที่ป่าที่เกินขอบเขตของพื้นที่หมู่บ้าน ทั้งนี้ได้เสนอให้มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีทุกภาคส่วน เพื่อพัฒนาเป็น “เครือข่าย” ในการทำงานร่วมกัน โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หรือ อปท.ต้องทำบทบาทหน้าที่ในการ “รวมแกนนำ” ของทุกหมู่บ้านในเขตตำบลมาร่วมกันบริหารจัดการผ่านขบวนการเชื่อมร้อยด้านนโยบาย แผนงาน กิจกรรม และงบประมาณ ตลอดจนใช้เครื่องมือและวิธีการของ “การจัดการความรู้” เพื่อสร้างการขับเคลื่อนที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

กฎหมายป่าชุมชน เป็นกระบวนการที่เครือข่ายป่าชุมชนทั่วประเทศร่วมกันขับเคลื่อนมานาน ซึ่งสาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนนี้ กำหนดให้ชุมชนสามารถรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นป่าชุมชนได้ สำหรับพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของทางราชการ ชุมชนมีสิทธิขอจัดตั้งต้องดำเนินการรักษาป่ามานานไม่น้อยกว่าสิบปี และต้องไม่เป็นพื้นที่ที่ทางราชการสงวนรักษาไว้ และชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ แต่ภายในสภาฯ ก็มีมุมมองที่แตกต่างกัน ฝ่ายที่เห็นด้วยเสนอว่าเขตอนุรักษ์ที่มีชุมชนอยู่มาก่อนแล้ว เป็นเพราะวิถีชีวิตของชุมชนที่เฝ้าต่อการอยู่กับป่า และมีความผูกพันกับป่าในมิติทางวิญญาณ ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ส่วนฝ่ายที่ไม่

เห็นด้วยเป็นห่วงว่าชุมชนที่ไม่ได้อยู่กับป่า จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ชนิดผลาญป่าหรือนายทุน จะอาศัยพระราชบัญญัติป่าชุมชน เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า

นอกจากนี้ยังมีความเห็นของนักปราชญ์ท้องถิ่น พระอมรมิตร คัมภีร์ธัมโม กล่าวว่า กฎหมายป่าชุมชน คือ เครื่องมือให้ประชาชนได้เป็นเจ้าของพื้นที่ เมื่อรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ จึงจะเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทำให้ชุมชนร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์เข้าใจปัญหาในพื้นที่รู้ศักยภาพของตน และจะขยายไปสู่เรื่องอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นแผนชุมชน สวัสดิการชุมชน เชื่อมโยงกัน เป็นเรื่องการอยู่ดีมีสุขครบทุกมิติของการพัฒนา ดังนั้นกฎหมายป่าชุมชนจะต้อง ทำให้ชุมชนมีสิทธิเข้าไปเป็นเจ้าของป่าเพื่อพัฒนาชุมชนไปสู่ความอยู่ดีมีสุข (วิธิพลังไท, 2550)

ตามที่กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าเป็นการขับเคลื่อนของทุกภาคส่วน คือ สมาชิกเครือข่ายชุมชน นักวิชาการและองค์กรภาครัฐที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ เพื่อให้มีความสมดุลทางนิเวศ และมีการใช้ประโยชน์อย่างเป็นธรรม ซึ่งมาตรการทางกฎหมายนั้น เพื่อคุ้มครองทรัพยากรและชุมชน แต่ก็มีข้อพิจารณาว่ากฎหมายป่าชุมชนต้องสอดคล้องกับ ความเป็นจริงของท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาค และสอดคล้องกับวิถีชีวิตด้วย นอกจากนี้การเป็นเจ้าของร่วมกันของประชาชนที่สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ทั้งการพักผ่อน เก็บหาของป่า แต่ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับระบบการผลิตทางการเกษตร

ระบบการผลิตทางการเกษตร (agricultural production system) มีคำในความหมายใกล้เคียงกัน คือ ระบบการทำฟาร์ม (farming system) หมายถึง หน่วยการผลิตระดับฟาร์ม (ระดับครัวเรือน เกษตรกร) ที่เป็นภาพรวมของทั้งระบบของทุกประเภทในการผลิตในฟาร์ม นั้น และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตทั้งหมด ซึ่งเกษตรกรได้เลือกปฏิบัติ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ในการผลิต ภายใต้ศักยภาพ และข้อจำกัดทางด้านกายภาพ - ชีวภาพ และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ - สังคมที่เกษตรกรเผชิญอยู่ในช่วงเวลาขณะนั้น (ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และคณะ, 2537) ตามนัยของความหมายมี คำสำคัญ คือ การผลิต และการบริโภค โดยการผลิตหมายถึง กระบวนการที่คนในชุมชนนำ ทรัพยากรธรรมชาติมาใช้สนองความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ และสังคม การผลิตเป็นรากฐาน สำคัญของมนุษย์ และสร้างความมั่งคั่งให้กับบุคคล และยังเป็นเงื่อนไขสำคัญของการจัดระเบียบ ทางสังคมของชุมชนด้วย เพราะทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การพึ่งพา อาศัยกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การผลิต คือ การผลิตทางการเกษตรที่มีความสำคัญ ส่วนการบริโภค

หมายถึง การใช้ประโยชน์จากผลผลิตที่เกิดขึ้นมาจากกระบวนการผลิตเพื่อตอบสนองต่อการบริโภค ซึ่งการผลิตทางการเกษตรจะอยู่ภายใต้ระบบเกษตรกรรมในรูปแบบต่างๆ (นภกรณ หะวานนท์, 2543)

ในการศึกษานี้ เน้นการผลิตทางการเกษตรมุ่งสู่การพึ่งตนเองของชุมชนภายใต้การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของการใช้ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งธันวา จิตต์สงวน (2543) ได้ให้ความหมายของเกษตรยั่งยืน (sustainable agriculture) ว่าเป็นระบบเกษตรที่มีความสัมพันธ์และเกื้อกูลกับสภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของแต่ละภูมิภาค มีการผลิตที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยง และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในที่สุด ซึ่งแท้จริงแล้วคือ ระบบเกษตรที่มีความคล้ายคลึงกันในแง่ที่ใช้หลักการการผลิตที่หลากหลาย (diversity) เกื้อกูลซึ่งกันและกัน (complementary) และเพื่อสร้างความมั่นคง (security) แก่เกษตรกรและระบบนิเวศ ส่วนรูปแบบระบบการเกษตรแบบยั่งยืน เป็นระบบการผลิตที่เหมาะสม (appropriate production system) กับสภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในไร่นาที่แตกต่างกันออกไป สามารถจำแนกออกเป็นรูปแบบต่างๆ ได้แก่

1. เกษตรกรรมผสมผสาน (integrated farming) เน้นกิจกรรมการผลิตมากกว่าสองกิจกรรมขึ้นไปในเวลาเดียวกัน และกิจกรรมเหล่านี้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้มากขึ้นจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินที่มีจำกัดในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด จุดเด่น คือ เป็นการจัดการความเสี่ยง (risk management) และการประหยัดทางขอบข่าย (economy of scope)

2. เกษตรอินทรีย์ (organic farming) เน้นหน้การผลิตที่ไม่ใช้สารอินทรีย์เคมี หรือเคมีสังเคราะห์ แต่สามารถใช้อินทรีย์เคมีได้ เช่น สารสกัดจากสะเดา ตะไคร้หอม หรือสารสกัดชีวภาพ เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์แก่ทรัพยากรดิน จุดเด่น คือ เป็นการสร้างความปลอดภัยด้านอาหาร (food safety) ให้แก่ผู้บริโภค

3. เกษตรธรรมชาติ (natural farming) เน้นหน้การทำเกษตรที่ไม่รบกวนธรรมชาติ หรือรบกวนให้น้อยที่สุดที่จะทำได้ โดยการไม่ไถพรวน ไม่ใช้สารเคมี ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และไม่กำจัดวัชพืช แต่สามารถมีการคลุมดิน และใช้ปุ๋ยพืชสดได้ จุดเด่น คือ เป็นการฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศ (rehabilitation of ecological balance) และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก

4. เกษตรทฤษฎีใหม่ (new theory agriculture) เน้นหนักการจัดการทรัพยากรน้ำในไร่นา ให้เพียงพอเพื่อผลิตพืชอาหาร โดยเฉพาะข้าว เอาไว้บริโภคในครัวเรือน รวมทั้งมีการผลิตอื่นๆ เพื่อบริโภค และจำหน่ายส่วนที่เหลือแก่ตลาด เพื่อสร้างรายได้พอเพียง จุดเด่น คือ เป็นการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร (food security) ซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงระดับครัวเรือน

5. วนเกษตร (agroforestry) เน้นหนักการมีต้นไม้ใหญ่ และพืชเศรษฐกิจหลายระดับ ที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ เพื่อการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของพืชหรือสัตว์ชนิดต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกัน ทั้งยังเป็นการเพิ่มพื้นที่ของทรัพยากรป่าไม้ที่มีจำกัดได้อีกทางหนึ่ง จุดเด่น คือ เป็นการคงอยู่ร่วมกันของ ป่า และการเกษตร ทั้งยังเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) อีกด้วย

การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน เปรียบเสมือนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร และชุมชน โดยผ่านทางการสร้างความอุดมสมบูรณ์และความสมดุลของระบบนิเวศในไร่นา แนวทางการพัฒนา จึงเป็นมากกว่าการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต แต่จะเกี่ยวข้องไปถึงกระบวนการส่งเสริมและพัฒนา เพื่อเปลี่ยนแปลงจิตใจและพฤติกรรมของเกษตรกร ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการพัฒนาเทคโนโลยี และเกี่ยวข้องโดยตรงกับสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกร ตลอดจนสภาพทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ เพราะเป้าหมายสุดท้ายในการส่งเสริมเกษตรแบบยั่งยืน มิใช่อยู่ที่การค้นพบเทคโนโลยีหรือระบบการผลิตจากการค้นคว้าวิจัยในไร่นา แต่อยู่ที่การพัฒนา ระบบการเกษตรแบบยั่งยืนในรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสม เพื่อให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้นำไป ปฏิบัติได้จริง และพัฒนาไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด

การจำแนกประเภทเกษตรกร

จากการที่เกษตรกรแต่ละรายมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านชีวภาพ กายภาพ เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งวัตถุประสงค์ของเกษตรกรเอง ทำให้กลไกในระบบการผลิตและเทคนิคการผลิต แตกต่างกันไป การที่เกษตรกรเลือกระบบการผลิตและเทคนิคการผลิตแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ของเกษตรกรเอง (ชัยรี นฤทุม และคณะ, 2537)

วัตถุประสงค์ของการจำแนกประเภทเกษตรกร

1. เพื่อทำความเข้าใจลักษณะต่างๆ ของระบบการผลิต ทั้งด้านชีวภาพ กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัตถุประสงค์ของเกษตรกร และนำมาวิเคราะห์เพื่อจัดกลุ่มและจำแนกเกษตรกรตามความคล้ายคลึงและความแตกต่างตามเกณฑ์

2. เพื่อวินิจฉัยสภาพระบบการผลิตทางการเกษตรแต่ละประเภทในอนาคตรวมทั้งผลกระทบที่มีต่อกัน ซึ่งจะเป็นแนวทางการกำหนดโครงการวิจัยหรือโครงการพัฒนาการเกษตรหรือเกษตรกรแต่ละประเภทต่อไป

ขั้นตอนและวิธีการในการจำแนกประเภทเกษตรกร ประกอบด้วย 6 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การเลือกพื้นที่ มีลักษณะที่ต้องคำนึงถึง ดังต่อไปนี้

1.1 ขนาด และระยะทาง การเลือกพื้นที่ควรจะพอเหมาะกับคณะวิจัย และระยะทางในการสำรวจไม่ควรไกลนัก

1.2 สภาพแวดล้อมทางชีวภาพ และกายภาพ ควรเลือกพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมทางชีวภาพ กายภาพที่คล้ายคลึงกัน และไม่แตกต่างกันมากนัก เพื่อความรวดเร็วในการทำงาน

1.3 สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ และสังคม ควรมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เพื่อไม่ให้ประเภทของเกษตรกรซับซ้อนเกินไป

2. การศึกษาโครงสร้างระบบการผลิตในพื้นที่หลังจากเลือกพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นตำบล อำเภอ หรือจังหวัด แล้วจะต้องดำเนินการศึกษาโครงสร้างระบบการผลิต โดยศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ จะช่วยให้นักวิจัยเข้าใจโครงสร้างระบบการผลิตในพื้นที่ และยังใช้คัดเลือกตัวอย่างระบบการผลิตเพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาต่อไป

3. การเลือกตัวอย่างระบบการผลิต นำข้อมูลจากการศึกษาโครงสร้างระบบการผลิตมาเข้าตารางเพื่อใช้ในการเลือกตัวอย่างระบบการผลิตอย่างเจาะจง ข้อคำนึงในการเลือกตัวอย่างระบบการผลิต มีดังนี้

3.1 จำนวนตัวอย่าง ควรอยู่ระหว่าง 20-50 ตัวอย่าง ถ้าตัวอย่างมีความคล้ายคลึงกันมาก ตัวอย่างจำนวนน้อยก็สามารถเป็นตัวแทนได้ แต่ถ้าแตกต่างกันมากจำนวนตัวอย่างจะต้องมากขึ้น

3.2 ระบบการผลิต ควรเลือกตัวอย่างทั้งที่มีระบบการผลิตเดียว และระบบการผลิตหลากหลาย

3.3 ปัจจัยจำกัดบางประการของเกษตรกร ควรเลือกตัวอย่างเกษตรกรที่มีปัจจัยจำกัดบางประการที่แตกต่างกันให้ครบถ้วนในระดับต่าง ๆ กัน เช่น ขนาดที่ดิน (ไม่มีที่ดินไปจนถึงมีที่ดินจำนวนมาก) สภาพหนี้ (ไม่มีหนี้สินถึงมีหนี้สินจำนวนมาก) เป็นต้น

4. การศึกษากระบวนการผลิต

5. การวินิจฉัยความสัมพันธ์ของกลไกกระบวนการผลิตเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่นักวิจัยจะต้องร่วมกันวินิจฉัยกลไกกระบวนการผลิตและความสัมพันธ์ของกลไกเหล่านั้น

6. การจัดกลุ่มเกษตรกรตามประเภทระบบการผลิต เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่แบ่งเกษตรกรออกเป็นกลุ่มตามความคล้ายคลึง

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้โลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ (2550) ได้อัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนา และบริหารประเทศ โดยบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) โดยกำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า “มุ่งพัฒนาสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” (green and happiness society)

เศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นแนวคิด และการปฏิบัติที่ใช้ความรู้เป็นองค์รวมทุกมิติ เป็นความรู้ในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดอย่างประหยัด และเกิดประโยชน์มากที่สุด ให้มีความสำคัญกับ “คุณค่า” ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณมากกว่า “มูลค่า” โดยการเงินเน้นการตอบสนองความต้องการที่ไม่จำกัด และไร้ขอบเขต (ธารรงค์ อุดมไพจิตรกุล, 2544) ด้วยฐานคิดในการจัดสรรทรัพยากรที่แตกต่างกับฐานคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงยึดหลักทรัพยากรเป็นที่ตั้ง แล้วจึงควบคุม และลดความต้องการบริโภคอย่างไม่จำกัดลงมา มิใช่หาวิธีเอาชนะหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการที่ไม่จำกัด เพราะหากเอาความต้องการที่ไม่จำกัดเป็นตัวตั้งแล้วทรัพยากรธรรมชาติจะถูกใช้เป็นจำนวนมาก และอย่างรวดเร็ว โดยการพัฒนาเทคโนโลยีมาช่วยเร่งในการผลิต ยิ่งเทคโนโลยีพัฒนามากเท่าใดทรัพยากรธรรมชาติจะถูกใช้อย่างสิ้นเปลืองหมดเร็วมากขึ้นเท่านั้น ส่วนการลดความต้องการการบริโภคลงมานั้นจะทำให้ลดการพึ่งพิงเทคโนโลยีลงได้ ทำให้ประหยัดทรัพยากรธรรมชาติส่งผลให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นโดยประชาชนต้องรู้จักตนเอง และมีความรู้เกี่ยวกับตนเอง (self knowledge) เพราะจะทำให้เข้าใจเหตุ และปัจจัยที่กำลังเป็นอยู่ปัจจุบัน เกิดจิตสำนึกรักชุมชน ดังนั้น ผู้บริโภคจะต้องใช้หลักขาดทุน คือ กำไร (our loss is our gain) จึงจะควบคุมความต้องการที่ไม่จำกัด และสามารถลดความต้องการลงมาได้ด้วยตระหนักในเรื่อง “คุณค่า” จะช่วยลดค่าใช้จ่ายลง ไม่ต้องไปหาวิธีทำลายทรัพยากรเพื่อให้เกิดรายได้มาจัดสรรสิ่งที่เป็น “ความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุด” และขจัดความสำคัญของ “เงิน” ในรูปรายได้ที่เป็นตัวกำหนดการบริโภคลงระดับหนึ่ง จะทำให้ไม่เกิดการบริโภคเกินขนาด (over consumption) ซึ่งก่อให้เกิดสภาพเศรษฐกิจที่ดี มีสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศที่สมดุล ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทั้งนี้ อภิชาติ พันธเสน (2549) ได้กล่าวถึง หัวใจหลักของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลาง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยอาศัยเงื่อนไขที่เป็นพื้นฐานสำคัญสองประการ ได้แก่ ความรู้ และคุณธรรมในการวางแผน และดำเนินการทุกขั้นตอนของบุคคลในทุกระดับชั้น ในระดับครอบครัว และชุมชน เศรษฐกิจพอเพียงเป็นทั้งวิธีประกอบอาชีพ และวิถีในการดำรงชีวิต โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. วิถีประกอบอาชีพ เน้นที่การมีภูมิคุ้มกัน เนื่องจากการมีภูมิคุ้มกันที่ดี จะช่วยให้ชีวิตหรือกิจการสามารถดำรงอยู่ได้ในลักษณะไม่เสี่ยงเกินไป หรือไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจคาดเดาล่วงหน้าได้ หรือหากได้รับผลกระทบ ก็สามารถฟื้นตัวได้ในเวลารวดเร็ว แต่การที่มีภูมิคุ้มกันที่ดี ต้องมาจากการพึ่งตนเองให้ได้เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งหมายถึง การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่หรือหาได้ง่ายในท้องถิ่นให้มากที่สุด ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสามารถควบคุมได้ หรือมีทุนของตนเองอันได้แก่ ทุนมนุษย์ ในเรื่องของภูมิปัญญา ทุนทางสังคม และวัฒนธรรม คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลและร่วมมือกัน ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ในด้าน ดิน น้ำ ป่าไม้ และทุนทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น เงินทุน เครื่องมือเครื่องใช้ เทคโนโลยีการผลิต จึงสรุปได้ว่า ถ้าสามารถพึ่งตนเองได้เท่าไร ภูมิคุ้มกันก็จะสูงมากขึ้น ไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้น และมีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด แต่การจะพึ่งตนเองได้นั้นต้องมีผู้ที่มีความพอประมาณ ในความหมายความพอประมาณ คือ ทำทุกอย่างเท่าที่จะสามารถจัดการได้เอง ไม่เกินกำลังความสามารถ ดังนั้นความพอประมาณจึงเป็นวิธีการสำคัญที่จะหนุนช่วยความสามารถในการพึ่งตนเองได้จริง อันเป็นพื้นฐานความสำคัญของการมีภูมิคุ้มกันที่ดี เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดีแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องไปเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น สามารถดำเนินการทุกอย่างได้อย่างซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียร ความอดทน นั่นคือความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีนั้น เป็นการดำเนินการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในระดับวิธีการ นั่นคือ สามารถดำรงอยู่ได้ในกระแสโลกที่มีความไม่แน่นอนหรือมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วได้ไม่ยากเกินไป

2. วิถีในการดำรงชีวิต ความพอประมาณช่วยให้สามารถพึ่งตนเองได้ และยังช่วยให้ชีวิตมีความสุขเพิ่มขึ้น เพราะความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีไม่สุดขั้วไปทางใดทางหนึ่ง อันเป็นสาเหตุสำคัญของความทุกข์ ส่วนความมีเหตุผลนั้น เป็นแนวทางช่วยให้ชีวิตสามารถลดความทุกข์และมีความสุขเพิ่มขึ้นได้จริง นั่นคือเป้าหมายสุดท้ายของชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง เพราะความมีเหตุผลนั้นที่แท้จริง คือ การมีทั้งสติ และปัญญา นั่นก็คือการมีความรู้จริง ความรู้จริง คือ ปัญญา ส่วนรอบคอบ ระมัดระวัง คือ สติ ดังนั้น การมีความรู้ซึ่งประกอบด้วย รู้จริง รอบคอบ และระมัดระวัง คือ ปัญญาที่ถูกกำกับด้วยสติ ภายใต้งู้นไขดังกล่าว คุณธรรมก็จะเกิด คือ ซื่อสัตย์สุจริต ขยัน อดทน โอบอ้อมอารี นั่นคือ เงื่อนไขคุณธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะนำไปสู่ชีวิตที่มีความสุข ตามนัยเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ยังให้แนวคิดความพอเพียงทางนิเวศไว้ว่า ความพอเพียงที่ต้องมีความพอดีในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ คือการไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่ใช่ธรรมชาติจนเกิดความทรุดโทรม หรือใช้ธรรมชาติจนเลยขีดจำกัดจนเป็นอันตรายต่อระบบนิเวศ ปัจจุบันเริ่มคำนึงการปฏิบัติทางด้านพอเพียง (sufficiency revolution) ด้วยการสร้างขีดจำกัดในการบริโภค และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดนี้ย้ำว่ามนุษย์จะต้องเรียนรู้ว่าเท่าใดจึงจะเรียกว่า “พอ” โดยไม่ทำลายสมดุลของระบบนิเวศ โดยที่ความพอเพียงนี้อยู่ในระดับพอดี และไม่เป็นอันตรายต่อคุณภาพชีวิตด้วยเช่นกัน

หลักปฏิบัติที่สำคัญในความพอเพียงทางนิเวศ ได้แก่ หลักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ให้ลดลงกว่าระดับที่เคยใช้ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ภายใต้ขีดจำกัดทางนิเวศ ตลอดจนการป้องกันเพื่อลดความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม หลักการสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด คือ “ลดละมลภาวะ” และผู้ก่อมลภาวะต้องเป็นผู้จ่ายค่าใช้จ่ายเสียหาย

ดังนั้นความพอเพียงทางนิเวศ หมายความว่า ทิศทางการพัฒนาจะต้องละทิ้งโลกทัศน์ลัทธิบริโภคนิยมด้วยการปรับแผนการบริโภค “โลกทัศน์พอเพียง” ซึ่งหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสังคม และปลูกเร้าให้มนุษย์ในฐานะผู้บริโภคมีความรับผิดชอบต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

ตามที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นภาพรวมของเศรษฐกิจพอเพียง มีการเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยแนวคิดความพอเพียงทางนิเวศเข้ากับเศรษฐศาสตร์พอเพียงที่ผู้บริโภคต้องใช้หลักการ “ขาดทุน คือ กำไร” จึงจะควบคุมความต้องการที่ไม่จำกัด และสามารถลดความต้องการลงมาได้ ซึ่งจะนำไปสู่การมีสภาพเศรษฐกิจที่ดี มีสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศที่สมดุลก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

อรุณ อวนสกุล (2543) กล่าวถึงความหมายที่เป็นทางการของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ได้ให้ไว้โดยคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อม และการพัฒนา (world commission on environment and development) ในรายงานเรื่อง Our Common Future เมื่อปี ค.ศ.1987 ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นคำจำกัดความที่ยอมรับกันทั่วโลก หมายถึง การพัฒนาที่สนองความ

ต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยที่จะต้องไม่ให้เกิดผลกระทบต่อความสามารถของคนในรุ่นอนาคต ในการสนองความต้องการของตนเอง (หรือไม่ทำให้คนในรุ่นอนาคตจำต้องยอมรวมขอมล ความต้องการของตนลง)

การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย หมายถึง การพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของ ทุกๆ ด้าน อย่างสมดุลบนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทย ด้วยการมี ส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกัน และกัน เพื่อความสามารถในการ พึ่งตนเอง และคุณภาพชีวิตที่ดี อย่างเท่าเทียมกัน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และ สังคมแห่งชาติ, 2546)

แนวคิดที่สำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน มีบุคคลสำคัญ นักวิชาการ และนักสิ่งแวดล้อมได้ นิยามความหมายที่แตกต่างกันไป เนื่องจากแนวคิดของความต้องการพัฒนานั้น มีขอบเขตกว้างไกล และหลากหลายแตกต่างกัน ดังนี้

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2548) ทรงอธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ว่า คำศัพท์เดิมเรียกว่า วัฒนธาวร หมายถึง การพัฒนาที่บุคคลจะได้ ประโยชน์ต่อเนื่องในระยะยาว ไม่สูญเสียทรัพยากรมากเกินไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต, 2543) ได้อธิบายว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะเป็นบูรณาการ (integrated) คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมา ประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ มีดุลยภาพ (balance) คือ การทำให้กิจกรรม ของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

อรุณ อวนสกุล (2543) การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง กระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และ สังคมของประเทศที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยมีคน ในสังคมเป็นเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้มีความกินดีอยู่ดีมีสุขทั้งปัจเจก และปัจเจกด้าน โภคทรัพย์ อื่นๆ (material well being) ที่จำเป็นแก่การดำรงชีพอย่างเพียงพอ และปลอดภัยตามมาตรฐาน ตลอดจนมีโอกาสดำเนินการศึกษาและบริการทางสาธารณสุขที่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความปลอดภัย ในชีวิต และทรัพย์สิน มีสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานตามกฎหมาย มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ และที่สำคัญคือ ดำรงชีวิตอยู่ภายใต้สภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ดี ทั้งในเชิงกายภาพ และคุณภาพ

สรเสรีญ วงษ์ชะอุ่ม (2549) ให้ความหมายของการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืน หมายถึง การทำให้ประเทศเจริญอย่างมั่นคง มีพื้นฐานที่แข็งแรงพึ่งพาตนเองได้ มีภูมิคุ้มกันที่ดี มีความสมดุลระหว่างความเจริญทางด้านต่างๆ คนส่วนใหญ่มีความอยู่ดีมีสุข พอมีพอกิน ประเทศมีความสงบร่มเย็น คุณภาพชีวิตที่ดี บ้านเมืองมีสภาพแวดล้อมที่ดี มีความน่าอยู่น่าอาศัย ทรัพยากรธรรมชาติไม่ถูกทำลายให้หมดไป มีความสมดุลระหว่างการนำมาใช้ และการอนุรักษ์

จึงสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สมดุล และบูรณาการเชื่อมโยงทุกมิติ ทั้งด้านคน เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และการเมือง และหมายรวมถึง มิติเวลาที่ต้องต่อเนื่องเชื่อมโยงจากเวลาหนึ่งไปสู่อีกเวลาหนึ่งโดยมีคนเป็นเป้าหมายของการพัฒนาเพื่อให้มีความกินดีอยู่ดีมีสุข มีลักษณะความเป็นองค์รวม คือ การประสานสอดคล้องกันขององค์ประกอบต่างๆ ที่อาจส่งผลกระทบซึ่งกัน และกันภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

การพัฒนาสู่ความยั่งยืน

จากแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมฯ ฉบับที่ 9 ได้บัญญัติหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศ มุ่งสู่การพัฒนาสังคมที่พึงประสงค์ 3 ประการ คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาการเรียนรู้ และสังคมमानฉันท์เอื้ออาทรโดยเน้นความสมดุลการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันทั้งสิ้น สรเสรีญ วงษ์ชะอุ่ม (2549) ได้สรุปแนวคิดการพัฒนาสู่ความยั่งยืนดังนี้

1. การพัฒนาสภาพแวดล้อมให้เชื่อมต่อการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ สามารถทำมาหากินจากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาตนเองให้พอมีพอกิน และพึ่งพาตนเองได้
2. การบริหารทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในด้านดิน น้ำ ป่า รวมทั้งทรัพยากรที่นำมาใช้เป็นพลังงาน หลักการสำคัญ คือ การสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ และการนำมาใช้ไม่ให้หมดไป ดังนั้นการรักษาป่าให้คงอยู่ไว้จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญโดยเฉพาะป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธารอันเป็นแหล่งเกิดของแม่น้ำสายสำคัญ เป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพ

3. การพัฒนาองค์ความรู้ ให้คนสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุล และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อดำรงชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ กิจกรรมของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประกอบอาชีพ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ต้องคำนึงถึงผลที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างรอบคอบ ต้องพิจารณาในลักษณะองค์รวม กิจกรรมที่ทำอยู่ต้องสอดคล้องและเหมาะสมกับธรรมชาติ

4. การบริหารจัดการที่ดี ที่ยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม ซื่อสัตย์สุจริต มีเมตตาธรรม ก็เป็นพื้นฐานของการพัฒนาสู่ความยั่งยืน หากคนในสังคมมีสำนึกมีความละเอียด และเกรงกลัวในการทำชั่ว ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดำเนินชีวิตในความพอประมาณ เดินทางในสายกลาง ความสงบสุข ความเรียบร้อยก็จะเกิดขึ้นในสังคมได้

จากแนวคิดของบุคคลสำคัญ และนักวิชาการสามารถสรุปแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยให้ความสำคัญของการพัฒนาที่นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ เพื่อมุ่งสู่คุณภาพของมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ตามแนวทางดังนี้

ในมิติสังคมประการสำคัญ คือ ต้องมีความพอประมาณกับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ทุกคนในสังคมที่อยู่ร่วมกันต้องมีคุณธรรมไม่เบียดเบียนซึ่งกัน และกัน ซึ่งรวมถึงการไม่เบียดเบียนธรรมชาติด้วยการไม่นำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้งานเกินความสามารถในการฟื้นตัวเองตามธรรมชาติจนเป็นเหตุให้ระบบนิเวศขาดความสมดุล ต้องมีจริยธรรมในการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า โดยมีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพรวมถึงยึดหลักพอประมาณในการบริโภค (จันทน์ พวงพุก และ นิวัฒน์ พิษณุดำรงค์, 2550)

ในมิติเศรษฐกิจ การมีระบบเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพอย่างต่อเนื่อง และการขยายตัวอย่างมีคุณภาพ การพัฒนาเป็นไปอย่างสมดุล และเอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ มีความสามารถในการแข่งขัน และการเจริญเติบโตนั้นจะต้องมาจากการกระบวนการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีสะอาดลดปริมาณของเสียไม่ทำลายสภาพแวดล้อม และไม่สร้างมลพิษที่จะกลายมาเป็นต้นทุนการผลิตระยะต่อไป รวมทั้งเป็นข้อจำกัดของการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550)

ในมิติสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ที่มีประสิทธิภาพ มีความสมดุล ระหว่างการใช้ประโยชน์กับความสามารถในการฟื้นตัวตลอดจน คงไว้ซึ่งคุณภาพทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ดีไม่ให้เสื่อมโทรม เพื่อตอบสนอง ความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน และสงวนรักษาไว้ให้คนรุ่นอนาคตรวมทั้งการกระจายโอกาส และการมีส่วนร่วมในเรื่องการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างทั่วถึง และเป็นธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

ประเวศ วะสี (อ้างใน อภิชัย พันทเสน, 2549) ได้อธิบายหลักการที่สำคัญของพุทธเกษตร หมายถึง การเกษตรแบบพึ่งตนเอง เป็นการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ โดยมีวิถี การผลิตและวิถีการดำรงชีพที่สอดคล้องกัน คือการผลิตที่ประสานสัมพันธ์กับธรรมชาติและศาสนา ก่อให้เกิดชีวิตที่ร่มเย็นและเป็นสุข พุทธธรรมที่นำไปพิจารณาประกอบกับวิถีชีวิตเกษตรกรรม จะต้องประกอบด้วยหลักธรรม คือ สัมมาทิฐิ ที่ศึกษาปัจจัยทั้งหลายที่เชื่อมโยงกัน (อิทัปปิจจยตา) การพึ่งตนเอง (อิตตา หิ อิตตโน นาโถ) ทำให้ชีวิตและชุมชนมีอิสระไม่ต้องขึ้นอยู่กับการผันแปร ภายนอก มีวินัยในชีวิต (ศีล) อิทธิบาท 4 คือ ความเพียรใฝ่รู้ใฝ่ศึกษา (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) สันโดษธรรม คือ การพึงพอใจในสิ่งที่มีอยู่ การบริหารจัดการ (กัมมัฏฐาน) และสามัคคีธรรม ซึ่งธรรมะ ในพุทธศาสนาเหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อวิถีชีวิตแบบพุทธเกษตรกรรม โดยแบ่งขั้นตอนการพึ่งพา ออกเป็น 3 ขั้น ได้แก่

ขั้นแรก เป็นการผลิตปัจจัยสี่ ผลิตแบบง่าย ๆ พยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตนเองหรือ แรงงานในครอบครัว การผลิตดังกล่าวมุ่งสนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัว ไม่มีโอกาสมากนัก ที่เกษตรกรจะมีรายได้เป็นค่าของเงินเข้ามา ดังนั้น จึงต้องอาศัยความสันโดษในการใช้ชีวิตคือ พึงพอใจอยู่กับการกินอยู่อย่างง่าย ๆ ประหยัด และไม่ฟุ้งเฟ้อตามค่านิยมของสังคม

ขั้นที่สอง เป็นการพึ่งตนเอง เมื่อเกิดสถานการณ์ที่ต้องพึ่งตนเอง หมายความว่า ไม่เลือกที่จะ ผลิตทุกอย่างให้ตอบสนองความต้องการของตนเองได้ ก็เนื่องจากมีหลักประกันแล้วว่า มีทางหา สิ่งที่ขาดหายไปมาชดเชยด้วยวิธีการอื่นๆ ทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเองไม่เสียไป

ขั้นที่สาม ในระดับนี้ การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการควบคุมเทคโนโลยีในการผลิต ตลอดจนมีความสามารถในการควบคุมทรัพยากรบางชนิดที่สามารถทำการผลิตให้การผลิตดำเนินไปได้โดยไม่ชะงักงัน รวมไปถึงความสามารถในการควบคุมตลาดด้วย สำหรับเกษตรกรในขั้นนี้ หมายถึง ความสามารถในการกำหนดวิถีชีวิตและการผลิตของตนเองได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทว่า การที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้จะต้องมีการพึ่งตนเองได้ 5 ด้านด้วยกัน คือการพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ และการพึ่งตนเองได้ทางสังคม โดยใช้สัญลักษณ์ภาษาอังกฤษ TERMS

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological Self-reliance) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุและเทคโนโลยีทางสังคม การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพและการบำรุงรักษาให้คงสภาพดีอยู่เสมอ เพื่อการใช้งานเทคโนโลยีในความหมายนี้รวมทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นเรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk Wisdom)

2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self-reliance) หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจที่มีความมั่นคง สมบูรณ์พูนสุขพอควรหรือหากมองในแง่ความสมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทาน จุดสมดุลก็ต้องสูงพอควร ถึงขั้นสมบูรณ์พูนสุขดังกล่าว โดยการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบทสามารถพิจารณาหรือวัดได้

3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self-reliance) ทรัพยากรธรรมชาติในที่นี้ หมายถึง สิ่งใดๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติในชุมชนหรือสามารถหาได้ การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้นและความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เสื่อมเสียไปจนหมดสิ้นหรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติมากนัก

4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Psychological Self-reliance) หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็งในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิเลส

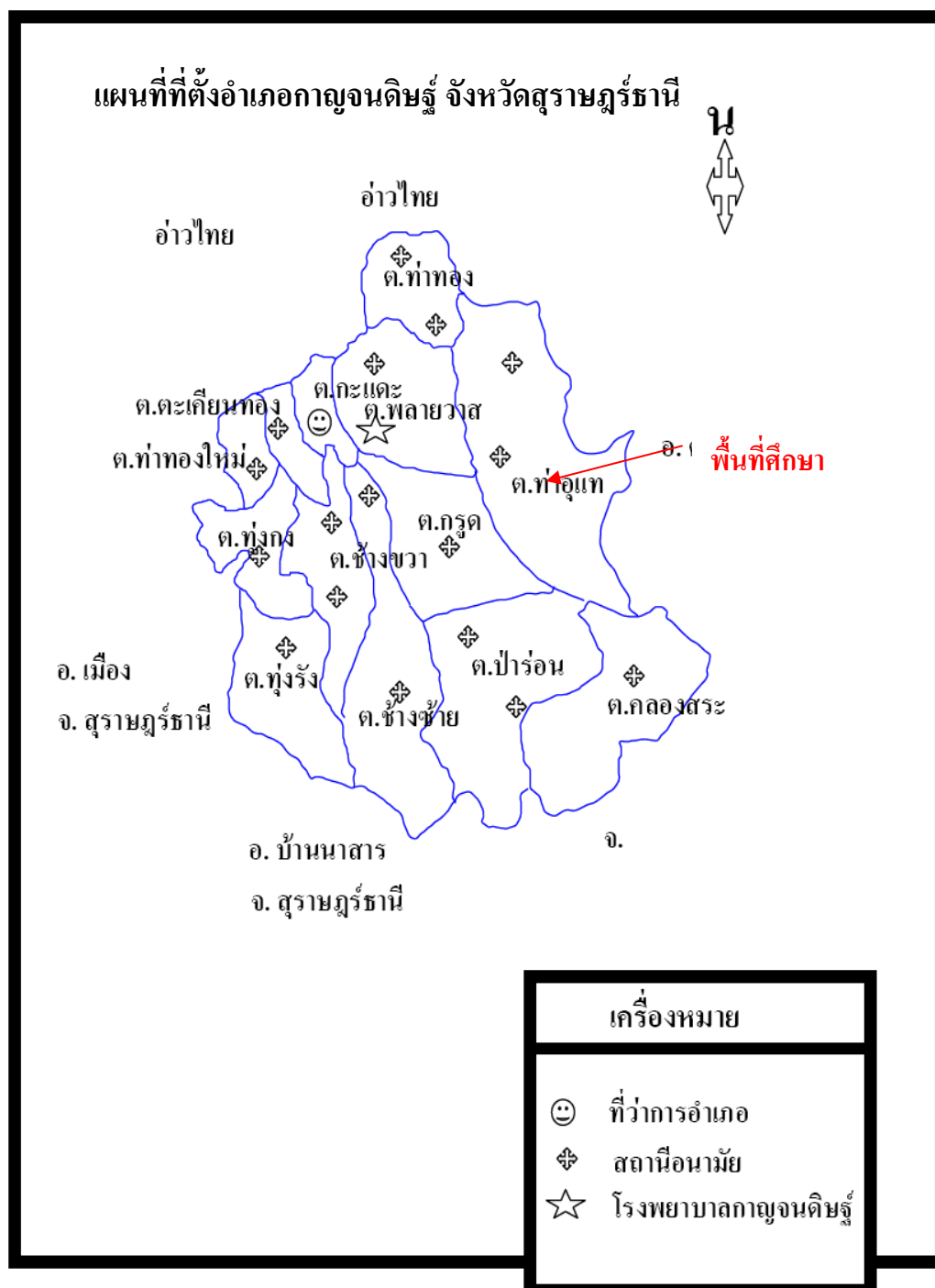
5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (Socio-cultural) หมายถึง ภาวะการณ์ที่กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนของตนปฏิบัติหน้าที่ บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพหรืออาจขอความร่วมมือช่วยเหลือมาจากภายนอกได้ ซึ่งในการพัฒนาชนบทนั้นเพื่อการพึ่งตนเองแล้วนั้น สังคมและวัฒนธรรมถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ เนื่องจากในการพัฒนาต้องคำนึงถึงในระดับปัจเจกชนและในระดับชุมชนด้วย

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

1. ที่ตั้ง และอาณาเขต

อำเภอกาญจนดิษฐ์ เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดสุราษฎร์ธานีห่างจากที่ตั้งตัวจังหวัดตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 401 เป็นระยะทาง 18 กิโลเมตร โดยมีเนื้อที่ 875.539 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 616,875 ไร่

ทิศเหนือ	จรดอ่าวไทย
ทิศใต้	จรดอำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานีและอำเภอสิชล อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศตะวันออก	จรดอำเภอคอนสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี และกิ่งอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศตะวันตก	จรดอำเภอเมือง และอำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภาพที่ 2 แผนที่ตั้งอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ที่มา: ที่ว่าการอำเภอกาญจนดิษฐ์ (2550)

2. ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบสลับลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อยจนถึงลูกคลื่นลอนชัน มีแนวเทือกเขาอยู่ทางตอนใต้และทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอ ซึ่งเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทางด้านเหนือของอำเภอเป็นพื้นที่แถบชายทะเลที่ติดต่อกับอ่าวบ้านดอน ซึ่งเป็นที่ชายเลนที่มีความเหมาะสมต่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตอนกลางเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนา และเพาะปลูก ตอนในสุดเป็นที่ราบสูงและป่าเขาเหมาะแก่การทำสวนยางพาราและสวนผลไม้

3. ลักษณะภูมิอากาศ

พื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ ได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พัดผ่านอ่าวไทย และมรสุมตะวันออกเฉียงใต้จากมหาสมุทรอินเดีย โดยมีลักษณะอากาศแบบมรสุมเขตร้อน และมีฤดูฝนยาวนาน ระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึงเดือนธันวาคม และฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนมิถุนายน ซึ่งอากาศจะร้อนจัดระหว่างเดือนมีนาคม ถึงเดือนเมษายน

4. ป่าต้นน้ำคลองคราม

พื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำคลองครามตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 401 (สุราษฎร์ธานี - นครศรีธรรมราช) ระยะทางประมาณ 40 กิโลเมตร จากเมืองสุราษฎร์ธานี แยกเข้าสู่ชุมชนกิโลเมตรที่ 60 เป็นเส้นทางถนนลูกรังระยะทาง 13 กิโลเมตร ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นลูกคลื่นลอนลาดถึงลูกคลื่นลอนชัน จรดกับพื้นที่ภูเขาสูงทางทิศใต้ และทิศตะวันตก ซึ่งเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างอำเภอกาญจนดิษฐ์กับอำเภอดอนสัก โดยมีลำน้ำคลองครามเป็นเส้นแบ่งเขตไหลลงคลองท่าทอง หนึ่งในแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดสุราษฎร์ธานี และไหลลงสู่อ่าวไทยที่ปากน้ำกาญจนดิษฐ์ เป็นลำคลองที่เชื่อมระบบนิเวศ 3 ลักษณะ คือ ภูเขา พื้นราบ และทะเล

ป่าต้นน้ำคลองคราม ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าชัยคราม และมีพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติน้ำตกสี่ขีด เป็นป่าดิบอยู่ในเขตร้อนชื้น สภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ มีทั้งไม้ยืนต้น ไม้เลื้อย ไม้พื้นล่าง ดังนี้

ไม้เด่น ส่วนใหญ่เส้นรอบวงประมาณ 300 - 600 เซนติเมตร ความสูงประมาณ 30 - 40 เมตร
ชั้นเรือนยอดเขียวตลอดปี ชนิดพันธุ์ไม้เด่น เช่น ไม้ตะเคียนทราย เสียดข้อ ตาเสือ หลุมพอ และ
จำปาทอง เป็นต้น

ไม้รอง มีขนาดเส้นรอบวงประมาณ 100 - 300 เซนติเมตร ความสูงประมาณ 15 - 30 เมตร
ไม้รองจะอยู่ผสมกันไป เช่น สะดอ เหยียง เนียง มะไฟป่า และนางสาคร เป็นต้น

ไม้ชั้นล่าง เป็นไม้พุ่มไม้เถาเลื้อย หรือพืชคลุมดินต่างๆ หลายชนิดใช้ประโยชน์ในการบริโภค
และทางสมุนไพร เช่น ชงโค ระกำ บูก กากาหลา กำลังช้างสาน และราชครุดำ เป็นต้น

ชุมชนป่าต้นน้ำคลองครามอยู่ในเขตตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ และตำบลปากแพรก
อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 25,000 ไร่ มีประชากรอาศัยอยู่ 818
ครัวเรือน รวม 2,623 คน ประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 13 บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ และชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์ป่า หมู่ที่ 9 บ้านกงหนิง ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์
หมู่ที่ 6 บ้านป่าอม และหมู่ที่ 11 บ้านคลองครามเหนือ ตำบลปากแพรก อำเภอดอนสัก จังหวัด
สุราษฎร์ธานี (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าอุแท, 2550)

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาและรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การผลิตทาง
การเกษตรและการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ พอสรุปได้ดังนี้

การผลิตทางการเกษตร

นริศรา ฤทธิมนต์ (2543) ได้ศึกษาการทำสวนผสมผสานกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ
กรณีศึกษาชุมชนคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอดอนสัก จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ปัจจัยที่มี
นัยสำคัญทางสถิติ คือ ขนาดเนื้อที่ทำสวนผสมผสาน สภาพการถือครองที่ดินในการทำสวนผสมผสาน
รูปแบบการปลูกพืชผสมผสาน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่กำลังศึกษา และไม่ทำงาน และรูปแบบ
การใช้แรงงานในสวนผสมผสานโดยที่ครัวเรือนที่สามารถพึ่งตนเองได้ด้านรายได้ มีขนาดเนื้อที่ทำ
สวนผสมผสาน 11 ไร่ขึ้นไป และปลูกพืชหลากหลายมาก (11 - 17 ชนิด) ส่วนครัวเรือนที่มีสภาพ

การเงินของครอบครัวพอใช้ มีสมาชิกในครัวเรือนที่กำลังศึกษา และไม่ทำงานน้อย (0 - 2 คน) และครัวเรือนที่พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี การทำสวนผสมผสานใช้เฉพาะแรงงานในครัวเรือน และปลูกพืชหลากหลายน้อย (4 - 10 ชนิด) จะเห็นได้ว่าการผลิตทางการเกษตรในรูปแบบของไร่นาสวนผสม หรือสวนผสมผสาน มีความเหมาะสมทั้งด้านรายได้ และสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย และเป็นการผลิตที่ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้

วณิ ศิลประสาธเอก (2547) ได้ศึกษาระบบการผลิตทางการเกษตรในเขตป่าสงวนแห่งชาติ : ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านทุ่งนางครวญ ตำบลชะแล อำเภอกงหรา จังหวัดกาญจนบุรี ภายใต้การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตร จากอดีตชุมชนมีการผลิตภายใต้การพึ่งพิงธรรมชาติ มีความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนที่เกี่ยวคู่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เปลี่ยนผ่านมาถึงระบบการผลิตทางการเกษตรปัจจุบันที่ต้องพึ่งพาปุ๋ย สารเคมี เครื่องจักรกลทางการเกษตร เป็นระบบที่ต้องมีต้นทุนการผลิตทุกขั้นตอน จุดเปลี่ยนของระบบการผลิตนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตพึ่งพาปัจจัยภายนอกไม่เกี่ยวคู่กับธรรมชาติ เกิดภาวะหนี้สิน มีความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างครัวเรือนเกษตรกรมากขึ้น และได้จำแนกประเภทเกษตรกร โดยใช้เส้นค่าเฉลี่ยในการยังชีพเป็นฐานในการวิเคราะห์ คือ กลุ่มที่สามารถสร้างรายได้ในภาคการเกษตรให้เพียงพอต่อการดำรงชีพ และกลุ่มที่ไม่สามารถสร้างรายได้ในภาคการเกษตรให้เพียงพอต่อการดำรงชีพ ทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกัน คือ กลุ่มที่สามารถสร้างรายได้ให้เพียงพอต่อการดำรงชีพ มีการปลูกพืชผสมผสานโดยใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ น้ำสมุนไพรป้องกันศัตรูพืชที่ทำขึ้นมาใช้เอง สามารถลดต้นทุนการผลิต มีการจัดหาตลาดด้วยตนเอง ทำให้จำหน่ายผลผลิตได้ราคา ส่วนกลุ่มที่ไม่สามารถสร้างรายได้ในภาคการเกษตรให้เพียงพอต่อการดำรงชีพ พบว่ามีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง และเช่า มีระบบการผลิตที่หลากหลาย ปลูกพืชไว้รวมกับการปลูกผักหรือไม้ผล/ไม้ยืนต้นปัจจัยที่ทำให้มีรายได้ต่ำ คือ การลงทุนปลูกไม้ผล/ไม้ยืนต้น ที่ยังไม่ให้ผลผลิต การเสียค่าดอกเบี้ยที่สูง และราคาผลผลิตที่ขึ้นอยู่กับนายทุน

นันทมาศ ทองปรี (2549) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของระบบชุมชนเกษตรในเขตพื้นที่ภาคกลาง : ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านลานแหลม ตำบลวัดละมุด อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พบว่ารูปแบบของระบบการผลิต และการยังชีพของเกษตรกรสามารถจำแนกเกษตรกรได้ 3 ประเภท คือ ฟาร์มขนาดเล็ก พึ่งตนเองได้บางส่วนจากภาคการเกษตรอยู่รอดได้ด้วยการทำงานได้นอกภาคการเกษตรมีพื้นที่ต่อหน่วยแรงงานครัวเรือนตั้งแต่ 2 - 5 ไร่ เฉลี่ย 1 ไร่ ฟาร์มขนาดกลาง พึ่งตนเองได้จากภาคเกษตร และการทำงานนอกภาคการเกษตร มีพื้นที่ต่อหน่วยแรงงานครัวเรือน 5 - 25 ไร่

เฉลี่ย 15 ไร่ และฟาร์มขนาดกลางเชิงธุรกิจ พึ่งตนเองได้จากภาคการเกษตร มีพื้นที่ต่อหน่วยแรงงาน เฉลี่ย 5.20 ไร่ มีการใช้แรงงานในครัวเรือนบางส่วน และจ้างแรงงานในหลายกิจกรรม จากการวิเคราะห์ เส้นยังชีพ พื้นที่การผลิตพืชที่ทำให้ครัวเรือนสมาชิก 4 คน อยู่รอดได้ภายใต้เส้นยังชีพ พบว่าพื้นที่ การผลิตพืชคิดเป็นจำนวนไร่/ครัวเรือน คือ มะลิ : ดอกกรัก : ดอกบานไม่รู้โรย : มะนาว : ข้าว : อ้อย เท่ากับ 0.19 : 1.15 : 1.78 : 2.39 : 16.65 : 26.22 ตามลำดับ ส่วนการอยู่รอดของครัวเรือนเกษตรกร เกิดจากวิถีชีวิตที่มีแนวคิด ขยัน ประหยัด อดออม และพอเพียง

จากงานวิจัยการผลิตทางการเกษตร สรุปได้ว่า ระบบการผลิตประกอบด้วย ระบบการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และระบบผสมผสาน พบว่าระบบการผลิตที่มีกิจกรรมเดียว คือ ปลูกพืชเป็นระบบที่ ลงทุนสูง และพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกมาก ส่วนระบบการผลิตที่มีกิจกรรมหลายอย่าง คือ ระบบที่ปลูกพืชหลายชนิด หรือปลูกพืชร่วมกับเลี้ยงสัตว์ เป็นระบบที่ทำให้เกษตรกร สามารถอยู่ รอดได้โดยการพึ่งตนเอง และมีความสมดุลในระบบนิเวศ

การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

งานวิจัยด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน แสงระวี อุ่นจันทร์ (2550) ได้ศึกษาการสร้าง รายได้จากการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน บ้านร่มโพธิ์ทอง จังหวัดยะลา ได้ศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน การบริหารจัดการ รายได้รายจ่าย ของราษฎรในชุมชน โดยสัมภาษณ์ครัวเรือนตัวอย่าง พบว่าการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนคิดเป็นมูลค่าจากการใช้ ประโยชน์เท่ากับ 1.30 เท่าของรายได้ที่เป็นเงินสดของครัวเรือนต่อปี ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อมูลค่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนพบว่าอายุมีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกัน ราษฎรส่วนใหญ่ มีความคิดเห็นต่อการจัดการป่าชุมชนในทางบวก อีกทั้งเห็นความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร ชุมชนซึ่งส่งผลให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ป่าชุมชน

ทรงศักดิ์ ภู่น้อย (2538) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างปัจจัยเศรษฐกิจ สังคมกับการใช้ ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า กลุ่มที่มีความสัมพันธ์ในทางลบ ได้แก่ รายได้รวมของครัวเรือน อาชีพหลักภาคการเกษตร และช่วงฤดูฝน ปัจจัยเหล่านี้ จะส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้ลดลง ส่วนกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ในทางบวกได้แก่ ระยะเวลาในการเก็บหาของป่า รายได้รวมจากภาค

การเกษตร รายได้จากการรับจ้างของครัวเรือนรายได้การประกอบธุรกิจส่วนตัว อาชีพนอกภาคการเกษตร และช่วงเวลาฤดูแล้ง ปัจจัยเหล่านี้จะส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้น

จักรพงษ์ พิริยพล (2542) ได้ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคม ที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ลักษณะการใช้ไม้เพื่อก่อสร้างบ้านเรือน และใช้ไม้เพื่อเป็นเชื้อเพลิง พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ป่าไม้เพื่อก่อสร้างบ้านเรือน ได้แก่ รายได้รวมของครัวเรือนเพียงปัจจัยเดียว โดยปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระยะเวลาในการตั้งพื้นฐาน ระยะทางจากบ้านถึงป่า ขนาดพื้นที่ถือครอง ไม่มีผลต่อความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ป่าไม้เพื่อก่อสร้างบ้านเรือน

จากงานวิจัยด้านการใช้ประโยชน์ด้านการใช้ทรัพยากรป่าไม้ สรุปให้เห็นถึงความสำคัญของผลผลิตจากป่าเมื่อคิดเป็นมูลค่าการตลาดแล้วสูงกว่ารายได้ที่เป็นเงินสดของครัวเรือนต่อปีเท่ากับ 1.30 เท่า ส่วนปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคม พบว่ารายได้รวมจากภาคการเกษตรต่ำ ส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อก่อสร้างบ้านเรือน พบว่ารายได้รวมของครัวเรือนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

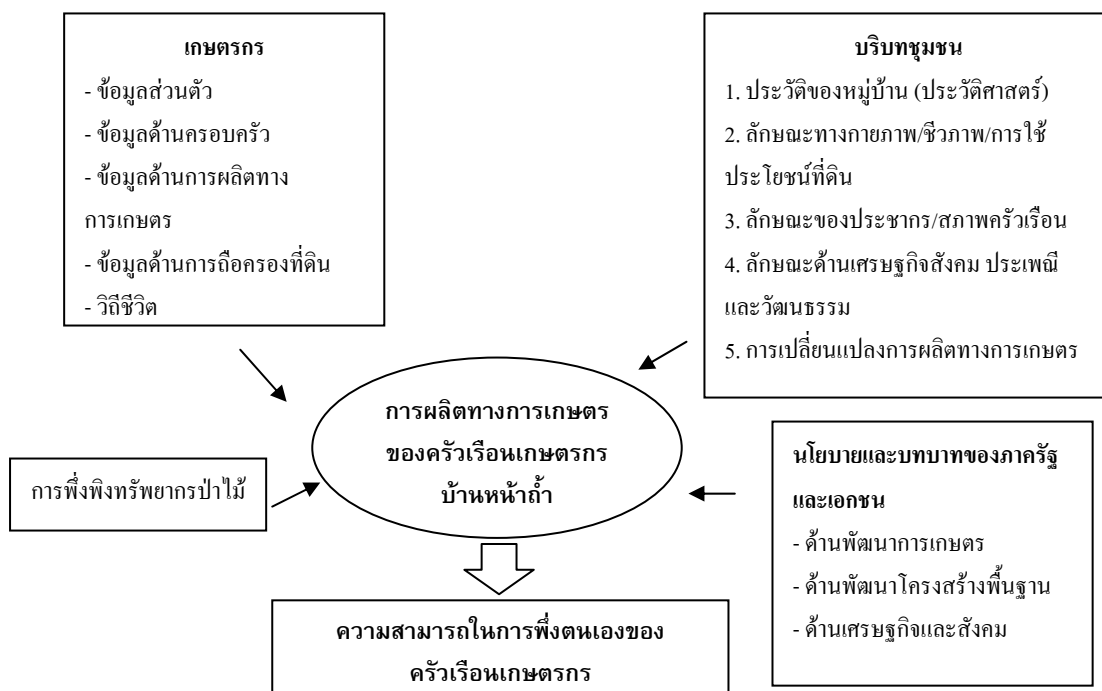
งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาในพื้นที่ จงรักษ์ ทรงรัตนพันธุ์ (2545) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม อำเภอ กาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคมที่มีผลต่อความคิดเห็นด้านอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ พบว่า เพศ อาชีพหลัก รายได้ ขนาดพื้นที่ถือครอง การได้รับการฝึกอบรมหลักสูตรราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า และการมีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายป่าไม้ เป็นตัวแปรที่มีผลทำให้ระดับความคิดเห็นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

บทที่ 3

กรอบแนวคิด และวิธีการวิจัย

จากแนวคิดทฤษฎี และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดของการศึกษาที่มุ่งจะหาคำตอบว่า “ครัวเรือนเกษตรกรมีความสามารถในการพึ่งตนเองหรือไม่ อย่างไร” จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ และทำความเข้าใจในบริบทของชุมชน ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ลักษณะของประชากร ลักษณะด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ตลอดจนประวัติ และการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตทางการเกษตร รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวกับตัวเกษตรกรเอง นโยบาย และวิธีการของภาครัฐ และเอกชนที่มีผลต่อการผลิตทางการเกษตร รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งการศึกษาเพื่อนำมาวิเคราะห์หาการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของปัจจัยเหล่านี้ ทำให้มองเห็นภาพรวมจากระดับเล็กที่สุด คือ ครัวเรือน ไปยังกลุ่ม และชุมชน เพื่อใช้เป็นกลยุทธ์ในการสร้างความมั่นคง และความสามารถในการอยู่รอด โดยการพึ่งตนเองของเกษตรกร ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน บนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ภาพที่ 3)

กรอบแนวคิดการศึกษา

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดการศึกษา

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกร โดยแบ่งเป็น

1. ข้อมูลส่วนตัวของเกษตรกร ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพการสมรส เป็นต้น
2. ข้อมูลด้านครอบครัว ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครอบครัว การประกอบอาชีพของครอบครัว รายได้ รายจ่าย หนี้สิน จำนวนสมาชิกที่เป็นวัยทำงาน เป็นต้น
3. ข้อมูลด้านการผลิตทางการเกษตร ซึ่งเป็นส่วนของปัจจัยที่เอื้อต่อการผลิตที่เกษตรกรมีไว้ในครอบครอง โดยแบ่งเป็น
 - 3.1 ปัจจัยในการผลิตที่เป็นธรรมชาติ ได้แก่ ที่ดิน และสภาพการถือครอง (จำนวนไร่ จำนวนแปลง สภาพที่ดิน) น้ำ (จำนวนแหล่งน้ำ การใช้ประโยชน์) เป็นต้น
 - 3.2 ปัจจัยในการผลิตที่ไม่เป็นธรรมชาติ ได้แก่ อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ เงินลงทุน เทคโนโลยี ทักษะความรู้ เป็นต้น
4. วิถีชีวิต เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะแตกต่างกัน ระหว่างบุคคล ได้แก่ การแสวงหาความรู้เพิ่มเติมตลอดเวลา มีความสมถะ การอยู่อย่างพอเพียง ความต้องการในการเปลี่ยนแปลง ความเป็นวัตถุนิยม และแนวคิดทวนกระแสบริโภคนิยม เป็นต้น

ข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตทางการเกษตร โดยแบ่งเป็น

1. ระบบการปลูกพืช ได้แก่ ลักษณะ รูปแบบ ชนิด และพันธุ์พืช ต้นทุนการผลิต ผลผลิต ราคาของผลผลิต วิธีการจัดจำหน่าย และตลาดในการจัดจำหน่าย เป็นต้น
2. การเกษตรผสมผสาน ได้แก่ ลักษณะ รูปแบบ ชนิดของพืชที่ปลูกร่วมกัน หรือชนิดของพืชที่ปลูกร่วมกับชนิดของการเลี้ยงสัตว์ ต้นทุนการผลิต ผลผลิต ราคาของผลผลิต วิธีการจัดจำหน่าย และตลาดในการจัดจำหน่าย เป็นต้น

ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน โดยแบ่งเป็น

1. ประวัติหมู่บ้าน ได้แก่ ความเป็นมาในการก่อตั้ง การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาการของหมู่บ้าน เป็นต้น
2. ด้านกายภาพ ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ปริมาณน้ำฝน สักยภาพในการผลิตทางการเกษตร แหล่งน้ำธรรมชาติ โครงสร้างด้านการคมนาคม เป็นต้น
3. ด้านชีวภาพ ได้แก่ ชนิดของพันธุ์พืชที่นิยมปลูกในพื้นที่ ฤดูกาลหรือระบบการปลูกพืชที่เกษตรกรนิยมปฏิบัติในพื้นที่ การใช้ปัจจัยการผลิต ชนิด และพันธุ์สัตว์ที่เกษตรกรเลี้ยง เป็นต้น
4. ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ การใช้ที่ดินในกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ศึกษา เช่น เขตที่อยู่อาศัย พื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่รกร้าง พื้นที่สาธารณะ และเขตกิจกรรม ซึ่งแบ่งได้เป็นที่น่าสนใจ ไร่ สวน โดยระบุชนิดของพืชที่ปลูกอย่างชัดเจน
5. ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจสังคม ได้แก่ ลักษณะประชากร ลักษณะครอบครัว และเครือญาติ ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี ลักษณะการปกครอง ของพื้นที่ศึกษารวมถึงการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เป็นต้น
6. การเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ระบบการผลิตทางการเกษตร เริ่มแรก ระบบการผลิตทางการเกษตรในปัจจุบัน สาเหตุ และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง โดยมี การแบ่งเป็นช่วงๆ อย่างชัดเจน

ข้อมูลเกี่ยวกับการพึ่งพิงจากป่า โดยแบ่งเป็น

1. การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้แก่ ชนิดและปริมาณผลผลิตจากป่ามูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่า
2. การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ กฎระเบียบ ข้อบังคับ บทลงโทษ วิธีการดูแลป่า

ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบาย และบทบาทของภาครัฐ และเอกชน โดยแบ่งเป็น

1. ด้านพัฒนาการเกษตร ได้แก่ ลักษณะ และรูปแบบในการส่งเสริมแต่ละเกษตรกร ชนิดพืช และสัตว์ในการส่งเสริมแก่เกษตรกร สาเหตุ และผลจากการพัฒนาการเกษตร หน่วยงานในการดำเนินการ เป็นต้น
2. ด้านพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ จุดเริ่มต้นในการพัฒนา สาเหตุของการพัฒนา ผลกระทบจากการพัฒนา วิธีการจัดการ และหน่วยงานในการดำเนินการ เป็นต้น
3. ด้านเศรษฐกิจ และสังคม ได้แก่ ลักษณะ และรูปแบบในการพัฒนา สาเหตุ และผลกระทบจากการพัฒนา และหน่วยงานในการดำเนินการ เป็นต้น

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการผลิตทางการเกษตรในเขตพื้นที่ต้นน้ำ บ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งทางเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงปริมาณ ใช้วิธีการสำรวจข้อมูลจากข้อมูลทุติยภูมิ และปฐมภูมิ มาเป็นเครื่องมือในการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลด้านระบบการผลิตทางการเกษตร รายได้จากการฟุ้งฟิงป่า และข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนเกษตรกร

การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีวิเคราะห์เอกสาร (documentary) สัมภาษณ์เชิงลึก (depth interview) สนทนากลุ่มย่อย (focus group) และการศึกษารายกรณี (case study) เป็นเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งการวิจัยเชิงคุณภาพนี้ทำให้เกิดความเข้าใจถึงปัจจัยต่างๆ เช่น ปัจจัยทางกายภาพ ชีวภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ขั้นตอนของการผลิต และปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตร รวมทั้งความสัมพันธ์ของปัจจัยเหล่านั้น จนสามารถตอบคำถามงานวิจัยได้อย่างชัดเจน

การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้เลือกพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยคราม และเขตอุทยานแห่งชาติน้ำตกสี่ขีดในบางส่วน ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำสำคัญของจังหวัดสุราษฎร์ธานี จากการเกิดชุมชนเพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา กาแฟ รวมทั้งการเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินตามเส้นทางลากไม้บริษัทสัมปทาน มีผลทำให้พื้นที่ป่าลดลง และเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ที่เน้นการใช้ปุ๋ย และสารเคมีกำจัดวัชพืช ซึ่งอาจมีผลต่อทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม จึงเป็นที่น่าสนใจว่าระบบการผลิตทางการเกษตรมีการเปลี่ยนแปลงมาจากสาเหตุใด การผลิตทางการเกษตรเอื้อต่อการรักษาระบบนิเวศในพื้นที่ป่าอย่างไร และเป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรพอเพียงต่อการยังชีพหรือไม่

ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือเกษตรกรในหมู่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 148 ครัวเรือน ตามหลักฐานในทะเบียนราษฎร แต่จากการสำรวจข้อมูลพบครัวเรือนที่ตั้งบ้านเรือน และพักอาศัยอยู่จริงเพียง 40 ครัวเรือน ส่วนที่เหลือมีพื้นที่ทำกินแต่ไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เข้ามาดูแลสวนเป็นครั้งคราวหรือเก็บเกี่ยวผลผลิตตามฤดูกาล จึงศึกษากลุ่มตัวอย่างจากครัวเรือนเกษตรกรที่พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านจำนวน 40 ครัวเรือน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ทั้งข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งในส่วนกลาง และส่วนท้องถิ่น เพื่อทำความเข้าใจกับสภาพของชุมชนอย่างเป็นระบบโดยแบ่งข้อมูลที่ต้องเก็บรวบรวม ดังนี้

1.1 รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ จากหน่วยงานของรัฐ เช่น สถิติการเกษตร จำนวนประชากร แผนที่ สภาพภูมิประเทศ ระยะเวลาในการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น และจากภาคเอกชน ซึ่งเคยรวบรวมข้อมูลเพื่อทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง

1.2 รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ

1.2.1 สอบถามจากผู้นำหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มต่างๆ นายกและปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ เป็นต้น

1.2.2 สอบถามจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เป็นต้น

1.2.3 สอบถามจากภาคเอกชน เช่น เจ้าหน้าที่องค์กรชุมชน เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ภูมิเวศน์ภาคใต้ตอนบน และ พ่อค้าคนกลาง เป็นต้น

2. การเก็บข้อมูลจากภาคสนาม (field work) ได้ทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้เวลาประมาณ 3 เดือน โดยแบ่งขั้นตอนการศึกษาวิจัย ดังนี้

2.1 การสำรวจพื้นที่ เป็นการศึกษาสภาพพื้นที่ทั่วไปของพื้นที่ศึกษาทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ การใช้ประโยชน์ที่ดิน สภาพเศรษฐกิจ และสังคมของพื้นที่ศึกษา เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องการผลิตทางการเกษตรในชุมชนและการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน รวมทั้งเพื่อเป็นการค้นหาผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (key informant) ที่มีอยู่ในพื้นที่ ซึ่งจะให้ข้อมูลที่ถูกต้อง และชัดเจน ทั้งนี้ในการสำรวจพื้นที่ยังทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้ และเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ และการผลิตทางการเกษตรได้เป็นอย่างดี

2.2 สอบถามเกษตรกรในพื้นที่ ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามข้อมูลพื้นฐาน โครงสร้างระบบการผลิต ซึ่งเป็นคำถามแบบเปิดสั้นๆ เกี่ยวกับระบบการผลิต เช่น สมาชิกในครัวเรือน การจ้างแรงงาน ขนาด และสภาพการถือครองที่ดิน ลักษณะการผลิต เป็นต้น

2.3 สัมภาษณ์เกษตรกรแบบเจาะลึก (indepth interview) เป็นการสัมภาษณ์เพื่อทำความเข้าใจครัวเรือนเกษตรกรว่ามีระบบการผลิตทางการเกษตรอย่างไร มีการพึ่งพิงทรัพยากรทางการเกษตรในครัวเรือนและชุมชนอย่างไร รวมถึงมีการดำรงชีวิตอย่างไรภายในบริบทของชุมชนนี้

นอกจากนี้ จะใช้ทั้งการสังเกต และการสำรวจในสภาพแปลงของเกษตรกรควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์ เพื่อทำการสังเกตพฤติกรรมของเกษตรกรผู้ถูกสัมภาษณ์ รวมทั้งร่วมสนทนากลุ่มย่อยที่เกษตรกรมีการรวมตัวกันอย่างไม่ได้นัดหมาย ร่วมการประชุมหมู่บ้านหรือกลุ่มต่างๆ ซึ่งทำให้เข้าใจในข้อมูลถูกต้อง ชัดเจน ยิ่งขึ้น

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

ระยะเวลาทำการวิจัยประมาณ 1 ปี 6 เดือน โดยแบ่งเป็นการตรวจเอกสาร และสำรวจข้อมูลพื้นฐานประมาณ 3 เดือน การสำรวจภาคสนามประมาณ 12 เดือน และรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลประมาณ 3 เดือน ทั้งนี้เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2550 ถึงเดือนเมษายน 2552

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาการผลิตทางการเกษตร และการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองครามของชุมชนบ้านหน้าถ้ำตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่ออธิบายรูปแบบการผลิตทางการเกษตรว่ามีผลต่อการดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรอย่างไร ภายใต้การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ รวมทั้งศึกษาแนวคิดวิธีปฏิบัติและวิถีชีวิตที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองและอยู่รอดได้

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. นำข้อมูลทุติยภูมิ ทางด้านเกษตรนิเวศ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และระบบการผลิตทางการเกษตรที่ได้จากแผนที่ ข้อมูลพื้นฐานของสำนักงานเกษตรอำเภอ และองค์การบริหารส่วนตำบลท่าอุแท สำนักงานบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 4 ข้อมูลจากแผนชุมชนพึ่งตนเอง เป็นต้น มาวิเคราะห์สภาพพื้นที่ศึกษาประกอบกับเหตุการณ์ และความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยตัวแปรต่างๆ โดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนาเป็นหลัก และใช้สถิติในลักษณะร้อยละ/ค่าเฉลี่ย กับข้อมูลเชิงปริมาณ

2. ข้อมูลที่ได้จากการลงภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ สังเกต บันทึก มาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อศึกษาภาพรวมของระบบการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา ระบบการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ตลอดจนสภาพแวดล้อม ด้านนิเวศวิทยา

สภาพทางเศรษฐกิจ เพื่อสรุปเป็นภาพรวมของระบบการผลิตทางการเกษตรแต่ละประเภท ตลอดจน ศักยภาพ และข้อจำกัดในการผลิตทางการเกษตร

3. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาการผลิตทางการเกษตรรายครัวเรือน วิเคราะห์ข้อมูลด้วย สถิติเพื่ออธิบายการผลิตทางการเกษตร และข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนเกษตรกร แสดงออกมาเป็น ค่าเฉลี่ย และร้อยละ นอกจากนี้ยังใช้วิธีการคำนวณทางด้านเศรษฐศาสตร์มาอธิบายเพิ่มเติมในด้านการผลิตทางการเกษตรและสภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร และใช้เส้นแห่งการยังชีพในการ วิเคราะห์ความสามารถในการพึ่งตนเองทางด้านรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร ค่าทางด้านเศรษฐศาสตร์ ที่ต้องใช้สูตรในการคำนวณมีดังนี้

3.1 การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต

$$\text{ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์} = \frac{\text{ราคาอุปกรณ์}}{\text{จำนวนปีตลอดอายุการใช้งานของอุปกรณ์}}$$

$$\text{ต้นทุนคงที่ของต้นพืช} = \frac{\text{ค่าการลงทุนในช่วงที่ยังไม่ให้ผลผลิต}}{\text{จำนวนปีที่ไว้ต้นของพืช}}$$

3.2 การวิเคราะห์มูลค่าเพิ่มผลผลิต

$$\text{มูลค่าเพิ่มผลผลิต} = (\text{รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรต่อ 1 ไร่} \times \text{จำนวนไร่}) - \text{ต้นทุนคงที่}$$

3.3 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรรายครัวเรือนมา วิเคราะห์ความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยใช้สมการเส้นยังชีพที่คิดจากประมาณค่าใช้จ่ายที่จำเป็น ในรอบ 1 ปีของครัวเรือนที่มีสมาชิกจำนวน 4 คน ประกอบด้วยผู้ใหญ่ 2 คน และเด็ก 2 คน (อายุ 8-18 ปี) ต้องมีค่าใช้จ่ายในการยังชีพปีละกี่บาท โดยมีรายละเอียดค่าใช้จ่ายยังชีพต่อปีดังนี้ คือ ค่าบริโภค เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาพยาบาล และค่าสาธารณูปโภค ดังสมการนี้

สมการเส้นยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร

$$[(\text{รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรต่อ 1 ไร่} \times \text{จำนวนไร่}) - \text{ต้นทุนคงที่}] \geq \text{ค่าใช้จ่ายในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร}$$

ดังนั้น จำนวนพื้นที่ทำให้ครัวเรือน

$$\text{เกษตรกรสามารถยังชีพ (ไร่)} \geq \frac{\text{ค่าใช้จ่ายในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร} + \text{ต้นทุนคงที่}}{\text{รายได้หักต้นทุนผันแปรต่อ 1 ไร่}}$$

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยประกอบด้วย 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ตอนที่ 2 การผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษา

ตอนที่ 3 การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

ตอนที่ 4 ความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกร

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

1. สภาพทั่วไปของบ้านหน้าถ้ำ

จากการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ และการเก็บข้อมูลในภาคสนาม สามารถสรุปข้อมูลสภาพทั่วไปของเกษตรกรในหมู่บ้านได้ ดังนี้

1.1 ประวัติหมู่บ้าน

ปี พ.ศ. 2495 หลวงสมุทรได้รับสัมปทานการทำเหมืองแร่พลูเฟรม ได้นำนักโทษจำนวน 500 คนเข้ามาในพื้นที่แห่งนี้ครั้งแรก และได้ดำเนินกิจการต่อเนื่องมาจนถึงปีพ.ศ.2509 ทำให้เกิดเส้นทางช้างชักลากขนย้ายแร่ และทางคนเดิน เมื่อปี พ.ศ. 2512 ราษฎรจากอำเภอสิชลเข้ามาจับจองพื้นที่ปลูกสร้างบ้านเรือน จำนวน 5 ครอบครัวยุค บริเวณพื้นที่บ้านหน้าถ้ำปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 2516 บริษัททำไม้ของกลุ่มนักธุรกิจ จังหวัดสุราษฎร์ธานีได้รับสัมปทานไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยคราม ทำให้เกิดเป็นเส้นทางในพื้นที่เพิ่มขึ้น ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2522 -2523 ราษฎรจากอำเภอสิชลอีกกลุ่มหนึ่งได้เดินทางเข้ามาตามเส้นทางชักลากไม้เข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน

เพิ่มเติมอีก 7 ครอบครัวที่บริเวณเหมืองแร่ร้าง ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ห่างจากบ้านหน้าถ้ำประมาณ 5 กิโลเมตร หลังจากนั้นกองกำลังพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ก็ได้เข้ามาเคลื่อนไหวและตั้งฐานที่มั่นในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ราษฎรบางส่วนที่ได้รับความกดดันจากเจ้าหน้าที่ได้เข้าร่วมกระบวนการกับ พคท. และได้จัดที่ดินทำกินบริเวณให้กับชาวบ้านในบ้านหน้าถ้ำและบริเวณใกล้เคียงเป็นจำนวน 80 ครัวเรือน

ปี พ.ศ.2528 กองกำลังพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ยุติการต่อสู้และสลายตัว เมื่อพคท.หมดอิทธิพลในพื้นที่ จึงเข้าสู่ยุคป่าเสื่อมโทรม ระหว่างปี พ.ศ. 2530 - 2536 หลังสิ้นสุดการสัมปทานมีกลุ่มอิทธิพลเข้ามาตัดฟันชักลากไม้ตลอดพื้นที่ ทำให้เกิดวิกฤติเรื่องน้ำเพื่อการบริโภคและการเกษตร ในปี พ.ศ.2537 ราษฎรได้ร่วมกันจัดขวางและขับไล่กลุ่มอิทธิพลออกจากพื้นที่ และร่วมกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม เพื่อดูแลรักษาพื้นที่ป่า หลังจากนั้นมียาญจากอำเภอชนอม อำเภอหัวไทร และอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กันในแบบเครือญาติ สำหรับชื่อหมู่บ้านเรียกตามลักษณะที่ตั้ง คือ บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเป็นพื้นราบกว้างล้อมรอบด้วยภูเขาสูงสลับเขาหินปูน และมีถ้ำอยู่บริเวณด้านหลังหมู่บ้าน จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหน้าถ้ำ”

ประชากรของหมู่บ้านหน้าถ้ำ ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ทำให้ง่ายต่อการปกครองและการพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น การก่อสร้างถนน และปรับปรุงเส้นทางในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีสาธารณูปโภคสำคัญ คือ ระบบไฟฟ้า เริ่มใช้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2545

1.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านหน้าถ้ำหมู่ที่ 13 ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีเนื้อที่ 1,700 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านคลองครามเหนือ หมู่ที่ 11 ตำบลปากแพรก
	อำเภอคอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ทศใต้	ติดต่อกับเขาคีโหมค ตำบลเขาน้อย อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอไม้ตะเคียน ตำบลสี่ขีด อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านกงหนิง หมู่ที่ 9 ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

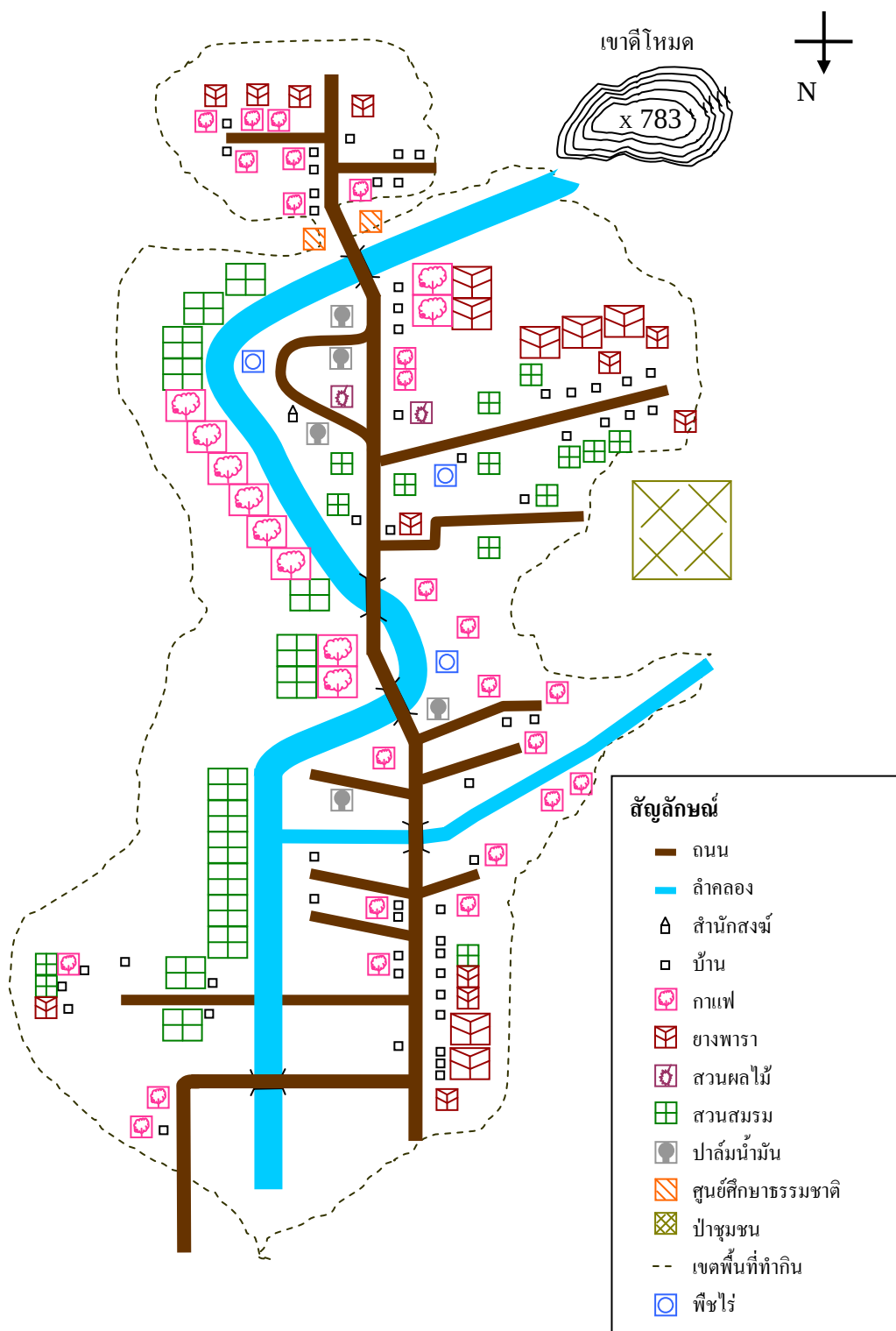
1.3 การปกครอง

บ้านหน้าถ้ำ มีจำนวนครัวเรือน 148 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 329 คน เป็นเพศชาย จำนวน 186 คน คิดเป็นร้อยละ 56.53 เพศหญิง จำนวน 143 คน คิดเป็นร้อยละ 43.46 ของประชากรทั้งหมด (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าอุแท, 2550)

1.4 สภาพการตั้งบ้านเรือนและการคมนาคม

ประชาชนของบ้านหน้าถ้ำ ตั้งบ้านเรือนเรียงรายไปตามเส้นทางรถลากไม้เก่า โดยเป็นถนนดิน เลียบไปตามลำน้ำคลองคราม ซึ่งใช้เป็นเส้นทางสายหลักของหมู่บ้าน (ภาพที่ 5) และมีถนนคอนกรีตในช่วงตอนกลางของหมู่บ้าน มีความยาวประมาณ 500 เมตร และจุดที่ลาดชันยาวประมาณช่วงละ 10 - 20 เมตร ครัวเรือนบางส่วนตั้งบ้านเรือนตามเส้นทางถนนสายรอง เป็นเส้นทางตามแนวไหล่เขา และเป็นพื้นที่แปลงเกษตร การสัญจรไปมาระหว่างบ้านเรือนไปแปลงเกษตรหรือสถานที่ต่างๆ ส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานยนต์

นอกจากนี้ มีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญที่ชาวบ้านหน้าถ้ำใช้น้ำประกอบกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ต่างๆ ได้แก่ สำนักปฏิบัติพุทธสถานธรรมธาราวิเวการามวังมัจฉา (ถ้ำน้ำ-วังมัจฉา) ศาลารวมใจเพื่อพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต สำหรับน้ำในการอุปโภคบริโภคใช้จากประปาภูเขา โดยการสร้างฝายขนาดเล็กกั้นแอ่งน้ำธรรมชาติบนภูเขาสูงเหนือพื้นที่การเกษตร แล้วปล่อยตามท่อประปาแยกเข้าสายรองส่งไปตามครัวเรือนและพื้นที่การเกษตร

ภาพที่ 5 แผนที่หมู่ที่ 13 บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

1.5 ลักษณะครัวเรือนเกษตรกรและการประกอบอาชีพ

ประชากรบ้านน้ำถ้ำ มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติอย่างแน่นแฟ้น หลักฐานทางทะเบียนราษฎรของครัวเรือนมักไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงในพื้นที่ ด้วยเหตุผลความจำเป็นในการประกอบอาชีพ หรือสิทธิประโยชน์ทางการเมืองท้องถิ่น จึงจัดแบ่งครัวเรือนเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 พักอาศัยและทำกินในพื้นที่ จำนวน 40 ครัวเรือน ปลูกสร้างบ้านเรือนลักษณะถาวร มีอาชีพจากภาคเกษตร ได้แก่ การกรีดยาง ปลูกพริก มะเขือพวง และอาชีพรับจ้างใน และนอกภาคเกษตร เช่น รับจ้างกรีดยาง ถางสวน ศึกษาน้ำห้วย ไล่ปู๊ย และรับเหมารสร้างบ้านเรือนในพื้นที่ นอกจากนี้มีการใช้ประโยชน์จากการพึ่งพิงป่า เพื่อการบริโภคในครัวเรือน เช่น หาปลา เก็บผักพื้นบ้าน และการเก็บหาของป่าตามฤดูกาลเพื่อจำหน่าย เช่น สะตอ และน้ำผึ้งป่า เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 พักอาศัยนอกพื้นที่ และเข้ามาเป็นครั้งคราว ประมาณ 50 ครัวเรือน ปลูกสร้างบ้านเรือนลักษณะถาวร และกึ่งถาวร (ขนาไร่) การผลิตทางการเกษตร เป็นเจ้าของสวนยาง ทำสวนกาแฟ และสวนผลไม้ผสม มีรายได้บางส่วนมาจากผลผลิตในพื้นที่ แต่รายได้ส่วนใหญ่มาจากนอกภาคการเกษตร ไม่มีการพึ่งพิงป่า

กลุ่มที่ 3 พักอาศัยนอกพื้นที่ มีการเข้ามาในพื้นที่เพียงบางครั้ง เพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตตามฤดูกาล จำนวนประมาณ 58 ครัวเรือน การปลูกสร้างบ้านเรือนลักษณะกึ่งถาวร (ขนาไร่) การผลิตทางการเกษตร ทำสวนกาแฟ และสวนผลไม้ผสม บางแห่งถูกปล่อยทิ้งร้าง มีรายได้จากผลผลิตในพื้นที่น้อยมาก เนื่องจากขาดการดูแลรักษา ไม่มีการพึ่งพิงป่า

1.6 สถานที่สำคัญประจำหมู่บ้าน

สถานศึกษา บ้านน้ำถ้ำ ไม่มีโรงเรียนในหมู่บ้าน ประชาชนส่วนใหญ่ส่งบุตรหลานไปศึกษาที่โรงเรียนบ้านคลองคราม ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่ที่ 11 บ้านคลองครามเหนือ ระยะห่างจากบ้านน้ำถ้ำประมาณ 5 กิโลเมตร เดินทางโดยมีรถรับส่งนักเรียน เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ส่วนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มักส่งบุตรหลานไปศึกษาที่โรงเรียนปากแพรกพิทยาคม ตำบลปากแพรก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือสาขาวิชาชีพที่วิทยาลัยเทคนิคสุราษฎร์ธานี 2 ซึ่งห่างจากบ้านน้ำถ้ำประมาณ 20 กิโลเมตร

สำนักสงฆ์ บ้านน้ำถ้ำ มีสำนักสงฆ์ 1 แห่ง ชื่อ สำนักปฏิบัติพุทธสถานธรรมธาราวิเวการาม (ถ้ำน้ำ-วังมัจฉา) มีเจ้าอาวาสเป็นพระนักปฏิบัติธรรม และนักพัฒนา จึงเป็นศูนย์กลางของประชากรในหมู่บ้าน และใกล้เคียง ประกอบกับมีทุนทางธรรมชาติ คือบริเวณที่ตั้งสำนักสงฆ์เป็นป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์มีลำคลองน้ำไหลตลอดปี จึงมีโรงเรียนในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ใช้เป็นสถานที่ฝึกอบรมค่ายคุณธรรมเป็นประจำทุกปี (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 สำนักปฏิบัติพุทธสถานธรรมธาราวิเวการาม (ถ้ำน้ำ-วังมัจฉา)

สถานีนามัย บ้านน้ำถ้ำไม่มีสถานีนามัยภายในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นการใช้บริการด้านสุขภาพ ตามโครงการของสำนักงานประกันสุขภาพแห่งชาติ หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (30 บาท รักษาทุกโรค) ต้องไปที่สถานีนามัยบ้านเขาหมอน ซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 15 กิโลเมตร กรณีเจ็บป่วยหนัก มักเดินทางไปใช้บริการที่โรงพยาบาลสิชล ตั้งอยู่ที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 50 กิโลเมตร

ศาลาหมู่บ้าน/ที่ทำการกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม เป็นสถานที่ใช้จัดประชุมประจำเดือน เพื่อแจ้งข่าวสารของทางราชการ และชี้แจงผลการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ และสวัสดิการชุมชน นอกจากนี้ยังมีการสรุปงานประจำเดือน ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม ได้แก่ การระดมรักษาป่า การตรวจสภาพป่าของคณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการประจำเขตพื้นที่รับผิดชอบทั้ง 4 เขต

ภาพที่ 7 ศาลารวมใจพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต

สาธารณูปโภค บ้านหน้าถ้ำมีระบบสาธารณูปโภคที่สำคัญ ได้แก่ ระบบไฟฟ้า ถนนคอนกรีต และถนนดินพื้นแข็งที่ใช้สัญจรภายในหมู่บ้าน ส่วนน้ำใช้ในครัวเรือน ใช้ระบบประปาภูเขา และน้ำจากลำคลอง สำหรับน้ำดื่มใช้น้ำฝน

1.7 แหล่งน้ำ

หมู่บ้านหน้าถ้ำ มีลำห้วยหลายสายไหลมาบรรจบกันเป็นลำน้ำสำคัญ ไหลผ่านหมู่บ้าน ได้แก่ ลำน้ำคลองคราม ที่ใช้เพื่อการอุปโภคภายในครัวเรือน ส่วนการผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ใช้น้ำฝน และน้ำประปาภูเขา เพราะมีฝนตกตลอดทั้งปี การผลิตแบบสวนสมรม อาศัยน้ำฝนเป็นหลัก และฝนตกชุกในช่วงฤดูฝนตั้งแต่เดือนกันยายนถึงเดือนธันวาคม ส่วนน้ำจากระบบประปาภูเขา โดยการสร้างฝายขนาดเล็กกั้นแอ่งน้ำธรรมชาติบนภูเขาสูงเหนือพื้นที่เกษตร แล้วปล่อยตามท่อประธานแยกเข้าสายรองส่งไปพื้นที่การเกษตร ได้แก่ แปลงพืชผัก พืชไร่ ไม้ผล และเป็นน้ำใช้ในครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนบ้านหน้าถ้ำ มีน้ำใช้เพื่ออุปโภคบริโภค และการผลิตทางการเกษตรตลอดปี (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 ลำน้ำคลองคราม และแหล่งน้ำประปาภูเขา

1.8 ประเพณี และวัฒนธรรม

ประเพณี และวัฒนธรรมของประชาชนบ้านน้ำถ้ำ มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต โดยมีงานประเพณีตลอดทั้งปี เริ่มจากเดือนมกราคมมีการทำบุญตักบาตรวันขึ้นปีใหม่ เดือนเมษายน มีงานรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ เดือนพฤษภาคมมีงานทอดผ้าป่า เดือนกรกฎาคมมีการร่วมพิธีแห่เทียนเข้าพรรษา เดือนกันยายนงานสารทเดือนสิบ มีการนำขนมพอง ขนมลาไปรวมกันที่วัดเป็นการทำบุญให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เดือนตุลาคมมีงานชักพระ และเดือนพฤศจิกายนมีงานลอยกระทง (ภาพที่ 9)

ภาพที่ 9 พระสงฆ์เดินบิณฑบาตรในตอนเช้า

2. สภาพพื้นฐานของครัวเรือนเกษตรกร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่หมู่ที่ 13 บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เฉพาะจำนวน 40 ครัวเรือนที่พักอาศัยและทำกินในพื้นที่ศึกษา โดยมีข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนเกษตรกรดังนี้

2.1 สถานภาพทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกร

จากการศึกษาสถานภาพทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกร (ตารางที่ 1) ได้แก่ เพศ อายุ และระดับการศึกษา พบว่า

ครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการศึกษาจำนวน 40 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 132 คน เป็นเพศชาย 72 คน เพศหญิง 60 คน คิดเป็นร้อยละ 54.55 และ 45.45 ของจำนวนประชากรทั้งหมด หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 92.50 ของหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด และมีหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศหญิงเพียง 3 คน คิดเป็นร้อยละ 7.50 ของหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งเพศหญิงที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนเนื่องจากการหย่าร้าง (ตารางที่ 1)

สำหรับช่วงอายุของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร พบว่าส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 41 - 50 ปี จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 50.00 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาอยู่ในช่วงอายุ 31-40 ปี จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 17.50 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด สำหรับช่วงอายุ 51-60 ปี , 21-30 ปี และมากกว่า 60 ปี มีจำนวน 6, 5 และ 2 คน คิดเป็นร้อยละ 15.00, 12.50 และ 5.00 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ โดยหัวหน้าครัวเรือนที่มีอายุมากที่สุดคือ 76 ปี และหัวหน้าครัวเรือนที่อายุน้อยที่สุดคือ 24 ปี (ตารางที่ 1)

ในส่วนของระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกร พบว่าหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 70.00 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีจำนวนที่เท่ากันคือ 5 คน คิดเป็นร้อยละ 12.50 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด สำหรับหัวหน้าครัวเรือนที่จบการศึกษาที่สูงกว่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 5.00 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด (ตารางที่ 1)

สำหรับสมาชิกในครัวเรือนมีจำนวนทั้งสิ้น 92 คน มีเพศชายน้อยกว่าเพศหญิง โดยเป็นเพศชายจำนวน 35 คน และเพศหญิงจำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 38.04 และ 61.96 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยหนุ่มสาว (อายุตั้งแต่ 21-30 ปี) จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 30.43 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาอยู่ในช่วงวัยกลางคนจำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 23.91 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด และวัยรุ่น (อายุตั้งแต่ 11-20 ปี) จำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 22.83 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด สำหรับวัยเด็กเล็ก (อายุต่ำกว่า 10 ปี) จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 9.98 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด ส่วนสมาชิกครัวเรือนในช่วงวัยสูงอายุ (อายุตั้งแต่ 51 ปีขึ้นไป) จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 13.04 ของจำนวนหัวหน้าครัวเรือนทั้งหมด โดยสมาชิกที่มีอายุมากที่สุดคือ 75 ปี และสมาชิกในครัวเรือนที่มีอายุน้อยที่สุดคือ 3 ปี

ในส่วนของการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือนของเกษตรกร พบว่าสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ที่จบการศึกษามีจำนวน 67 คน คิดเป็นร้อยละ 78.83 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด โดยส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 40.22 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดที่จบการศึกษา รองลงมาจบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 19.4 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดที่จบการศึกษา สำหรับสมาชิกในครัวเรือนที่จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีจำนวนที่เท่ากันคือ 8 คน คิดเป็นร้อยละ 11.94 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดที่จบการศึกษา ทั้งนี้มีสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้รับการศึกษาจำนวน 1 คน

นอกจากนี้ มีสมาชิกในครัวเรือนของเกษตรกรที่กำลังศึกษาจำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 21.17 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด โดยส่วนใหญ่กำลังศึกษาในระดับที่สูงกว่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 คือ ระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงและปริญญาตรีจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 28 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดที่กำลังศึกษา รองลงมากำลังศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ทั้งนี้มีจำนวนที่เท่ากันคือ 6 คน คิดเป็นร้อยละ 24 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดที่กำลังศึกษา สำหรับระดับชั้นอนุบาลมีจำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 12 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดที่กำลังศึกษา และระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 8 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดที่กำลังศึกษา ทั้งนี้สมาชิกในครัวเรือนที่ยังไม่ได้รับการศึกษาจำนวน 1 คน

ตารางที่ 1 สถานภาพทั่วไปของครัวเรือนเกษตรกร พื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท
อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

สถานภาพทั่วไป		หัวหน้า ครัวเรือน	ร้อยละ	สมาชิกใน ครัวเรือน	ร้อยละ	รวม	ร้อยละ		
เพศ	ชาย	37	92.5	35	38.04	72	54.55		
	หญิง	3	7.5	57	61.96	60	45.45		
รวม		40	100.00	92	100.00	132	100.00		
อายุ									
(ปี)	ต่ำกว่า10 ปี	-	-	9	9.78	9	6.82		
	11-20 ปี	-	-	21	22.83	21	15.91		
	21-30 ปี	5	12.50	28	30.43	33	25		
	31-40 ปี	7	17.50	5	5.43	12	9.09		
	41-50 ปี	20	50.00	17	18.48	37	28.03		
	51-60 ปี	6	15.00	6	6.52	12	9.09		
	มากกว่า 60 ปี	2	5.00	6	6.52	8	6.06		
	รวม	40	100.00	92	100.00	132	100.00		
ระดับการศึกษา	หัวหน้า ครัวเรือน	ร้อยละ	สมาชิกในครัวเรือน				รวม	ร้อยละ	
			จบการ ศึกษา	ร้อยละ	กำลัง ศึกษา	ร้อยละ			
ยังไม่ได้รับการศึกษา				1	1.49	1	4.00	2	1.52
ไม่ได้รับการศึกษา				-	-	-	-	-	-
ชั้นอนุบาล				-	-	3	12.00	3	2.27
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4				17	42.50	23	34.33	44	33.33
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6				11	27.50	14	20.9	27	20.45
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3				5	12.50	8	11.94	19	14.39
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6				5	12.50	8	12.12	15	11.36
สูงกว่าชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 6				2	5.00	13	6.06	22	16.67
รวม		40	100.00	67	100.00	25	100.00	132	100.00

2.2 ขนาดของครัวเรือนและจำนวนแรงงานในครัวเรือนเกษตรกร

จากการศึกษาขนาดของครัวเรือนเกษตรกร พบว่าลักษณะครัวเรือนของเกษตรกร สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ ครอบครัวเดี่ยวขนาดเล็กมีจำนวนสมาชิก 2-4 คน และครอบครัวเดี่ยวขนาดกลางมีจำนวนสมาชิก 5-7 คน ทั้งนี้จากการศึกษาขนาดครัวเรือนเกษตรกร ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวขนาดเล็กมีจำนวน 37 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 92.50 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด สำหรับครอบครัวเดี่ยวขนาดกลางมีจำนวนเพียง 3 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 7.50 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 ขนาดของครัวเรือนเกษตรกร บ้านน้ำคำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ลักษณะครัวเรือน	สมาชิกในครัวเรือน (คน)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ครอบครัวเดี่ยวขนาดเล็ก	2 - 4	37	92.50
ครอบครัวเดี่ยวขนาดกลาง	5 - 7	3	7.50
รวม		40	100.00

สำหรับแรงงานครัวเรือนทางการเกษตร พบว่าจำนวนแรงงานในครัวเรือนที่เป็นวัยแรงงานที่มีอายุตั้งแต่ 15-65 ปี ซึ่งยังคงประกอบกิจกรรมการใช้แรงงานในปัจจุบันมีจำนวน 105 คน คิดเป็นร้อยละ 79.55 ของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด โดยจำนวนแรงงานครัวเรือนส่วนใหญ่คือ 2 คน/ครัวเรือนมี 16 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 40.00 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาเป็นจำนวนแรงงานครัวเรือน 4 คนขึ้นไป มีจำนวน 13 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 32.00 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด สำหรับจำนวนแรงงานครัวเรือน 3 คน/ครัวเรือน และ 1 คน/ครัวเรือน มีจำนวน 6 และ 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 15.00 และ 13.00 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ ทั้งนี้แรงงานในครัวเรือนส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 15-25 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.33 ของจำนวนแรงงานในครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาคือช่วงอายุระหว่าง 36-45 ปี, 46-55 ปี, 26-35 ปี และ 56-65 ปี คิดเป็น ร้อยละ 25.72, 19.05, 14.28 และ 7.62 ของจำนวนแรงงานในครัวเรือนทั้งหมด ตามลำดับ (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 จำนวนแรงงานและช่วงอายุแรงงานในครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

แรงงาน ครัวเรือน	จำนวน ครัวเรือน	ร้อยละ	ช่วงอายุของแรงงาน (ปี)					รวม
			15-25	26-35	36-45	46-55	56-65	
1 คน	5	13	-	2	-		1	3
2 คน	16	40	7	6	13	5	3	34
3 คน	6	15	4	3	4	1	3	15
4 คนขึ้นไป	13	32	24	4	10	14	1	53
รวม	40	100	35	15	27	20	8	105
ร้อยละ	-	-	33.33	14.28	25.72	19.05	7.62	100

หมายเหตุ: จำนวนแรงงาน หมายถึง แรงงานในครัวเรือนที่อยู่ในวัยแรงงานอายุตั้งแต่ 15-65 ปี
ซึ่งยังคงประกอบกิจกรรมการใช้แรงงานในปัจจุบัน

2.3 ขนาดของพื้นที่ถือครองและลักษณะการถือครองของครัวเรือนเกษตรกร

จากการศึกษาขนาดพื้นที่การถือครองการเกษตร พบว่าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ มีขนาดพื้นที่การเกษตรอยู่ในช่วง 10-20 ไร่ จำนวน 19 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 47.50 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาเป็นขนาดพื้นที่การเกษตรอยู่ในช่วง 21-30 ไร่ จำนวน 7 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 17.50 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด สำหรับขนาดพื้นที่การเกษตรน้อยกว่า 10 ไร่, 31 - 40 ไร่ และมากกว่า 40 ไร่ มีจำนวนที่เท่ากันคือ 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 10.00 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ทั้งนี้มีครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินจำนวน 2 ครัวเรือน (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 ขนาดพื้นที่ทางการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร บ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท
อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

พื้นที่การเกษตร (ไร่)	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
ไม่มีพื้นที่การเกษตร	2	7.00
มีพื้นที่การเกษตร	38	95.00
น้อยกว่า 10	4	10.00
10 – 20	19	47.50
21 – 30	7	17.50
31 – 40	4	10.00
มากกว่า 40	4	10.00
รวม	40	100.00

สำหรับลักษณะการถือครองพื้นที่ทางการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร พบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรมีจำนวน 38 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 95 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ทั้งนี้ เป็นครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเอง จำนวน 37 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 97.50 ของจำนวนครัวเรือนที่ทำการเกษตร และเป็นครัวเรือนที่ทำการเกษตรในพื้นที่ผู้อื่นให้ทำฟรีจำนวน 1 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 2.63 ของจำนวนครัวเรือนที่ทำการเกษตร ซึ่งขนาดพื้นที่การถือครองส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 10-20 ไร่ ในส่วนของครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองจำนวน 2 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 5.00 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 ลักษณะการถือครองพื้นที่ทางการเกษตร บ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ลักษณะการถือครอง	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ไม่ทำการเกษตร	2	5.00
ทำเกษตร	38	95.00
- ที่ตนเอง	37	97.37
- ผู้อื่นให้ทำฟรี	1	2.63
รวม	40	100.00

จากการศึกษาประวัติหมู่บ้าน พบว่าในยุคแรกของการตั้งหมู่บ้านครัวเรือนเกษตรกร มีพื้นที่การเกษตร 20 ไร่ ซึ่งได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินจากพรกคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งครัวเรือนที่ยังมีที่ดินทำกินเท่าเดิมมีจำนวน 6 ครัวเรือน ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรน้อยกว่า 20 ไร่ จำนวน 19 ครัวเรือน ซึ่งมี 2 ครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินเนื่องจากย้ายมาจากพื้นที่อื่นเพื่อมารับจ้างการเกษตร ส่วนอีก 16 ครัวเรือนมีพื้นที่น้อยลงเนื่องจากการจัดแบ่งมรดกให้กับลูกหลาน บางครัวเรือนได้ขายที่ดินเพียงบางส่วนเพื่อนำเงินไปลงทุนทางการเกษตร ส่วนอีก 1 ครัวเรือนขายที่ดินไปทั้งหมดเพื่อนำเงินมารักษาค่าพยาบาล ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินมากกว่า 20 ไร่ มีจำนวน 15 ครัวเรือน เนื่องจากการเช่าและการซื้อที่ดินเพิ่ม จากการสัมภาษณ์พบว่า กรรมสิทธิ์ในที่ดินยังเป็นใบภบท. 5 ในทางกฎหมายเป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถซื้อ-ขายกันได้

2.4 พื้นที่การเกษตรต่อแรงงานครัวเรือนของครัวเรือนเกษตรกร

จากการศึกษาพื้นที่การเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำจำนวน 40 ครัวเรือน พบว่ามีครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 38 ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพภาคเกษตร โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งสิ้น 1,007 ไร่ เมื่อพิจารณาในส่วนของขนาดพื้นที่การเกษตรต่อหนึ่งหน่วยแรงงานครัวเรือน พบว่าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่มีพื้นที่การเกษตรระหว่าง 5 - 10 ไร่ต่อหนึ่งหน่วยแรงงานครัวเรือน จำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 47.37 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาเป็นพื้นที่การเกษตรอยู่ในช่วง 11 - 15 ไร่ต่อหนึ่งหน่วยแรงงานครัวเรือน จำนวน 8 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.05 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ส่วนพื้นที่การเกษตรน้อยกว่า 5 ไร่ต่อหนึ่งหน่วยแรงงานครัวเรือน จำนวน 7 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 18.42 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด และพื้นที่การเกษตรที่มากกว่า 15 ไร่ต่อหนึ่งหน่วยแรงงานครัวเรือน จำนวน 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 13.16 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ทั้งนี้มีพื้นที่การเกษตรต่อหนึ่งหน่วยแรงงานน้อยที่สุด 1.50 ไร่มากที่สุด 40 ไร่ และพื้นที่การเกษตรต่อหนึ่งแรงงานเฉลี่ย 9.37 ไร่ (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 พื้นที่การเกษตรต่อแรงงานครัวเรือนของเกษตรกร บ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท
อำเภอกาญจนาดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

พื้นที่การเกษตรต่อแรงงานครัวเรือน (ไร่)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
น้อยกว่า 5	7	18.42
5 - 10	18	47.37
11 - 15	8	21.05
มากกว่า 15	5	13.16
รวม	38	100.00

หมายเหตุ: เกษตรกร 40 ครัวเรือน มี 2 ครัวเรือนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตร

2.5 รายได้ภาคเกษตร

จากการศึกษารายได้ในภาคเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร บ้านน้ำถ้ำ จำนวน 40 ครัวเรือน พบว่ามีครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 38 ครัวเรือนที่มีรายได้ภาคเกษตร ซึ่งเป็นรายได้จากการปลูกพืช ได้แก่ ยางพารา กาแฟ ปาล์มน้ำมัน พืชอื่น ลองกอง มังคุด สะตอ ข้าวโพดหวาน แตงร้าน และพริก พบว่าส่วนใหญ่มีระดับรายได้ในช่วง 60,001-90,000 บาท/ปี จำนวน 10 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 25.00 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาเป็นระดับรายได้ที่มากกว่า 90,000 บาท/ปีและระดับรายได้น้อยกว่า 30,000 บาท/ปี ซึ่งมีจำนวนที่เท่ากันคือ 9 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 22.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด สำหรับระดับรายได้ที่อยู่ในช่วง 30,000 - 90,000 บาท/ปี จำนวน 8 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20.00 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ตามลำดับ ทั้งนี้มีครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีรายได้ภาคเกษตรจำนวน 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 10.00 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด โดยรายได้ภาคเกษตรน้อยที่สุด 10,000 บาท/ปี รายได้ภาคเกษตรมากที่สุด 614,700 บาท/ปี และรายได้ภาคเกษตรเฉลี่ย 95,654 บาท/ปี (ตารางที่ 7)

ทั้งนี้ ครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีรายได้ภาคเกษตรซึ่งมีจำนวน 4 ครัวเรือน นั้นเป็นครัวเรือนที่ไม่มีพื้นที่การเกษตรจำนวน 2 ครัวเรือน ส่วนอีก 2 ครัวเรือนเป็นเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตร โดยปลูกยางพาราแต่ยังไม่ได้รับผลผลิต สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้น้อยที่สุดคือ 10,000 บาท/ปี เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรจำนวน 14 ไร่ โดยปลูกยางพารา กาแฟ และผัก ซึ่งรายได้ภาคเกษตรที่ได้รับเป็นรายได้จากการปลูกผักเพียงอย่างเดียวเนื่องจากยางพารา และกาแฟ

ยังไม่สามารถให้ผลผลิตได้ สำหรับเกษตรกรที่มีรายได้มากที่สุดคือ 614,700 บาท/ปี เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรจำนวน 89 ไร่ โดยพืชที่ปลูกมีหลายชนิดทั้ง พุริณ มังคุด ลองกอง ขางพารา หนาม เาะ กล้วย และมะพร้าว

ตารางที่ 7 รายได้ภาคเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

รายได้ภาคเกษตร (บาท/ปี)	ครัวเรือน	ร้อยละ	หมายเหตุ	
ไม่มีรายได้ภาคเกษตร	4	10.00		
มีรายได้ภาคเกษตร	36	90.00		
น้อยกว่า 30,000	9	22.50	น้อยที่สุด	10,000 บาท/ปี
30,000 – 60,000	8	20.00	มากที่สุด	614,700 บาท/ปี
60,001 – 90,000	10	25.00	เฉลี่ย	95,654 บาท/ปี
มากกว่า 90,000	9	22.50		
รวม	40	100.00		

2.6 รายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

จากการศึกษารายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ จำนวน 40 ครัวเรือน พบว่ามีครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 18 ครัวเรือน หรือร้อยละ 45 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ที่มีรายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ โดยการเก็บหาของป่า ได้แก่ ผัก เห็ด สะตอ เหียง ลูกเนียง และน้ำผึ้งป่า พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่จำนวน 8 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด มีระดับรายได้ในช่วง 30,000 - 60,000 บาทต่อปี รองลงมาเป็นระดับรายได้้น้อยกว่า 30,000 บาท/ปี จำนวน 6 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 15 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ส่วนระดับรายได้มากกว่า 90,000 บาท/ปี มีจำนวน 3 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 7.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด และระดับรายได้ช่วง 60,001 - 90,000 บาท/ปี มีจำนวน 1 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 2.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด

ทั้งนี้ครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีรายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้จำนวน 22 ครัวเรือน หรือร้อยละ 55 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด หมายความว่า 22 ครัวเรือน เก็บของป่าเพื่อบริโภค เท่านั้นแต่ไม่ได้ขายจึงไม่เงินรายได้จากการเก็บหาของป่า ซึ่งของป่าที่ครัวเรือนส่วนใหญ่นำมาบริโภค คือ ผักป่า และสัตว์ป่า สำหรับครัวเรือนเกษตรกรอีก 18 ครัวเรือนที่มีรายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ เช่น สะตอ น้ำผึ้งป่า เป็นครัวเรือนที่มีทักษะและความชำนาญในการเก็บหา ทำให้มีรายได้เสริมจากรายได้ภาคเกษตร โดยมีรายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้น้อยที่สุด 5,000 บาท/ปี รายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้มากที่สุด 150,000 บาท/ปี และรายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าเฉลี่ย 48,400 บาท/ปี (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 รายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2550

รายได้พึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ (บาท/ปี)	ครัวเรือน	ร้อยละ	หมายเหตุ
ไม่มีรายได้การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้	22	55.00	
มีรายได้การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้	18	45.00	
น้อยกว่า 30,000	6	15.00	น้อยที่สุด 5,000 บาท/ปี
30,000 – 60,000	8	20.00	มากที่สุด 150,000 บาท/ปี
60,001 – 90,000	1	2.50	เฉลี่ย 48,400 บาท/ปี
มากกว่า 90,000	3	7.50	
รวม	40	100.00	

2.7 รายได้นอกภาคเกษตร

จากการศึกษารายได้นอกภาคเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ จำนวน 40 ครัวเรือน พบว่ามีครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 23 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 57.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ที่มีรายได้นอกภาคเกษตร ได้แก่ ค่าขาย รับจ้างภาคเกษตร และรับเหมาก่อสร้าง โดยครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ คือจำนวน 11 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 27.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด มีรายได้นอกภาคเกษตรอยู่ในระดับที่น้อยกว่า 30,000 บาทต่อปี รองลงมา มีระดับรายได้ อยู่ในช่วง 30,000 - 60,000 บาทต่อปี จำนวน 7 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 17.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด สำหรับระดับรายได้ที่มากกว่า 90,000 และ 60,001 - 90,000 บาทต่อปี มีจำนวน

3 และ 2 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 7.50 และ 5.00 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ตามลำดับ โดยมีรายได้นอกภาคเกษตรน้อยที่สุด 6,000 บาท/ปี รายได้นอกภาคเกษตรมากที่สุด 300,000 บาท/ปี และรายได้นอกภาคเกษตรเฉลี่ย 58,022 บาท/ปี (ตารางที่ 9)

ทั้งนี้มีครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 17 ครัวเรือนหรือร้อยละ 42.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ที่ไม่มีรายได้นอกภาคเกษตร เนื่องจากส่วนใหญ่มีพื้นที่การเกษตรตั้งแต่ 15 ไร่ขึ้นไป มีแรงงานทำการเกษตรจำนวนน้อย และมีรายได้จากภาคเกษตรเพียงพอต่อการยังชีพ หากรายได้ภาคเกษตรไม่เพียงพอครัวเรือนเกษตรกรจะไปพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ โดยการเก็บหาผักเห็ด สัตว์ป่า มาบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เสริม

ตารางที่ 9 รายได้นอกภาคเกษตรของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท
อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

รายได้นอกภาคเกษตร (บาท/ปี)	ครัวเรือน	ร้อยละ	หมายเหตุ	
ไม่มีรายได้นอกภาคเกษตร	17	42.50		
มีรายได้นอกภาคเกษตร	23	57.50		
น้อยกว่า 30,000	11	27.50	น้อยที่สุด	6,000 บาท/ปี
30,000 – 60,000	7	17.50	มากที่สุด	300,000 บาท/ปี
60,001 – 90,000	2	5.00	เฉลี่ย	58,022 บาท/ปี
มากกว่า 90,000	3	7.50		
รวม	40	100.00		

2.8 รายได้รวม

จากการศึกษารายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ จำนวน 40 ครัวเรือน พบว่าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 37.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด มีระดับรายได้มากกว่า 120,000 บาท/ปี รองลงมา มีระดับรายได้อยู่ในช่วง 60,000-90,000 บาท/ปี จำนวน 10 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 25.00 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด สำหรับระดับรายได้ที่อยู่ในช่วง 90,001-120,000 บาท/ปี มีจำนวน 8 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20.00 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด และระดับรายได้น้อยกว่า 60,000 บาท/ปี มีจำนวน 7 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 17.50 ของครัวเรือน

ทั้งหมด โดยมีรายได้รวมน้อยที่สุด 30,000 บาท/ปี รายได้รวมมากที่สุด 614,700 บาท/ปี และรายได้รวมเฉลี่ย 146,014 บาท/ปี (ตารางที่ 10)

ตารางที่ 10 รายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

รายได้รวม (บาท/ปี)	ครัวเรือน	ร้อยละ	หมายเหตุ
น้อยกว่า 60,000	7	17.50	น้อยที่สุด 30,000 บาท/ปี
60,000 - 90,000	10	25.00	มากที่สุด 614,700 บาท/ปี
90,001 - 120,000	8	20.00	เฉลี่ย 146,014 บาท/ปี
มากกว่า 120,000	15	37.50	
รวม	40	100.00	

2.9 รายจ่ายครัวเรือน

จากการศึกษารายจ่ายครัวเรือนของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ จำนวน 40 ครัวเรือน ได้แก่ ค่ายังชีพที่จำเป็น ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาพยาบาล ค่าสาธารณูปโภค และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ได้แก่ ค่าเล่าเรียนบุตร ค่าภาษีสังคม ค่าน้ำมันยานพาหนะ ค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย พบว่าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายจ่ายอยู่ในช่วง 30,000 - 60,000 บาท/ปี จำนวน 19 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 47.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาเป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายจ่ายครัวเรือนน้อยกว่า 30,000 และ 60,001 - 90,000 บาท/ปี โดยมีจำนวนเท่ากันคือ 8 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20.00 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด สำหรับรายจ่ายครัวเรือนในระดับที่มากกว่า 100,000 บาท/ปี มีจำนวน 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 12.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด

ทั้งนี้ครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายจ่ายน้อยที่สุดคือ 15,000 บาท/ปี เนื่องจากเป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีจำนวนสมาชิก 2 คน และปลูกพืชผักสวนครัวเรือนเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน รวมทั้งบริเวณที่อาศัยมีความสมบูรณ์ทางด้านอาหารจากป่า ได้แก่ ผักเหลียง ผักกูด สะตอ ลูกเนียง สัตว์ป่า จึงทำให้ไม่ต้องซื้ออาหารจากภายนอกมากนัก สำหรับรายจ่ายครัวเรือนมากที่สุด 300,000 บาท/ปี เนื่องจากเป็นครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกมากถึง 7 คน รวมทั้งต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการเล่า

เรียนบุตร ซึ่งอยู่ในระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงและระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ส่วน
รายจ่ายครัวเรือนเฉลี่ย 64,623 บาท/ปี (ตารางที่ 11)

ตารางที่ 11 รายจ่ายของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

รายจ่ายในครัวเรือน (บาท/ปี)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	หมายเหตุ	
น้อยกว่า 30,000	8	20.00	น้อยที่สุด	15,000 บาท/ปี
30,000 - 60,000	19	47.50	มากที่สุด	300,000 บาท/ปี
60,001 - 90,000	8	20.00	เฉลี่ย	64,623 บาท/ปี
มากกว่า 100,000	5	12.50		
รวม	40	100.00		

2.10 จำนวนหนี้สิน

จากการศึกษาจำนวนหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ จำนวน 40 ครัวเรือน พบว่าครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 31 ครัวเรือนหรือร้อยละ 77.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด มีการกู้ยืมเงินมาจากแหล่งเงินทุน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาอาชีพ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเพื่อการลงทุน การเกษตร และเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่จำนวน 15 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 37.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด มีจำนวนหนี้สินมากกว่า 80,000 บาทต่อปี รองลงมาเป็นจำนวนหนี้สินที่น้อยกว่า 40,000 บาทต่อปี จำนวน 12 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 30 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด สำหรับจำนวนหนี้สิน 40,000 - 80,000 บาทต่อปี มีจำนวน 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 10 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด โดยจำนวนหนี้สินน้อยที่สุดคือ 15,000 บาท/ปี จำนวนหนี้สินมากที่สุด 1,500,000 บาท/ปี เมื่อคำนวณจำนวนหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรทั้ง 40 ครัวเรือนพบว่ามีหนี้สินรวมกันทั้งสิ้น 4,635,000 บาท จำนวนหนี้สินเฉลี่ย 115,875 บาท/ปี ทั้งนี้ มีครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีหนี้สินจำนวน 9 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 22.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด (ตารางที่ 12)

ตารางที่ 12 จำนวนหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

จำนวนหนี้สิน (บาท/ปี)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	หมายเหตุ		
ไม่มีหนี้สิน	9	22.50			
มีหนี้สิน	31	77.50	น้อยที่สุด	15,000	บาท/ปี
น้อยกว่า 40,000	12	30.00	มากที่สุด	1,500,000	บาท/ปี
40,000 - 80,000	4	10.00	เฉลี่ย	115,875	บาท/ปี
มากกว่า 80,000	15	37.50			
รวม	40	100.00			

2.11 เงินออม

จากการศึกษาเงินออมของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ จำนวน 40 ครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่จำนวน 25 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 62.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ไม่มีเงินออม ส่วนครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 15 ครัวเรือนหรือร้อยละ 37.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด มีเงินออมซึ่งเป็นการออมเงินที่กลุ่มออมทรัพย์บ้านหน้าถ้ำ โดยมีเงินอมน้อยกว่า 3,000 บาท/ปี จำนวน 7 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 17.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาเป็นเงินออมอยู่ในช่วงมากกว่า 4,000 และ 3,000 – 4,000 บาท/ปี จำนวน 2 และ 6 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 15 และ 5 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด โดยครัวเรือนเกษตรกรที่มีเงินอมน้อยที่สุดคือ 2,190 บาท/ปี เงินออมมากที่สุด 30,000 บาท/ปี และเงินออมเฉลี่ย 2,538 บาท/ปี (ตารางที่ 13)

ตารางที่ 13 เงินออมของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

เงินออม (บาท/ปี)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	หมายเหตุ
ไม่มีเงินออม	25	62.50	
มีเงินออม	15	37.50	
น้อยกว่า 3,000	7	17.50	น้อยที่สุด 2,190 บาท/ปี
3,000 – 4,000	2	5.00	มากที่สุด 30,000 บาท/ปี
มากกว่า 4,000	6	15.00	เฉลี่ย 2,538 บาท/ปี
รวม	40	100.00	

ตอนที่ 2 การผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษา

1. การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ

การเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ แบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 “สัมปทานเหมืองแร่ และบุกเบิกที่ดินทำกิน” (พ.ศ. 2495 - 2522) ยุคแรกของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่า เริ่มจาก ปี พ.ศ. 2495 มีการเปิดสัมปทานทำเหมืองแร่พลูม กระทั่งในปี พ.ศ. 2512 มีราษฎรประมาณ 5-7 ครัวเรือน จากอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้เข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน จากนั้นในปี พ.ศ. 2516 มีการเปิดสัมปทานไม้ในพื้นที่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2522 มีราษฎรจากอำเภอสิชลอีกรุ่นหนึ่งย้ายเข้ามาอีก 7 ครัวเรือน ในช่วงเวลาดังกล่าวพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้เข้ามาเคลื่อนไหวในพื้นที่และจัดที่ดินทำกินให้กับราษฎรประมาณครัวเรือนละ 20 ไร่ โดยให้มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหมู่บ้าน คือ บริเวณบ้านหน้าถ้ำปัจจุบัน ในช่วงนี้สภาพพื้นที่เป็นป่าดิบชื้นสภาพสมบูรณ์ การผลิตมีทั้งเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ได้แก่ การปลูกข้าวไร่พันธุ์สังข์หยดแดงแบบหยอดหลุมแซมในสวนกาแฟ หรือปลูกรวมกับพริก เป็นต้น และผลิตเพื่อการค้า ได้แก่ การทำสวนยางพาราพันธุ์พื้นเมือง และปลูกกาแฟ มีการใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก และใช้อุปกรณ์ทำการเกษตรแบบง่ายๆ เช่น ใช้จอบ เสียม มีด พร้า ในการถางป่า ใช้ไม้สากปักดินทำหลุมปลูกข้าว ใช้กระบอกลูกไม้ใส่เมล็ดพันธุ์หยอดหลุมและกลบหลุม การเก็บเกี่ยวข้าวต้องใช้มือเด็ด โดยมีใบมีดใส่ในจามรวักกลาง (ไม่ได้ใช้เสียม) เนื่องจากเป็นพันธุ์ข้าวที่เมล็ดหลุดร่วงง่าย การผลิต

ยังใช้พืชพันธุ์พื้นเมือง ไม่มีการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เปิดหน้าดินในป่าใหม่ ยังมีความอุดมสมบูรณ์สูงอยู่ ทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำ ในช่วงเริ่มแรกเกษตรกรมีการลงแรงช่วยกัน ในการเตรียมพื้นที่ทำกิน ปลูกสร้างบ้านเรือน และเก็บเกี่ยวผลผลิต

นอกจากนี้ส่วนใหญ่มีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ โดยการเก็บของป่ามาบริโภค เช่น กลอย มัน ผักป่า สัตว์ป่า ปลาจากลำคลอง อาศัยไม้และหญ้าจากป่ามาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย มีแหล่งน้ำ และอาหารอุดมสมบูรณ์ ฝนชุกตลอดปี ซึ่งจากการบอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน “แต่ก่อนพื้นที่นี้ มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีฝนตกชุก น้ำในคลองท่วมถึงฝั่ง สัตว์น้ำในคลองชุกชุม จับปลาได้มาก จนต้องแปรรูปหมักเกลือเก็บไว้ กบได้มาเป็นพวงๆ” (วิรัตน์ ไชยพงศ์, 2550) ชาวบ้านส่วนใหญ่ จะมีวิถีชีวิตเพื่อการยังชีพ ไม่ต้องซื้อหาอาหารหรือใช้เงินเพื่อการอุปโภคบริโภคมากนัก มีรายได้ น้อย แต่ก็สามารถอยู่รอดได้จากการพึ่งตนเองและพึ่งพาป่า อาศัยตั้งบ้านอยู่ใกล้แหล่งน้ำลำคลอง ธรรมชาติ ลักษณะเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูง หลังคามุงด้วยหญ้าคา มีขนาดเล็กอาศัยอยู่ได้ประมาณ 2-4 คน ประชากรในพื้นที่ไม่หนาแน่น สภาพสังคมมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ การแก่งแย่งทรัพยากรมีน้อย การจับจองที่ดินตามกำลังแรงงานในครัวเรือน ประมาณครัวเรือน ละ 10-20 ไร่ โดยจะทำการเกษตรตามบริเวณที่อยู่อาศัยและแหล่งน้ำเป็นส่วนใหญ่ ยังไม่มีปัญหา โรคแมลงศัตรูพืชระบาด

ช่วงที่ 2 “กาแฟมาป่าหมด” (พ.ศ. 2523-2530) ช่วงปี พ.ศ. 2523 เป็นช่วงที่รัฐบาลส่งเสริม การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าและส่งออก และมีแรงจูงใจด้านราคาผลผลิต ทำให้เกิดการขยาย พื้นที่การผลิตจากบริเวณหน้าถ้ำออกไปในบริเวณใกล้เคียง จะเห็นได้จากในช่วงปี พ.ศ. 2525-2527 ราคากาแฟพุ่งสูงถึงกิโลกรัมละ 150 บาท เกษตรกรได้หันมาปลูกกาแฟเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับ ในช่วงนี้มีพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลจากการสัมปทานป่าและกลุ่มอิทธิพลเข้ามาตัด โค่นไม้ตลอดพื้นที่ ทำให้มีราษฎรจากอำเภอชนอม อำเภอหัวไทร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ชักชวนกันมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินโดยปลูกกาแฟเป็น พืชหลัก ทำให้มีครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็น 70 หลังคาเรือน มีประชากรหนาแน่นเพิ่มขึ้น มีการค้นคว้าหา รายได้ให้สูงขึ้นเพื่อเลี้ยงครอบครัว เน้นการทำปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าเป็นหลักแทนการทำเกษตร เพื่อยังชีพ ได้แก่ กาแฟ และยางพารา โดยเกษตรกรได้มีการวางแผนปลูกพืชตามความเหมาะสม ของสภาพพื้นที่ เช่น มีการปลูกยางพาราตามที่สูง เนื่องจากสภาพพื้นที่ดังกล่าวมีอากาศเย็น การระบายน้ำของดินดีกว่าที่ลุ่ม ส่วนใหญ่จะปลูกยางบนยอดเนิน พื้นที่ต่ำลงมาจะปลูกกาแฟ ตามลำดับ มีการเปลี่ยนแปลงการทำกิจกรรมการเกษตรมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก

เริ่มมีรายได้จากกาแฟและยางพารา มีการจ้างงานและใช้สารเคมีเพิ่มขึ้น เลิกปลูกข้าวและหันมาซื้อกิน ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์นายณรงค์ศักดิ์ จันทร์จำปา (2550) ซึ่งได้เล่าว่า

“แต่ก่อนเคยปลูกข้าวไร่แบบหยอดหลุมแซมในไร่กาแฟ เมื่อกาแฟอายุครบ 3 ปี จะให้ผลผลิตและเก็บเกี่ยวได้ ทำให้ไม่สามารถปลูกข้าวได้ เนื่องจาก ข้าวได้รับแสงน้อย เจริญเติบโตไม่ดี เมื่อกาแฟโตปกคลุม และอีกเหตุผลหนึ่ง คือ เกษตรกรต้องใช้เวลาไปดูแลกาแฟมากขึ้น เช่น นิดสารกำจัดวัชพืชรอบโคนต้นก่อนเก็บเกี่ยว 1 เดือน และต้องจ้างแรงงานในพื้นที่ช่วยเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงธันวาคม 1 บาท นอกจากนี้สาเหตุที่เลิกปลูกข้าวเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง และมีศัตรูข้าวที่สำคัญ คือ นก ทำให้เกษตรกรต้องนัดหมายกันปลูกข้าวในเดือนหก เพื่อให้ผลผลิตออกพร้อมกัน ช่วยลดปัญหาที่นกมากินข้าว เพราะถ้าใครปลูกก่อน ผลผลิตออกก่อน นกก็จะมากินข้าวหมด ตอนหลังมาก็เลยต้องไปซื้อข้าวจากที่อื่นมากินแทน”

“กิจกรรมทำสวนยางพาราในแต่ละวัน คือ ตอนสี่โมงเย็นจะต้องเตรียมอุปกรณ์ ถักมีดกรีดยาง ไฟฉาย ชาร์ตแบตเตอรี่ และนอนพักผ่อนประมาณ 2 ชั่วโมง ตื่นประมาณตี 2 ใช้แรงงานคนเดียว (ถ้าสองแรงคน ตื่นประมาณตี 4) มากกรีดยางถึง 6 โมงเช้า (1,000 ต้น หรือประมาณ 10 ไร่) วงรอบกรีดยางวันหนึ่งวัน ปล่อยให้น้ำยางไหลจนเต็มถ้วยที่รอง(จอกยาง) สองวงรอบจึงขายครึ่งหนึ่ง ส่วนใหญ่จ้างเก็บยางก้อน ถึงแม้จะได้ราคาน้อยกว่ายางแผ่น แต่ก็ช่วยประหยัดเวลาและแรงงาน สามารถมีเวลาเหลือไปทำกิจกรรมอื่น เช่น เก็บพริก มะเขือพวง และหาของป่า เป็นรายได้เสริมช่วงยางผลัดใบ จะพักกรีดยางในเดือนมีนาคม และช่วงฝนตกชุกที่ไม่สามารถออกไปกรีดยางได้ เหลือรายได้จากการเก็บพริกและหาของป่า ประมาณ 100-200 บาทต่อวัน”

ช่วงที่ 3 “สวนสมรมและเกษตรกรรมยั่งยืน” (พ.ศ. 2530 – 2551) แบ่งเป็น 2 ช่วงคือ

ช่วงที่ 3.1 “จากสวนกาแฟสู่สวนสมรม” (พ.ศ. 2531 – 2544) หลังจากปี พ.ศ. 2532 ราคา กาแฟลดต่ำลง มีราคา 30-40 บาท/กิโลกรัม เกษตรกรจึงเริ่มปลูกไม้ผลในสวนกาแฟ ได้แก่ สะตอ มังคุด ทุเรียนพันธุ์ ลองกอง หมากร และมะพร้าว จึงกล่าวได้ว่า เป็นจุดกำเนิดของการปรับเปลี่ยนสวนกาแฟเป็น “สวนสมรมแบบสมัยใหม่” นอกจากนี้ ยังมีไม้ระดับล่าง กลุ่มพืชอาหาร และสมุนไพร เช่น เหลียง ชะมวง ผักกูด แต่บางแปลงก็ทำสวนทุเรียนพันธุ์อย่างเดียว แต่เกิดปัญหาโรคระบาด ในปี พ.ศ. 2538 ส่งผลให้ทุเรียนยืนต้นตายเป็นจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมแล้ว กาแฟ

ยังคงมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจสำคัญของครัวเรือน จากการสัมภาษณ์นางวัชรีย์ เกตุหงส์ (2550) ให้ข้อมูลว่า

“ปลูกยางพารามาแล้ว 20 ปี บนเนินเขา 15 ไร่ เหตุผลที่ปลูกคือ ยางพาราให้ผลผลิตตลอดปี ทำให้มีรายได้ต่อเนื่อง แต่มีข้อเสีย คือ ในช่วงหน้าฝนกรีดยางไม่ได้ เนื่องจาก น้ำยางจะเสียน้ำง่าย ทำให้ปริมาณน้ำยางลดลง อีกทั้งน้ำยางไม่เข้มข้น ต้องใช้เวลานานประมาณ 6-7 ปี กว่าจะให้ น้ำยาง จึงได้วางแผนปลูกกาแฟในที่ลาดเชิงเขาอีก 15 ไร่ เนื่องจากเห็นว่ากาแฟให้ผลผลิตเร็วกว่า ประมาณ 3 ปี ก็เก็บเกี่ยวได้แล้ว ต่อมากาแฟมีราคาตกต่ำ จึงได้หันมาทำสวนผสม โดยการปลูกพืชผสมผสานแทรกในสวนกาแฟ ได้แก่ ปลูกทุเรียน (50 ต้น) ลองกอง (30 ต้น) มังคุด (30 ต้น) สะตอ (20 ต้น) กาแฟ (300 ต้น) กล้วย (80 ต้น) และวางแผนจะโค่นทุเรียนเพราะมีปัญหาโรคระบาดมาก”

ช่วงที่ 3.2 “สู่วิถีเกษตรยั่งยืน” (พ.ศ. 2545 - 2550) โดยมีส่วนราชการ และภาคเอกชนเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมการผลิต ดังนี้ (คณะกรรมการหมู่บ้านของบ้านหน้าถ้ำ, 2549)

ปี พ.ศ. 2545 สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 4 สุราษฎร์ธานี ได้จัดทำโครงการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ พ.ศ. 2545 ได้สอบเขตรังวัดกันเขตพื้นที่เกษตรกรรมกับพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และจัดทำแผนที่แสดงการครอบครองเป็นรายบุคคล จากแผนงานดังกล่าว พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรรมมีความมั่นใจในสิทธิครอบครอง และการลงทุนในพื้นที่การเกษตร

ปี พ.ศ. 2546 มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ได้จัดทำโครงการศึกษาและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภูมินิเวศน์ภาคใต้ (ระยะเวลา 3 ปี) เพื่อศึกษาและพัฒนาแปลงเกษตรไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืนในเขตพื้นที่ภูเขาสูง ที่เน้นระบบการผลิตที่เร่งปรับเปลี่ยนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และการใช้สารเคมีทางการเกษตรไปสู่ระบบการเกษตรแบบวนเกษตร ที่ลดการใช้สารเคมีทุกชนิด โดยการสนับสนุนและส่งเสริมการทำปุ๋ย จึงเกิดกระแสการเปลี่ยนแปลง ทั้งแนวคิดและการปฏิบัติ ภายในชุมชนในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะกลุ่มแกนนำสมาชิกที่นำไปปรับเปลี่ยนทั้งรูปแบบและวิธีการของตนเอง ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณการวางท่อจากแหล่งน้ำไปแปลงเกษตร และกองทุนจัดหาเครื่องตัดหญ้า เป็นต้น

จากข้อมูลชุมชนบ้านหน้าถ้ำ (คณะกรรมการหมู่บ้านของบ้านหน้าถ้ำ, 2549) พบว่า จุดเปลี่ยนที่ทำให้สมาชิกกลุ่มเกษตรยั่งยืนบ้านหน้าถ้ำเข้าร่วมโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อยภูมิวิเทศภาคใต้ตอนบน ประกอบด้วยสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้ คือ (1) ต้องการรับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากโครงการนำร่อง ๆ ทั้งปัจจัยที่ให้เปล่า (แหล่งน้ำ, ระบบน้ำประปาภูเขา) กองทุนหมุนเวียน (พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เครื่องตัดหญ้า ฯลฯ) (2) ต้องการมีประสบการณ์ และความรู้เพิ่มเติม (3) ต้องการมีชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และ (4) ต้องการทำงานรวมกลุ่มกับสมาชิกในชุมชน

สมาชิกกลุ่มเกษตรยั่งยืนบ้านหน้าถ้ำ เข้าร่วมโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย จำนวน 27 ราย เนื้อที่ 295 ไร่ (ร้อยละ 47 ของจำนวนที่ดินทั้งหมด) ปัจจัยการผลิตหรือภูมิปัญญาที่สมาชิกกลุ่มเกษตรยั่งยืนบ้านหน้าถ้ำ ทำหรือใช้ในแปลงที่เข้าร่วมโครงการนำร่อง มีดังต่อไปนี้ (1) การทำปุ๋ยหมัก จำนวน 6 ราย (2) การขยายพันธุ์พืช จำนวน 4 ราย คิดเป็น (3) การนำปุ๋ยคอก (มูลสัตว์) มาใช้ในแปลงเกษตรที่เข้าร่วมโครงการนำร่อง ๆ จำนวน 8 ราย

จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยและพูดคุยกับเกษตรกรในโครงการดังกล่าว พบว่า เหลือเพียง 1 รายที่มีการทำปุ๋ยคอก โดยมีการซื้อมูลโคมาจากราชนรี และมีอีก 1 รายที่ยังทำปุ๋ยหมัก โดยจุลินทรีย์ชีวภาพ รวมทั้งยังมีการดำเนินงานกองทุนหมุนเวียนซื้อเครื่องตัดหญ้า (เดือนละ 2 เครื่อง) เพื่อลดการใช้สารกำจัดวัชพืช และระบบน้ำประปาภูเขาเพื่อใช้ในการเกษตรและอุปโภคบริโภคอยู่

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่าในปีพ.ศ. 2549 ครัวเรือนเกษตรกรส่วนหนึ่งได้ปรับเปลี่ยนการผลิตจากสวนสมรมเป็นพืชร่วมยางพาราหรือพืชเชิงเดี่ยวยางพารา เนื่องจากสถานการณ์ของราคายางพาราที่ปรับตัวสูงขึ้นตามลำดับ (ปี 2550 ยางพารากิโลกรัมละ 80 - 100 บาท) ขณะเดียวกันราคาผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน และมังคุด ราคาตกต่ำ จึงเป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนการผลิตโดยปลูกยางพาราแซมในสวนกาแฟ บางรายโค่นสวนผลไม้ทั้งแปลงเพื่อปรับเปลี่ยนเป็นยางพาราอย่างเดียว โดยปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด แตงร้าน และพริก ในแปลงยางพาราที่ยังไม่มีผลผลิต

จากการสัมภาษณ์นางสุรางค์ ขนอม (2550) ได้กล่าวว่า “การทำสวนยางพารามีรายได้มาก ก็จริงแต่เหนื่อยและไม่มีเวลาว่าง ต่างจากการทำสวนสมรม ทำให้มีกินมีใช้ตลอดปี ฤดูไหนขายอะไรก็ได้ขาย หน้าผลไม้ฤดูไหนมีอะไรก็ได้กิน ปีที่แล้ว (ปี พ.ศ.2550) ยางสดไม่ได้เก็บ ราคาไม่คุ้มค่าในการเก็บ”

จากการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรในแต่ละช่วง จะเห็นได้มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ราคาสินค้าเป็นแรงจูงใจที่สำคัญในการผลิต นโยบายส่งเสริมการปลูกพืช และโครงการต่างๆ ตลอดจนสภาพพื้นที่ ความรู้ ภูมิปัญญา และประสบการณ์ของเกษตรกรเองในการวางแผนการผลิต การใช้ประโยชน์จากที่ดินและแรงงานให้เกิดประสิทธิภาพ มีผลต่อการปรับเปลี่ยนการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า และมีการพัฒนาการเรียนรู้จากการปฏิบัติ จนเกิดทางเลือกในการทำการเกษตร โดยการปลูกพืชผสมผสานในพื้นที่เดียวกัน ในลักษณะสวนสมรม เพื่อกระจายการผลิต ลดความเสี่ยงทางการตลาด และสร้างความหลากหลายที่เกื้อกูลกับระบบนิเวศ ตลอดจนมีรายได้อย่างต่อเนื่อง สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดได้

2. ระบบการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ

จากการศึกษาพบว่าการผลิตทางการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ เป็นการปลูกพืช ซึ่งมีทั้งปลูกพืชเชิงเดี่ยว คือ ยางพารา กาแฟ ปาล์มน้ำมัน และการปลูกไม้ผลลักษณะสวนสมรม หรือสวนสมรมรูปแบบใหม่ โดยการผลิตทางการเกษตรมีทั้งสิ้น 9 ชนิด คือ ยางพารา กาแฟ ทุเรียน ลองกอง มังคุด สะตอ ปาล์มน้ำมัน หอม และพืชผัก ได้แก่ ข้าวโพด แตงร้าน พริกขี้หนู ทั้งนี้ สามารถจำแนกรูปแบบการผลิตทางการเกษตรตามชนิดของพืชได้ดังตารางที่ 14

ครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 40 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนที่มีการผลิตทางการเกษตรจำนวน 38 ครัวเรือน ส่วนอีก 2 ครัวเรือนไม่มีที่ดินจึงไม่มีการผลิตทางการเกษตร สำหรับชนิดพืชที่ครัวเรือนเกษตรกรปลูกมากที่สุด คือ ลองกอง และมังคุด โดยมีจำนวนเท่ากันคือ 26 ครัวเรือน รองลงมาคือ สะตอ จำนวน 24 ครัวเรือน กาแฟ จำนวน 20 ครัวเรือน ยางพารา จำนวน 18 ครัวเรือน หอม จำนวน 17 ครัวเรือน พืชผัก จำนวน 15 ครัวเรือน และปาล์มน้ำมัน จำนวน 1 ครัวเรือน ตามลำดับ (ตารางที่ 14) จากการสัมภาษณ์เกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ พืชที่ทำรายได้หลักคือ ยางพารา กาแฟ ทุเรียน สะตอ และพืชผัก สำหรับลองกอง และมังคุด เป็นพืชที่ให้ผลผลิตน้อยและไม่แน่นอน

ขึ้นกับปริมาณน้ำฝนและช่วงเวลาของฝนต่อปี สำหรับปาล์มน้ำมันเป็นพืชที่เพิ่งมีการปลูกมีอายุเพียง 2-3 ปี จึงยังไม่ให้ผลผลิต

ตารางที่ 14 การผลิตทางการเกษตรจำแนกตามชนิดพืชที่ปลูกของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ชนิดพืชปลูก	จำนวน(ครัวเรือน)
1. ลองกอง	26
2. มังคุด	26
3. สะตอ	24
4. กาแฟ	20
5. ทุเรียน	19
6. ยางพารา	18
7. หมาก	17
8. พืชผัก	15
9. ปาล์มน้ำมัน	1

เมื่อจำแนกจำนวนของชนิดพืชปลูก พบว่าเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำส่วนใหญ่ปลูกพืช 7 ชนิด จำนวน 19 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 50.00 ของครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาเป็นปลูกพืช 1 ชนิด จำนวน 12 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 31.58 ของครัวเรือนทั้งหมด ปลูกพืช 6 ชนิด จำนวน 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 13.16 ของครัวเรือนทั้งหมด และปลูกพืช 2 ชนิด จำนวน 2 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 5.26 ของครัวเรือนทั้งหมด (ตารางที่ 15)

ตารางที่ 15 การผลิตทางการเกษตร จำแนกตามจำนวนของชนิดพืชที่ปลูกของครัวเรือนเกษตรกรบ้าน
หน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ระบบการผลิต(จำนวน/ ชนิด)	จำนวนเกษตรกร (ครัวเรือน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
ปลูกพืช			
1 ชนิด	12	31.58	ไม่มีที่ดินทำกิน
2 ชนิด	2	5.26	จำนวน 2 ราย
6 ชนิด	5	13.16	
7 ชนิด	19	50.00	
รวม	38	100.00	

จากตารางที่ 16 สามารถจำแนกรูปแบบการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ เป็น 2 รูปแบบใหญ่ และ 7 รูปแบบย่อย กล่าวคือการปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งมี 3 รูปแบบย่อย และการผลิตผสมผสานหรือในลักษณะสวนสมรม ซึ่งมี 4 รูปแบบย่อย สำหรับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมี 3 รูปแบบย่อย คือ กาแฟ ปาล์มน้ำมัน และยางพารา โดยมีการปลูกกาแฟ จำนวน 2 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่ต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 7.50 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 5.00 ไร่/แรงงาน มีการปลูกปาล์มน้ำมัน จำนวน 1 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่เท่ากับ 25.00 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 12.50 ไร่/แรงงาน มีการปลูกยางพารา จำนวน 9 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่ต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 22.33 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 7.73 ไร่/แรงงาน เมื่อพิจารณาจากพื้นที่ต่อแรงงานจะเห็นว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวทั้ง 3 ชนิดมีการใช้แรงงานในสัดส่วนที่สูง โดยแรงงานครัวเรือนใช้ในการดูแลใส่ปุ๋ย ส่วนการเก็บเกี่ยวเป็นการจ้างแรงงานจากภายนอก ร่วมกับการใช้แรงงานครัวเรือน

สำหรับการผลิตผสมผสานมี 4 รูปแบบย่อย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ รูปแบบยางพารา และสวนสมรม จำนวน 9 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่ต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 46.67 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 12.35 ไร่/แรงงาน ความแตกต่างของการตัดสินใจเลือกปลูกยางพาราเพียงอย่างเดียว กับกลุ่มที่ปลูกทั้งยางพาราและสวนสมรมคือ ปัจจัยด้านขนาดพื้นที่ จะเห็นว่าขนาดพื้นที่ของกลุ่มที่ปลูกยางพาราและสวนสมรมนั้นมีขนาดมากกว่ากลุ่มที่ปลูกยางพาราเพียงอย่างเดียวถึงกว่า 2 เท่า โดยเมื่อพิจารณาปัจจัยด้านแรงงานพบว่าแม้จะมีขนาดพื้นที่การผลิตที่มากขึ้นแต่เกษตรกร

ยังคงใช้แรงงานครัวเรือนเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากขนาดพื้นที่ต่อแรงงานสูงขึ้นกว่ากลุ่มที่ปลูกยางพาราเพียงอย่างเดียว 1.6 เท่า เกษตรกรกลุ่มนี้จึงมีการจ้างแรงงานเป็นบางกิจกรรม เช่น การเก็บเกี่ยวผลผลิตกาแฟ เป็นต้น

รูปแบบสวนสมรม มีจำนวน 10 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่ต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 18.35 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 7.97 ไร่/แรงงาน กลุ่มนี้มีขนาดพื้นที่ใกล้เคียงกับกลุ่มที่ปลูกยางพาราเพียงอย่างเดียว ข้อสังเกตเหตุผลที่กลุ่มนี้ไม่เลือกปลูกยางพาราเพียงอย่างเดียว แต่เลือกปลูกกาแฟ มังคุด ทุเรียน ลองกอง สะตอ หอม และพริก เนื่องจากกลุ่มนี้เข้ามาทำกินตั้งแต่ช่วงที่กาแฟมีราคาสูงจึงปลูกกาแฟเต็มพื้นที่ ภายหลังเมื่อราคากาแฟตกต่ำจึงปรับตัวด้วยการปลูกไม้ผลแทรกในแปลงกาแฟ

รูปแบบลองกอง มังคุด มีจำนวน 2 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่ต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 9 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 3.60 ไร่/แรงงาน กลุ่มนี้มีขนาดพื้นที่น้อยที่สุดเมื่อเทียบกับทุกกลุ่ม แต่ปัจจัยด้านขนาดพื้นที่ไม่ได้เป็นเหตุผลที่เลือกปลูกผลไม้ เหตุที่เลือกปลูกผลไม้เพราะทั้ง 2 ครัวเรือนย้ายเข้ามาในพื้นที่นี้ในช่วงที่ผลไม้มีราคาสูง จึงตัดสินใจเลือกปลูกผลไม้ ต่อมาภายหลังเมื่อราคาผลไม้ผันผวนมาก ประกอบกับในพื้นที่นี้มีฝนตกชุกทำให้มีผลผลิตน้อย ทั้ง 2 ครัวเรือนได้มีการปรับตัว โดย 1 ครัวเรือนกำลังปลูกยางพาราทดแทนในแปลงผลไม้ อีก 1 ครัวเรือนขายที่ดิน(ในช่วงผู้วิจัยกำลังศึกษาในพื้นที่)ย้ายกลับไปยังถิ่นฐานเดิมที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

ตารางที่ 16 จำแนกรูปแบบการผลิตทางการเกษตร ขนาดพื้นที่การเกษตร พื้นที่ต่อแรงงาน ครัวเรือน

รูปแบบการผลิต	จำนวน ครัวเรือน (ครัวเรือน)	พื้นที่ ทั้งหมด (ไร่)	ขนาดพื้นที่ ต่อครัวเรือน เฉลี่ย(ไร่)	จำนวนแรงงาน ครัวเรือน (แรงงาน)	พื้นที่ต่อ แรงงาน (ไร่/แรงงาน)
การผลิตเชิงเดี่ยว					
1. กาแฟ	2	15.00	7.50	3	5.00
2. ปาล์มน้ำมัน	1	25.00	25.00	2	12.50
3. ยางพารา	9	201.00	22.33	26	7.73

ตารางที่ 16 (ต่อ)

รูปแบบการผลิต	จำนวน ครัวเรือน (ครัวเรือน)	พื้นที่ ทั้งหมด (ไร่)	ขนาดพื้นที่ ต่อครัวเรือน เฉลี่ย(ไร่)	จำนวนแรงงาน ครัวเรือน (แรงงาน)	พื้นที่ต่อ แรงงาน (ไร่/แรงงาน)
การผลิตผสมผสาน					
4. ขางพารา+สวนสมรม ¹	9	420.00	46.67	34	12.35
5. สวนสมรม ²	10	183.00	18.35	23	7.97
6. ลองกอง มังคุด	2	18.00	9.00	5	3.60
7. ไม้ผล+ พืช ผัก ³	5	145.00	29.00	14	10.36
รวม	38⁴	1007.00		107	59.51

หมายเหตุ: ¹ กาแฟ มังคุด ลองกอง ทุเรียน สะตอ หมากรุก

² กาแฟ มังคุด ลองกอง ทุเรียน สะตอ หมากรุก พริก

³ มังคุด ลองกอง สะตอ พริก ข้าวโพด แดงร้าน

⁴ จำนวนครัวเรือน 2 ครัวเรือนที่ไม่นำมาคำนวณในครั้งนี้ เป็นครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกิน และไม่ได้ทำการเกษตร

รูปแบบไม้ผล และพืชผัก มีจำนวน 5 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่ต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 29.00 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 10.36 ไร่/แรงงาน ชนิดพืชที่ปลูกนอกจากเป็นไม้ผล ซึ่งได้แก่ มังคุด ลองกอง และสะตอแล้ว ยังมีการปลูกพืชผักด้วย พืชผักที่ปลูกคือ ข้าวโพด แดงร้าน พริก ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มอื่นทั้งหมด เนื่องจากทั้ง 5 ครัวเรือนนี้มีพื้นที่บางส่วนติดกับลำคลอง เกษตรกรจึงแบ่งพื้นที่ส่วนนี้ไว้ประมาณ 1-3 ไร่ สำหรับปลูกพืชผัก อีกทั้งเกษตรกรกลุ่มนี้ยังมีปัจจัยด้านเวลามากกว่ากลุ่มอื่น เนื่องจากมีช่วงเวลาทำงานในแปลงเกษตรเต็มเวลาเพียงช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิตระหว่างเดือนสิงหาคม-ธันวาคม และมีเวลาว่างในเดือนมกราคม-กรกฎาคม เกษตรกรจะใช้เวลาช่วงนี้ปลูกพืชผัก แรงงานในการปลูกพืชผักแตกต่างจากการใช้แรงงานในสวนผลไม้ พบว่า เกษตรกรใช้แรงงานเท่ากับงานในสวนผลไม้ คือ 2-4 คน/ครัวเรือน แต่มีพื้นที่การปลูกผักเพียง 1-3 ไร่/ครัวเรือน ดังนั้นเมื่อคำนวณพื้นที่ต่อแรงงานของการปลูกพืชผัก จะเห็นได้ว่ามีสัดส่วนพื้นที่ต่อแรงงานอยู่ระหว่าง 0.25 - 1.5 ไร่/แรงงาน นับเป็นการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น

2.1 ระบบการปลูกพืช

การตัดสินใจปลูกพืชของเกษตรกรเปลี่ยนไปตามราคาผลผลิต และความต้องการของตลาด ตลอดจนนโยบายการส่งเสริมของส่วนราชการและภาคเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนในพื้นที่ ซึ่งระบบการปลูกพืชทั้งหมดที่พบ แบ่งเป็นการปลูกพืชสวน ได้แก่ ยางพารา ทุเรียน สะตอ และพืชไร่พืชผัก ได้แก่ กาแฟ พริก ข้าวโพดหวาน และแตงร้าน จากการศึกษา พบว่า แต่ละพืชมีวิธีการปลูก ดูแลรักษาและเก็บเกี่ยว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1.1 การปลูกยางพารา

ช่วงการปลูก และพันธุ์ที่นิยมปลูก เกษตรกรเริ่มเตรียมแปลงในช่วงเดือน มกราคม - เมษายน และเริ่มปลูกในเดือนมิถุนายนซึ่งเป็นช่วงต้นฝน พันธุ์ยางพาราที่นิยมปลูก คือ RRIM 600

การปลูก การเตรียมแปลงในช่วงปลายฝน ประมาณเดือน มกราคม - กุมภาพันธ์ จะเตรียมแปลงด้วยการดาย เผา หรือนิคมสารกำจัดวัชพืช แล้วปักไม้ระหว่างแถว (ร่องยาง) ห่างกันประมาณ 6.5 เมตร และระยะห่างระหว่างต้นในแต่ละแถว ประมาณ 3.0 เมตร เพื่อทำแนวปลูกยางพารา ใช้ต้นกล้ายางพาราที่มีอายุประมาณ 4-6 เดือน เฉลี่ย 75 ต้น/ไร่ วิธีการปลูก จะใช้ชะแรงปักที่ไม้หมายแนว (ไม้มอบ) ใส่วัสดุพันธุ์สูงประมาณ 1 เมตรเหยียบดินให้แน่น ภายหลังการปลูกแล้ว 4 เดือน จะตัดตายางพาราพันธุ์

การติดตาม ใช้ยางพาราพันธุ์ RRIM 600 โดยใช้ตาใบทาบกับต้นกล้า ห่างจากพื้นดินประมาณ 4 นิ้ว หลังจากนั้น 15 วัน จะดูแลตายางพารา และตัดหญ้า อีก 15 วัน กรีดผ้าพันออกอีก 7 วัน ตัดปลายต้นทิ้ง รวมเวลาทั้งสิ้น 1 เดือน 7 วัน เมื่ออายุ 2 เดือน ใช้ไม้มอบผูกตาเพื่อป้องกันตานีกลาด

การใส่ปุ๋ย เมื่ออายุ 1-4 เดือน (แรกใบ) กรณีใส่ปุ๋ยชีวภาพ ใช้อัตรา 3 กิโลกรัม/ไร่/เดือน หากใส่ปุ๋ยเคมี ใช้สูตร 25-7-7 ในอัตรา 2 กิโลกรัม/ไร่/เดือน เมื่ออายุยางพาราอยู่ในช่วง 2-6 ปี จะใส่ปุ๋ยชีวภาพในอัตรา 15 กิโลกรัม/ไร่/ปี หากใส่ปุ๋ยเคมี ใช้สูตร 15-15-15 ในอัตรา 5

กิโลกรัม/ไร่/ปี หลังจากอายุ 6 ปี เริ่มกรีดยางได้ การใส่ปุ๋ย เมื่อยางพารามีอายุในช่วง 7-20 ปี ใส่ปุ๋ยชีวภาพ ในอัตรา 25 กิโลกรัม/ไร่/ปี หากใส่ปุ๋ยเคมีใช้สูตร 15-15-15 ในอัตรา 8 กิโลกรัม/ไร่/ปี

การดูแลรักษา เมื่อตางพาราพันธุ์สูง 1 เมตร (1 ฉัตร) ฉีดสารกำจัดวัชพืช 1 ครั้ง แล้วปลูกพืชตระกูลถั่วคลุมดิน โดยหว่านเมล็ดพันธุ์ถั่ว 1/2 กิโลกรัม/ไร่ การดูแล ดาครอบโคนต้น เดือนละ 1 ครั้ง เมื่อยางอายุประมาณ 2 ปี ใส่ปุ๋ยชีวภาพ ปีละครั้ง ในช่วงเดือน มิถุนายน จำนวน 10 กิโลกรัม/ไร่ เมื่อยางอายุประมาณ 3 ปี ให้ล้มพืชตระกูลถั่วคลุมดินเดือนละครั้ง โดยใช้ไม้ท่อนกลม ยาวประมาณ 2 เมตร ผูกปลายไม้ด้วยเชือกทั้ง 2 ข้าง แล้ววางไม้ดังกล่าวลาดทับพืชตระกูลถั่วคลุมดินและดึงเชือกที่คล้องแล้วลากไปให้ราบติดกับพื้น เมื่อยางพารามีอายุในช่วง 4 - 6 ปี การดูแลรักษาจะปฏิบัติเช่นเดียวกับปีที่ 3

การเก็บเกี่ยว เมื่อต้นยางพารามีเส้นรอบวง ประมาณ 24 นิ้ว ซึ่งเป็นช่วงอายุ ประมาณ 6 - 7 ปี สามารถเปิดกรีดได้ จุดกรีดห่างจากพื้น 1 เมตร การกรีดยางพาราแบ่งออกเป็น 3 หน้า (รอบต้น) เริ่มกรีดจากด้านบนของลำต้นลงไปตามล่างถึงโคนต้น (ห่างจากพื้นดินประมาณ 10 นิ้ว) โดยเฉลี่ยสามารถกรีดยางได้จำนวน 180 วันต่อปี ความถี่จำนวนวันของการกรีดยางพาราภายหลังการเปิดกรีดเป็นดังนี้

ยางพาราเล็กเริ่มเปิดกรีด	กรีด 1 วัน เว้น 1 วัน
ยางพาราเปิดกรีดแล้วอายุ 5 เดือน	กรีด 2 วัน เว้น 1 วัน
ยางพาราเปิดกรีดแล้ว 1 - 2 ปี	กรีด 3 วัน เว้น 1 วัน
ยางพาราเปิดกรีดแล้ว 2 ปีขึ้นไป	กรีด 4 วัน เว้น 1 วัน

การเก็บผลผลิตและการจำหน่าย

การผลิตยางพารา(ยางก้อน) มีระยะเวลาในการเก็บเศษยางพารา 8 วันต่อ 1 ครั้ง 2 รอบการหยุดพักกรีดยางพารา) ได้ผลผลิตยางพารา (ยางก้อน)ประมาณ 8 กิโลกรัม/ไร่ และผลผลิตยางพารา (ยางแผ่น)ประมาณ 4 - 5 กิโลกรัม/ไร่ ยางพารา(ยางก้อน)ราคาต่ำสุด 31 บาท/กิโลกรัม ราคาสูงสุด 46 บาท/กิโลกรัม ยางพารา(ยางแผ่น)ดิบ ราคาต่ำสุด 50 บาท/กิโลกรัม ราคาสูงสุด 100 บาท/กิโลกรัม สำหรับการจำหน่ายผลผลิต เกษตรกรนำไปจำหน่ายที่จุดรับซื้อยางพาราในตลาดท้องถิ่น ซึ่งมีพ่อค้ารับซื้อ ระยะทางห่างจากหมู่บ้านประมาณ 5 กิโลเมตร ส่วนใหญ่จะจำหน่าย

ในรูปยางพารา(ยางก้อน) มีเพียง 1 รายจำหน่ายเป็นยางพารา(ยางแผ่น) มีรายได้จากผลผลิตยางพาราประมาณ 5,000 บาทต่อครั้ง (ขนาดพื้นที่ปลูกยางพารา 15 ไร่) โดยมีการจำหน่ายยางพาราประมาณ 3 ครั้งต่อเดือน

ต้นทุนการผลิต ต้นทุนการผลิตยางพารา แบ่งเป็นต้นทุนคงที่ และต้นทุนผันแปร มีรายละเอียดดังนี้

ต้นทุนคงที่ในการผลิตยางพารา แบ่งเป็น ค่าเสื่อมราคาของอุปกรณ์การเกษตร และต้นทุนคงที่ของพืช(ต้นยางพารา)

ต้นทุนคงที่ ที่เป็นค่าเสื่อมราคาของอุปกรณ์การเกษตรในการผลิตยางพารา แตกต่างกันตามรูปแบบการผลิต และอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต คือ กรณีผลิตยางก้อน เกษตรกรไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ มีค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรเท่ากับ 1,667 บาท/ปี และ 4,277 บาท/ปี ตามลำดับ กรณีผลิตยางแผ่น การศึกษาครั้งนี้พบเพียงเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ มีค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตร เท่ากับ 14,827 บาท/ปี (ตารางที่ 17)

ตารางที่ 17 ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาของอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกยางพาราของครัวเรือน เกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา(บาท)	จำนวนปีที่ใช้งาน(ปี)	ค่าเสื่อมราคาต่อปี (บาท/ปี)
เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์			
<u>ผลิตยางพารา(ยางก้อน)</u>			
มีดกรีดยาง	240	3	80
ไฟฉายติดศีรษะ	500	3	167
จอก ลวด ลั่น	21,000	20	1,050
จอบ มีดพรวน	1,400	5	280
เครื่องพ่นยาแบบสูบโยก	1,800	20	90
รวม	24,940		1,667

ตารางที่ 17 (ต่อ)

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา(บาท)	จำนวนปีที่ใช้งาน(ปี)	ค่าเสื่อมราคาต่อปี (บาท/ปี)
เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์			
<u>ผลิตยางพารา(ยางก้อน)</u>			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์			
มีดกรีดยาง	240	3	80
ไฟส่องตัดศิรยะ	500	3	167
จอก ลวด ลื่น	21,000	20	1,050
จอบ มีดพรว	1,400	5	280
อุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์			
เครื่องตัดหญ้า	9,000	5	1,800
เครื่องพ่นสารเคมี	4,500	5	900
รวม	36,640		4,277
<u>ผลิตยางพารา(ยางแผ่น)¹</u>			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์			
มีดกรีดยาง	720	3	240
ไฟฉายตัดศิรยะ	1,500	3	500
จอก ลวด ลื่น	126,000	20	6,300
จอบ มีดพรว	2,800	5	560
จักรรีดยางชนิดมือหมุน	16,000	20	800
ถังเก็บน้ำยาง	2,640	10	264
ไม้โกยยาง	120	3	40
ถาดพิมพ์	1,800	20	90
โรงเรือน	100,000	30	3,333
อุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์			
เครื่องตัดหญ้า	9,000	5	1,800
เครื่องพ่นสารเคมี	4,500	5	900
รวม	265,080		14,827

หมายเหตุ: ¹การศึกษาครั้งนี้พบเกษตรกรที่ผลิตยางพารา(ยางแผ่น)เพียง 1 ครัวเรือน และมีพื้นที่ขนาดใหญ่ คือมีเนื้อที่ 80 ไร่ ทำให้มีการใช้อุปกรณ์ในการผลิตจอก ลวด ลื่นเป็นจำนวนมากกว่ากลุ่มที่ผลิตยางพารา(ยางก้อน)ที่มีขนาดพื้นที่ระหว่าง 10-20 ไร่

เนื่องจากยางพาราเป็นพืชที่ต้องรอเวลาในการให้ผลผลิต จึงคิดค่าเสื่อมราคาของพืช จากค่าการลงทุนในช่วงที่ยังไม่ให้ผลผลิต หาดด้วยจำนวนปีที่ไว้ต้นของพืช การปลูกยางพาราของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ มีระยะเวลาดังแต่การปลูกกระทั่งสามารถกรี๊ดได้เป็นเวลา 6 ปี และมีเวลาในการกรี๊ด 20 ปี ทำให้มีต้นทุนคงที่ของต้นยางพารา ในกรณีเป็นเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 106 บาท/ปี กรณีเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 121 บาท/ปี (ตารางที่ 18)

ตารางที่ 18 ต้นทุนคงที่ของต้นยางพาราในพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

(หน่วย: บาท/ไร่)

เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	
กล้าพันธุ์ยาง (75 ต้นต่อไร่ x ราคาต้นละ 4 บาท)	300
ปุ๋ย	853
สารเคมีกำจัดวัชพืช	960
รวม (การลงทุนในช่วง 6 ปีแรกที่ยังไม่ให้ผลผลิต)	2,113
ต้นทุนคงที่ของต้นยางพารา (บาท/ไร่/ปี) (2,113/20¹)	106
เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	
กล้าพันธุ์ยาง (75 ต้นต่อไร่ x ราคาต้นละ 4 บาท)	300
ปุ๋ย	853
สารเคมีกำจัดวัชพืช	960
น้ำมันเครื่องยนต์	300
รวม (การลงทุนในช่วง 6 ปีแรกที่ยังไม่ให้ผลผลิต)	2,413
ต้นทุนคงที่ของต้นยางพารา (บาท/ไร่/ปี) (2,413/20¹)	121

หมายเหตุ: ¹ช่วงไว้ต้นของยางพารามีระยะเวลา 20 ปี

ระยะเวลาการปลูกยางพาราดังแต่ปลูกจนให้ผลผลิตเป็นเวลา 6 ปี

จากตารางที่ 19 ต้นทุนผันแปรการผลิตยางพารา(ยางก้อน) กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 356 บาท/ไร่/ปี และ 406 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ สำหรับการผลิตยางพารา(ยางแผ่น) เป็นเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์มีต้นทุนผันแปรเท่ากับ 456 บาท/ไร่/ปี

ตารางที่ 19 ต้นทุนผันแปรในการปลูกยางพาราของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

(หน่วย: บาท/ไร่/ปี)

เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	
<u>ผลิตยางพารา(ยางก้อน)</u>	
ปุ๋ย	176
สารเคมีกำจัดวัชพืช	160
ยาทาหน้ายางป้องกันเชื้อรา	20
รวม	356
เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	
<u>ผลิตยางพารา(ยางก้อน)</u>	
ปุ๋ย	176
สารเคมีกำจัดวัชพืช	160
ยาทาหน้ายางป้องกันเชื้อรา	20
น้ำมันเครื่องยนต์	50
รวม	406
เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	
<u>ผลิตยางแผ่น</u>	
ปุ๋ย	176
สารเคมีกำจัดวัชพืช	160
ยาทาหน้ายางป้องกันเชื้อรา	20
น้ำมันเครื่องยนต์	50
น้ำส้มฆ่ายาง	50
รวม	456

ตารางที่ 20 รายได้ผลผลิตยางพารา(ยางก้อน) รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกยางพาราของครัวเรือนเกษตรกรที่บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

	ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์
ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กิโลกรัม)	300	300
ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม(บาท)	37	37
รายได้ผลผลิต (บาท/ไร่/ปี)	11,100	11,100
ต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	356	406
รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	10,744	10,694
ต้นทุนคงที่ (ค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์+ต้นทุนคงที่ต้นยางพารา) (บาท/ปี)	1,773 (1,667+106)	4,398(4,277+121)
มูลค่าเพิ่มผลผลิต(บาท/ปี)	(10,744xจำนวนไร่)-1,773	(10,694xจำนวนไร่)-4,398

จากตารางที่ 20 การผลิตยางพารา(ยางก้อน) มีรายได้หลังหักต้นทุนผันแปร กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 10,744 บาท/ไร่/ปี และ 10,694 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ สำหรับมูลค่าเพิ่มผลผลิต กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ (10,744 x จำนวนไร่)-1,773 บาท/ปี และ (10,694 x จำนวนไร่) - 4,398 บาท/ปี ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรายได้หลังหักต้นทุนผันแปรระหว่างการผลิตยางพารา(ยางก้อน) ที่มีและไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ พบว่า รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรของการผลิตที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์จะสูงกว่าการผลิตที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ 50 บาท/ไร่ การผลิตยางพารา(ยางก้อน)ที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์จะมีต้นทุนคงที่ต่ำกว่าการผลิตที่มีอุปกรณ์ 2,625 บาท/ไร่ จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติม พบว่า ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกัน เพียงแต่อุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ จะช่วยทุ่นแรงและทำงานได้เร็วขึ้นเท่านั้น

ตารางที่ 21 รายได้ผลผลิตยางพารา(ยางแผ่น) รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกยางพาราของครัวเรือนเกษตรกรที่บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

	มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์
ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กิโลกรัม)	304
ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม (บาท)	80
รายได้ผลผลิต (บาท/ไร่/ปี)	24,320
ต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	456
รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	23,864
ต้นทุนคงที่ (ค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์+ต้นทุนคงที่ต้นยาง) (บาท/ปี)	14,948(14,827+121)
มูลค่าเพิ่มผลผลิต (บาท/ปี)	(23,864xจำนวนไร่)-14,948

จากตารางที่ 21 การผลิตยางพารา(ยางแผ่น) มีเพียงกรณีเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ มีรายได้หลังหักต้นทุนผันแปรเท่ากับ 23,864 บาท/ไร่/ปี มีมูลค่าเพิ่มผลผลิตเท่ากับ (23,864xจำนวนไร่)-14,948 บาท/ปี

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับรายได้หลังหักต้นทุนผันแปรระหว่างการผลิตยางแผ่นและยางพารา(ยางก้อน)ที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ พบว่า การผลิตยางพารา(ยางแผ่น)มีรายได้หลังหักต้นทุนผันแปรสูงกว่ายางพารา(ยางก้อน) 13,170 บาท/ไร่ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบต้นทุนคงที่ พบว่า การผลิตยางแผ่นมีต้นทุนคงที่สูงกว่ายางพารา(ยางก้อน) 10,550 บาท/ไร่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการผลิตยางพารา(ยางแผ่น) แม้จะให้รายได้ดี แต่ต้นทุนการผลิตก็สูงตามไปด้วย เนื่องจากการซื้ออุปกรณ์เพิ่มขึ้น แต่การผลิตยางพารา(ยางก้อน) แม้จะให้รายได้จะต่ำกว่า แต่ต้นทุนการผลิตต่ำกว่ายางพารา(ยางแผ่น) เกษตรกรในพื้นที่ศึกษาเกือบทั้งหมด จึงนิยมผลิตยางพารา(ยางก้อน) เนื่องจากเห็นว่าสะดวกในการปฏิบัติและขนส่งในพื้นที่สูง ช่วยประหยัดเวลาและแรงงาน และต้นทุนการผลิตต่ำ

2.1.2 การปลูกทุเรียน

ช่วงเวลาการผลิตและพันธุ์ที่นิยมปลูก เกษตรกรจะปลูกทุเรียนในช่วงต้นฤดูฝน เดือนพฤษภาคม พันธุ์ทุเรียนที่นิยมปลูก คือ พันธุ์หมอนทอง

การปลูก ส่วนใหญ่เป็นการปลูกในช่วงการปรับเปลี่ยนการผลิตจากกาแฟซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำสวนผสม เนื่องจากราคากาแฟตกต่ำ เกษตรกรจึงปลูกทุเรียนแซมในสวนกาแฟ มีวิธีการปลูก 2 รูปแบบ คือ การใช้เมล็ดปลูกในแปลงแล้วเสียบยอดเมื่ออายุ 1 ปี และการปลูกโดยต้นกล้าพันธุ์ที่เพาะในถุงพลาสติก ระยะห่างระหว่างต้นและแถว 6 x 6 เมตร หากปลูกตามระยะดังกล่าวจะทำให้สามารถปลูกได้จำนวน 20-25 ต้น/ไร่ แต่เนื่องจากในสภาพความจริง เกษตรกรบ้านไหนถ้ามีการปลูกทุเรียนแซมในสวนกาแฟ ทำให้จำนวนต้นในการปลูกทุเรียนน้อยลงเหลือประมาณ 10 ต้น/ไร่

การให้น้ำ อาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ในกรณีที่ฝนทิ้งช่วงมาก จะใช้ระบบประปาภูเขา หรือบางรายอยู่ใกล้ลำคลองจะใช้ปั้มน้ำ และสายยางรดน้ำ

การใส่ปุ๋ย เริ่มปลูกใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 1 กรัม/ต้น ในปีที่ 1 - 4 ใส่ปุ๋ยปีละ 2 ครั้ง ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ และเดือนพฤษภาคม ต้นละ 1 กิโลกรัม/ครั้ง ในอัตราไร่ละ 20 กิโลกรัม/ปี เมื่อให้ผลผลิตแล้วในปีที่ 5 ขึ้นไป การใส่ปุ๋ยขึ้นกับปัจจัยด้านราคา หากราคาทุเรียนต่ำกว่า 20 บาท/กิโลกรัม เกษตรกรจะไม่ใส่ปุ๋ยเคมี หากราคาทุเรียนสูงกว่า 20 บาท/กิโลกรัม จะใส่ปุ๋ยสูตร 15 - 15 - 15 ปีละ 2 ครั้ง ครั้งละ 2 กิโลกรัม/ต้น หรือคิดเป็นอัตราไร่ละ 80 กิโลกรัม/ต้น/ปี

การกำจัดวัชพืช โดยการตัดหญ้าหรือดายหญ้าปีละ 2 ครั้ง

การป้องกันกำจัดศัตรูพืช การป้องกันโรคหนอนขนด้น โดยการใช้กระบอกฉีดที่ลำต้นในอัตราจุดละ 10 ซีซี โดยสังเกตเปลือกจะขำ และมีน้ำไหลซึม ส่วนโรคโคนเน่ายังไม่สามารถแก้ไขได้ เมื่อเป็นแล้วรากจะแห้ง ทำให้ปลวกเข้ามากัดกินถึงลำต้น

ผลผลิต ผลผลิตทุเรียนของพื้นที่บ้านหน้าถ้ำให้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ เนื่องจากฝนตกชุก ทำให้ดอกทุเรียนร่วง อีกทั้งผลผลิตยังขึ้นกับการดูแล การใส่ปุ๋ย หากเป็นช่วงที่ราคาทุเรียนต่ำกว่า 20 บาท/กิโลกรัม เกษตรกรไม่ใส่ปุ๋ย จะมีผลผลิตประมาณ 300 กิโลกรัม/ไร่/ปี หากราคาทุเรียนสูงกว่า 20 บาท/กิโลกรัม เกษตรกรจะใส่ปุ๋ยทำให้มีผลผลิตประมาณ 500 กิโลกรัม/ไร่/ปี

การเก็บเกี่ยว และจำหน่าย ผลผลิตทุเรียนสามารถเก็บเกี่ยวได้ในช่วงเดือนสิงหาคม มีพ่อค้าจากอำเภอหลังสวนเข้ามาเก็บผลผลิตในแปลง โดยพ่อค้าให้ค่าแรงในการตัดผลทุเรียนและค่าแรงขนย้าย อยู่ระหว่าง 2 - 3 บาท/กิโลกรัม ราคาผลผลิตทุเรียนอยู่ระหว่าง 10 - 25 บาท/กิโลกรัม

ต้นทุนการผลิต ต้นทุนการผลิตทุเรียนแบ่งเป็นต้นทุนคงที่ และต้นทุนผันแปร ต้นทุนคงที่ แบ่งเป็นต้นทุนคงที่ที่เกิดจากค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตร และต้นทุนคงที่ของต้นทุนเรียนในส่วน of ต้นทุนคงที่ ซึ่งเป็นค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรสำหรับการปลูกทุเรียน กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 250 บาท/ปี กรณีเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 2,860 บาท/ปี (ตารางที่ 22)

ตารางที่ 22 ต้นทุนคงที่และค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกทุเรียนของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา (บาท)	จำนวนปีที่ใช้งาน (ปี)	ค่าเสื่อมราคาต่อปี (บาท/ปี)
เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นยาแบบสูบโยก	1,800	20	90
รวม	2,600		250
เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นยาแบบเครื่องยนต์	4,500	5	900
เครื่องตัดหญ้า	9,000	5	1,800
รวม	14,300		2,860

หมายเหตุ: อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์ ได้แก่ อุปกรณ์ที่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก เช่น จอบ มีด พร้า

ต้นทุนคงที่ของต้นทุเรียน ทุเรียนมีระยะเวลาตั้งแต่ปลูกถึงให้ผลผลิตเป็นเวลา 5 ปี และมีช่วงอายุไว้ต้น 20 ปี ทำให้มีต้นทุนคงที่ของต้นทุเรียนกรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ และกรณีเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 205 บาท/ปี และ 220 บาท/ปี ตามลำดับ (ตารางที่ 23)

ตารางที่ 23 ต้นทุนคงที่ของต้นทุเรียนในพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

(หน่วย: บาท)

เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	
ต้นกล้าพันธุ์	500
ปุ๋ย	2,800
สารเคมีกำจัดวัชพืช	800
รวม (การลงทุนในช่วง 5 ปีแรกที่ยังไม่ให้ผลผลิต)	4,100
ต้นทุนคงที่ของทุเรียน (บาท/ไร่/ปี) (4,100/20')	
205	
เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์	
ต้นกล้าพันธุ์	500
ปุ๋ย	2,800
สารเคมีกำจัดวัชพืช	800
น้ำมัน(ใช้กับเครื่องตัดหญ้าในการดูแลสวน)	500
รวม (การลงทุนในช่วง 5 ปีแรกที่ยังไม่ให้ผลผลิต)	4,400
ต้นทุนคงที่ของทุเรียน (บาท/ไร่/ปี) (4,400/20')	
220	

หมายเหตุ: 'ช่วงไว้ต้นของทุเรียนมีระยะเวลา 20 ปี

ระยะเวลาการปลูกทุเรียนตั้งแต่ปลูกจนให้ผลผลิตเป็นเวลา 5 ปี

ต้นทุนผันแปรในการปลูกทุเรียนกรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 2,120 บาท/ไร่/ปี และ 2,170 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ (ตารางที่ 24)

รายได้ผลผลิต รายได้ผลผลิตการปลูกทุเรียน มีรายได้หลังหักต้นทุนผันแปรกรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 6,880 บาท/ไร่/ปี และ 6,830 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ มูลค่าเพิ่มผลผลิต กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ (6,880xจำนวนไร่)-455 บาท/ปี และ (6,830xจำนวนไร่)-3,080 บาท/ปี ตามลำดับ (ตารางที่ 25)

ตารางที่ 24 ต้นทุนผันแปรของการผลิตทุเรียนต่อพื้นที่ 1 ไร่ พื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท
อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

(หน่วย: บาท/ไร่/ปี)

<u>เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	
ปุ๋ยเคมี	1,120
สารกำจัดศัตรูพืชและฮอร์โมน	1,000
รวม	2,120
<u>เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์</u>	
ปุ๋ยเคมี	1,120
สารกำจัดศัตรูพืชและฮอร์โมน	1,000
น้ำมันสำหรับเครื่องยนต์	50
รวม	2,170

ตารางที่ 25 รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกทุเรียนของ
ครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

	<u>ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	<u>มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>
ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กิโลกรัม)	500	500
ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม(บาท)	18	18
รายได้ผลผลิต (บาท/ไร่/ปี)	9,000	9,000
ต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	2,120	2,170
รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	6,880	6,830
ต้นทุนคงที่ (ค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์+ต้นทุน คงที่ต้นทุเรียน) (บาท/ปี)	455 (250+205)	3,080 (2,860+220)
มูลค่าเพิ่มผลผลิต(บาท/ไร่/ปี)	(6,880xจำนวนไร่)-455	(6,830xจำนวนไร่)-3,080

หมายเหตุ: ผลผลิตคิดจากจำนวนปลูกเฉลี่ย 10 ต้น/ไร่

2.1.3 การปลูกสะตอ

ช่วงเวลาการผลิต และพันธุ์ที่นิยมปลูก เกษตรกรจะเตรียมแปลง และปลูกในช่วงเดือนมิถุนายน พันธุ์ที่นิยมปลูก คือ สะตอदान (สะตอ 3 ปี)

การปลูก เตรียมดินโดยใช้เครื่องตัดหญ้าหรือดาหญ้า การขุดหลุมในกรณีปลูกเฉพาะสะตอเพียงอย่างเดียวมีระยะห่างการปลูกคือ 6 x 6 เมตร สามารถปลูกสะตอได้จำนวน 20-25 ต้น/ไร่ แต่เนื่องจากเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำปลูกสะตอแซมในแถวสวนกาแฟ จึงใช้อัตราการปลูกลดลงเหลือ 8 ต้น/ไร่ การเพาะต้นกล้า โดยใช้เมล็ดเพาะต้นกล้าในถุงดำ เมื่อต้นกล้าสูงประมาณ 30 เซนติเมตร ใช้เวลาประมาณ 6 เดือน จากนั้นนำต้นกล้าลงปลูก เกษตรกรบางรายนำต้นกล้าที่ขึ้นเองตามธรรมชาติไปปลูกโดยคัดเลือกพันธุ์ที่ดี

การดูแลรักษา ช่วงที่ต้นสะตอมีอายุ 1-3 ปี ดูแลด้วยการกำจัดวัชพืชรอบโคนต้น ช่วงที่มีอายุ 2 ปี ได้ขยายเพื่อให้แตกกิ่ง จากนั้นปล่อยให้ตามธรรมชาติไม่มีการใส่ปุ๋ย จนกระทั่งในปีที่ 4 สะตอเริ่มให้ผลผลิต มีการใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15 - 15 ในปริมาณต้นละ 1 กิโลกรัม/ปี

การเก็บเกี่ยว และการจำหน่ายผลผลิต ในช่วงเดือนเมษายน - กันยายน เป็นช่วงที่ออกดอก และจะติดฝักในอีก 2 เดือนหลังออกดอก การให้ผลผลิตสูงสุดเมื่ออายุ 15 ปี ประมาณ 1,000 ฝัก/ต้น/ปี การเก็บเกี่ยว เกษตรกรต้องปีนขึ้นไปบนต้นใช้ไม้ไผ่สอย การจำหน่าย นำไปส่งให้พ่อค้าที่ตลาดซึ่งห่างออกไปจากหมู่บ้าน ประมาณ 10 กิโลเมตร ราคาต่ำสุด ฝักละ 0.75 บาท ราคาสูงสุด ฝักละ 3 บาท แต่หากเป็นผลผลิตที่ออกนอกฤดูกาล ราคาฝักละ 5 บาท

ต้นทุนการผลิต

ในการคิดต้นทุนคงที่ของการปลูกสะตอคิดเฉพาะต้นทุนคงที่ที่เป็นค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรเท่านั้น ไม่ได้คิดต้นทุนคงที่ของต้นสะตอเนื่องจากในพื้นที่ศึกษาไม่มีต้นทุนการผลิตในช่วงที่สะตอยังไม่ให้ผลผลิตจึงไม่มีต้นทุนคงที่ของต้นสะตอ เนื่องจากเกษตรกรเพาะพันธุ์เอง และภายหลังการปลูกไม่มีการดูแลรักษา ปล่อยให้ตามธรรมชาติ

ต้นทุนคงที่การปลูกสละหรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตร กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์ มีค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรเท่ากับ 250 บาท/ปี และ 2,860 บาท/ปี ตามลำดับ (ตารางที่ 26)

ต้นทุนผันแปรของการปลูกสละทั้งกรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์ มีค่าเท่ากับ 920 บาท/ไร่/ปี และ 970 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ (ตารางที่ 27)

ตารางที่ 26 ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกสละของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา (บาท)	จำนวนปีที่ใช้งาน (ปี)	ค่าเสื่อมราคาต่อปี (บาท/ปี)
<u>เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นยาแบบสูบโยก	1,800	20	90
รวม	2,600		250
<u>เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นยาแบบเครื่องยนต์	4,500	5	900
เครื่องตัดหญ้า	9,000	5	1,800
รวม	14,300		2,860

หมายเหตุ: อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์ ได้แก่ อุปกรณ์ที่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก เช่น จอบ มีด พร้า

ตารางที่ 27 ต้นทุนผันแปรในการปลูกสละของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ
ปีการเพาะปลูก 2549/2550

(หน่วย: บาท/ไร่/ปี)

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา(บาท)
<u>เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	
สารเคมีกำจัดวัชพืช	160
ปุ๋ยเคมี (ราคา 20 บาท/กิโลกรัม x 8 ต้น/ไร่)	160
ค่าเก็บเกี่ยว	600
รวม	920
<u>เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	
สารเคมีกำจัดวัชพืช	160
ปุ๋ยเคมี (ราคา 20 บาท/กิโลกรัม x 8 ต้น/ไร่)	160
น้ำมัน (ใช้กับเครื่องตัดหญ้าในการดูแลสวนสละ)	50
ค่าเก็บเกี่ยว	600
รวม	970

หมายเหตุ: จำนวนการปลูกสละอัตรา 8 ต้น/ไร่ การใส่ปุ๋ยอัตรา 1 กิโลกรัม/ต้น/ปี

ตารางที่ 28 รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกสละของ
ครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

	ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์
ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่(ฝัก)	2,000	2,000
ราคาเฉลี่ยต่อฝัก(บาท)	2	2
รายได้ผลผลิต (บาท/ไร่/ปี)	4,000	4,000
ต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	920	970
รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	3,080	3,030
ต้นทุนคงที่(ค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์) (บาท/ปี)	250	2,860
มูลค่าเพิ่มผลผลิต(บาท/ปี)	(3,080xจำนวนไร่)-250	(3,030xจำนวนไร่)-2,860

หมายเหตุ: ผลผลิตคิดจากจำนวนต้นสละปลูกเฉลี่ย 8 ต้น/ไร่

รายได้ผลผลิต จากตารางที่ 28 รายได้จากสะตอหลังหักต้นทุนผันแปร กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์มีค่าเท่ากับ 3,080 บาท/ไร่/ปี และ 3,030 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ ส่วนมูลค่าเพิ่มผลผลิตมีค่าต่างกันตามต้นทุนคงที่ที่ต่างกันคือ กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์เท่ากับ $(3,080 \times \text{จำนวนไร่}) - 250$ บาท/ปี กรณีเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์ $(3,030 \times \text{จำนวนไร่}) - 2,860$ บาท/ปี

2.1.4 การปลูกกาแฟ

ช่วงเวลาการผลิตและพันธุ์ที่นิยมปลูก มักปลูกในช่วงต้นฤดูฝน คือ เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน โดยเริ่มเพาะกล้า ตั้งแต่เดือนมกราคม จึงย้ายกล้าลงแปลงปลูก เพราะการดูแลรักษาด้านกล้าทำได้ง่าย และเริ่มเก็บผลผลิตได้ เมื่อกาแฟอายุ 3 ปีขึ้นไป พันธุ์ที่นิยมปลูก คือ พันธุ์โรบัสต้า เนื่องจากปลูกง่ายให้ผลผลิตสูง มีความต้านทานต่อโรค

การปลูก การปลูกโดยการย้ายกล้า เกษตรกรจะเพาะกล้าใส่ถุงพลาสติกสีดำ เมื่ออายุประมาณ 60 - 90 วัน หรือต้นกล้าสูงประมาณ 30 เซนติเมตร จึงย้ายลงปลูกในแปลงที่เตรียมไว้แล้ว อัตราไร่ละ 120 ต้น โดยมีระยะห่างระหว่างแถว 2 เมตร ระยะห่างระหว่างต้น 2 เมตร

การให้น้ำ อาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ในกรณีที่ฝนทิ้งช่วงมาก จะใช้ระบบประปาภูเขา หรือบางรายอยู่ใกล้ลำคลองจะใช้ปั้มน้ำ และสายยางรดน้ำ

การใส่ปุ๋ย หลังการปลูกในปีที่ 1 เกษตรกรจะใส่ปุ๋ยสูตร 15 - 15 - 15 ในอัตราไร่ละ 10 กิโลกรัม และเพิ่มขึ้นในอัตรา 20 และ 50 กิโลกรัม ในปีที่ 2 และ 3 ตามลำดับ ในปีที่ 4 กาแฟเริ่มให้ผลผลิต ปริมาณการใส่ปุ๋ยจะสังเกตจากสีของใบ นอกจากนี้เกษตรกรจะใส่ปุ๋ยสัมพันธ์กับวงจรรอบการเก็บเกี่ยวผลผลิต ช่วงเวลา 8 เดือนต่อครั้ง ในรอบ 2 ปี จะใส่ปุ๋ยจำนวน 3 ครั้ง ครั้งละ 2 กิโลกรัมต่อต้น คิดเป็นอัตราไร่ละ 240 กิโลกรัม/ไร่/ครั้ง จนครบวงจรการตัดแต่งกิ่งให้เหลือเพียง 4 กิ่งหลัก ทุกรอบ 7 - 8 ปี

การกำจัดวัชพืช ใช้ทั้งวิธีการใช้สารเคมี และถากวัชพืชด้วยจอบ โดยฉีดพ่นสารเคมีกำจัดวัชพืช ในอัตราไร่ละ 1.5 ลิตร ทุก 3 เดือน จำนวน 4 ครั้งต่อปี

การป้องกันกำจัดศัตรูพืช ในช่วงเดือนเมษายน กาแฟเริ่มออกดอก เกษตรกรจะใช้สารเคมีฉีดพ่นป้องกันกำจัดแมลง และฮอร์โมนเร่งดอก ในอัตราไร่ละ 20 ลิตร

การเก็บเกี่ยว การเก็บเกี่ยวผลผลิตกาแฟ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน โดยส่วนใหญ่ต้องใช้แรงงานจ้างเพื่อเก็บผลผลิต ค่าจ้างเก็บเกี่ยวราคา 1 บาท/กิโลกรัม หลังจากนั้นนำไปตากแห้งประมาณ 15 วัน

ผลผลิต ผลผลิตกาแฟแห้งมีจำนวนประมาณ 170 กิโลกรัม/ไร่/ปี

การจำหน่ายผลผลิต เกษตรกรจะขายให้กับพ่อค้าในท้องถิ่น ซึ่งมารับซื้อที่โรงสีกาแฟในหมู่บ้าน โดยรับซื้อในราคา กิโลกรัมละ 60 - 70 บาท

ต้นทุนการผลิต

ต้นทุนคงที่ของการผลิตกาแฟคือ ค่าเสื่อมราคาของอุปกรณ์การเกษตร และต้นทุนคงที่ของต้นกาแฟ

ต้นทุนคงที่ที่เป็นค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในกรณีเกษตรกรไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ คือ 250 บาท/ปี แต่ถ้าเกษตรกรมีอุปกรณ์การเกษตรที่ใช้เครื่องยนต์ จะมีค่าเสื่อมราคาเพิ่มขึ้นเป็น 2,860 บาท/ปี (ตารางที่ 29)

ตารางที่ 29 ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกกาแฟของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา (บาท)	จำนวนปีที่ใช้งาน (ปี)	ค่าเสื่อมราคาต่อปี (บาท/ปี)
เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นยาแบบสูบโยก	1,800	20	90
รวม	2,600		250

ตารางที่ 29 (ต่อ)

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา (บาท)	จำนวนปีที่ใช้งาน (ปี)	ค่าเสื่อมราคาต่อปี (บาท/ปี)
<u>เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นยาแบบเครื่องยนต์	4,500	5	900
เครื่องตัดหญ้า	9,000	5	1,800
รวม	14,300		2,860

หมายเหตุ: อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์ ได้แก่ อุปกรณ์ที่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก เช่น จอบ มีด พร้า

ตารางที่ 30 ต้นทุนคงที่ของต้นกาแฟในพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

(หน่วย: บาท/ไร่)

<u>เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	
ค่าต้นกล้าพันธุ์	240
ปุ๋ยเคมี	2,400
สารเคมีกำจัดวัชพืช	2,560
รวม (การลงทุนในช่วง 4 ปีแรกที่ยังไม่ให้ผลผลิต)	5,200
ต้นทุนคงที่ของต้นกาแฟ (บาท/ปี) (5,200/20')	260
<u>เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์</u>	
ต้นกล้าพันธุ์	240
ปุ๋ยเคมี	2,400
สารเคมีกำจัดวัชพืช	2,560
น้ำมัน(เครื่องตัดหญ้าและเครื่องพ่นยาแบบเครื่องยนต์)	400
รวม (การลงทุนในช่วง 4 ปีแรกที่ยังไม่ให้ผลผลิต)	5,600
ต้นทุนคงที่ของต้นกาแฟ(บาท/ปี) (5,600/20')	280

หมายเหตุ: 'ช่วงไว้ต้นของกาแฟมีระยะเวลา 20 ปี

ระยะเวลาการปลูกกาแฟตั้งแต่ปลูกจนให้ผลผลิตเป็นเวลา 4 ปี

ต้นทุนคงที่ต้นกาแฟทั้งสองกรณีมีค่าใกล้เคียงกันคือ กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์การเกษตรใช้เครื่องยนต์ และเกษตรกรที่มีอุปกรณ์การเกษตรใช้เครื่องยนต์เท่ากับ 260 บาท/ปี และ 280 บาท/ปี ตามลำดับ (ตารางที่ 30)

ต้นทุนผันแปรของการผลิตกาแฟเท่ากับ 3,180 บาท/ไร่/ปี แต่หากเกษตรกรที่มีอุปกรณ์การเกษตรใช้เครื่องยนต์ จะมีต้นทุนผันแปรเพิ่มขึ้น ซึ่งมาจากค่าน้ำมันเครื่องยนต์ ทำให้มีต้นทุนผันแปรเป็น 3,280 บาท/ไร่/ปี (ตารางที่ 31)

ตารางที่ 31 ต้นทุนผันแปรของการผลิตกาแฟต่อพื้นที่ 1 ไร่ พื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

(หน่วย: บาท/ไร่/ปี)	
ชนิดของอุปกรณ์	ราคา(บาท)
<u>เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	
ปุ๋ยเคมี	600
สารกำจัดวัชพืช	640
ยากำจัดศัตรูพืช	100
ค่าจ้างเก็บเกี่ยว	1,600
ค่าสี	240
รวม	3,180
<u>เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ใช้เครื่องยนต์</u>	
ปุ๋ยเคมี	600
สารกำจัดวัชพืช	640
ยากำจัดศัตรูพืช	100
ค่าจ้างเก็บเกี่ยว	1,600
ค่าสี	240
น้ำมัน (เครื่องพ่นยาแบบเครื่องยนต์)	100
รวม	3,280

รายได้ผลผลิต สำหรับรายได้หลังหักต้นทุนผันแปรของการปลูกกาแฟ พบว่ารายได้หลังหักต้นทุนผันแปรของการปลูกกาแฟ กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์คือ 7,870 บาท/ไร่/ปี และกรณีเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ คือ 7,770 บาท/ไร่/ปี มูลค่าเพิ่มผลผลิต กรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์คือ $(7,870 \times \text{จำนวนไร่}) - 510$ บาท/ปี และกรณีเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ คือ $(7,770 \times \text{จำนวนไร่}) - 3,140$ บาท/ปี (ตารางที่ 32)

ตารางที่ 32 รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกกาแฟของ
ครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

	ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์
ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กิโลกรัม)	170	170
ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม(บาท)	65	65
รายได้ผลผลิต (บาท/ไร่/ปี)	11,050	11,050
ต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	3,180	3,280
รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	7,870	7,770
ต้นทุนคงที่(ค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์+ต้นทุน คงที่ต้นกาแฟ) (บาท/ปี)	510(250+260)	3,140(2,860+280)
มูลค่าเพิ่มผลผลิต(บาท/ปี)	(7,870xจำนวนไร่)-510	(7,770xจำนวนไร่)-3,140

2.1.5 การปลูกพริก

เกษตรกรบ้านหน้าถ้ำนิยมปลูกพริกกันมาก เพราะเป็นพืชที่สร้างรายได้ทดแทนในช่วงที่ไม่ได้กรีดยางพารา กรณีฝนตก หรือช่วงต้นยางพาราผลัดใบ และมีตลาดรองรับที่แน่นอน แต่ราคาก่อนข้างผันผวน ต่ำสุดกิโลกรัมละ 40 บาท สูงสุดกิโลกรัมละ 150 บาท

ช่วงเวลาการปลูกและพันธุ์ที่นิยมปลูก เกษตรกรนิยมปลูกในช่วงเดือนมกราคม เพื่อให้สามารถเก็บผลผลิตในช่วงเดือนเมษายนซึ่งเป็นช่วงที่ต้นยางพาราผลัดใบ พันธุ์ที่นิยมปลูกเป็นพันธุ์พื้นบ้านที่กลายพันธุ์มาจากพันธุ์จินดา ส่วนใหญ่เกษตรกรเก็บเมล็ดไว้ทำพันธุ์เอง

การปลูก เตรียมแปลงปลูกพริก โดยฉีดสารเคมีกำจัดวัชพืชแล้ว ปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 1 เดือน จากนั้นฉีดสารเคมีกำจัดวัชพืชอีกครั้งเพื่อกำจัดลูกหญ้าที่ขึ้นใหม่ การฉีดสารเคมีทั้ง 2 ครั้งในอัตรา 1 ลิตร/ไร่/ครั้ง หลังจากนั้นใช้จอบหรือมีดพรวนดิน ขุดหลุมระยะห่างระหว่างแถว 0.1 เมตร ระหว่างต้น 0.5 เมตร การปลูกมีทั้งปลูกโดยใช้เมล็ดหยอดลงในหลุมปลูก และการย้ายต้นกล้า เมื่ออายุประมาณ 20 วัน ส่วนใหญ่จะนิยมปลูกด้วยการเพาะต้นกล้าในกระบะหลุมสีดำ เพราะง่ายต่อการดูแลรักษา และคัดเลือกเฉพาะต้นที่สมบูรณ์มาปลูก

การให้น้ำ อาศัยน้ำฝนตลอดฤดูกาลผลิต หากฝนทิ้งช่วงมาก ใช้การรดน้ำจากระบบประปาภูเขา บางรายที่พื้นที่อยู่ใกล้ลำคลองจะใช้ปั้มน้ำต่อสายยางรดน้ำ

การใส่ปุ๋ย หลังจากปลูกประมาณ 1 เดือน ใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 ในอัตราไร่ละ 5 กิโลกรัม เมื่ออายุ 2 - 3 เดือน ใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตราไร่ละ 20 กิโลกรัม/เดือน เริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิตตั้งแต่อายุ 4 - 12 เดือน และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้นานประมาณ 10 เดือน ช่วงเวลาดังกล่าวเกษตรกรใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 ในอัตราไร่ละ 20 กิโลกรัม/เดือน และใส่หลังจากนั้นตลอดฤดูกาลผลิต เกษตรกรบางรายมีการฉีดพ่นฮอร์โมนและสารเคมี 2 เดือน/ครั้ง เพื่อเร่งการเจริญเติบโต และป้องกันโรคใบหยิก

จากการศึกษา พบว่า เกษตรกรบางรายได้ทดลองใช้แนวทางเกษตรธรรมชาติ คิวเซ (kyusei) สำหรับการปลูกพริก โดยใช้ส่วนผสมจุลินทรีย์ กับวัสดุในท้องถิ่น เช่น กากกาแฟ ผ่านกระบวนการหมัก เรียกว่า ปุ๋ยหมักจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพ หรือโบคาชิ (bokashi) การใส่ปุ๋ยหมักจุลินทรีย์ครั้งแรกใช้ผสมดินในหลุมปลูก ในอัตราไร่ละประมาณ 30 กิโลกรัม ครั้งต่อไปใช้โรยรอบโคนต้นละ 1-2 กำมือ ทุกๆ 7 วัน และคลุมโคนด้วยเศษหญ้าหรือวัชพืช

การกำจัดวัชพืช ในการเตรียมแปลงปลูกเกษตรกรจะใช้สารเคมีฉีดพ่นเพื่อกำจัดวัชพืชครั้งต่อไปจะใช้เครื่องตัดหญ้า หรือมีดพรวนตัดฟันแล้วตากด้วยจอบ ประมาณ 2 - 3 ครั้งต่อฤดูกาลผลิต

การป้องกันกำจัดศัตรูพืช เกษตรกรจะใช้สารเคมี เพื่อป้องกัน และกำจัดโรคน้อยมาก เฉลี่ยประมาณ 1 - 2 ครั้ง ต่อฤดูกาลผลิต เกษตรกรรายที่ใช้สารสกัดชีวภาพจะฉีดพ่นพร้อมกับฮอร์โมนทุก 10 วัน

การเก็บเกี่ยว เกษตรกรเก็บเกี่ยวผลผลิตสัปดาห์ละ 1 ครั้ง สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้นาน 6 เดือน มีรูปแบบการเก็บคือ การใช้แรงงานในครัวเรือน การลงแรงแล้วแบ่งคนละครึ่ง และการใช้แรงงานจ้างในหมู่บ้าน แบบเหมาจ่ายราคา 200 บาท/คน/วัน

การจำหน่ายผลผลิต เกษตรกรจะนำพริกไปขายให้ร้านค้าในหมู่บ้าน ซึ่งราคารับซื้อแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ พริกที่เด็ดขั้วกับพริกไม่เด็ดขั้ว ราคารับซื้อพริกเด็ดขั้วจะสูงกว่า ประมาณ 10 บาท/กิโลกรัม ราคารับซื้อ ตั้งแต่ 40-70 บาท/กิโลกรัม พริกจะนำไปขายต่อที่ตลาดโพธิ์หวาย ซึ่งเป็นตลาดกลางในการซื้อขายผัก และผลไม้ของอำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ต้นทุนการผลิต การปลูกพริกของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำมีต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรเท่ากับ 250 บาท/ปี แต่หากเกษตรกรที่มีอุปกรณ์การเกษตรที่ใช้เครื่องยนต์ ต้นทุนคงที่จะเพิ่มขึ้นเป็น 3,360 บาท/ปี (ตารางที่ 33)

ต้นทุนผันแปรของการปลูกพริกเท่ากับ 24,080 บาท/ไร่/ปี หากเป็นเกษตรกรที่มีอุปกรณ์การเกษตรที่ใช้เครื่องยนต์ มีต้นทุนผันแปรเท่ากับ 24,030 บาท/ไร่/ปี ทั้งนี้พบว่าต้นทุนผันแปรที่มากที่สุดคือค่าแรงในการเก็บเกี่ยว เนื่องจากเกษตรกรใช้การช่วยแรงและแบ่งครึ่งผลผลิตกัน (ตารางที่ 34)

ตารางที่ 33 ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกพริกของครัวเรือน
เกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา (บาท)	จำนวนปีที่ใช้งาน (ปี)	ค่าเสื่อมราคาต่อปี (บาท/ปี)
เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นยาแบบสูบโยก	1,800	20	90
รวม	2,600		250
เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องสูบน้ำ (มือสอง)	10,000	20	500
เครื่องพ่นยาแบบเครื่องยนต์	4,500	5	900
เครื่องตัดหญ้า	9,000	5	1,800
รวม	24,300		3,360

หมายเหตุ: อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์ ได้แก่ อุปกรณ์ที่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก เช่น จอบ มีด พร้า

ตารางที่ 34 ต้นทุนผันแปรในการปลูกพริกของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก
2549/2550

(หน่วย: บาท/ไร่/ปี)

<u>เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	
สารเคมีกำจัดวัชพืช(เตรียมดินแปลงปลูก)	260
เมล็ดพันธุ์(เกษตรกรเพาะพันธุ์เอง)	-
ปุ๋ยเคมี	3,220
สารป้องกัน กำจัดโรค สอโรโมน	600
ค่าจ้างเก็บเกี่ยว	25,000
รวม	29,080
<u>เกษตรกรมีที่อุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	
สารเคมีกำจัดวัชพืช(เตรียมดินแปลงปลูก)	260
เมล็ดพันธุ์(เกษตรกรเพาะพันธุ์เอง)	-
ปุ๋ยเคมี	3,220
สารป้องกัน กำจัดโรค สอโรโมน	600
ค่าน้ำมันรดน้ำ/เครื่องพ่นยา/ตัดหญ้า	200
ค่าจ้างเก็บเกี่ยว	25,000
รวม	29,280

ตารางที่ 35 รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกพริกของ
ครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

	<u>ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	<u>มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>
ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่(กิโลกรัม)	1,000	1,000
ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม(บาท)	50	50
รายได้ผลผลิต (บาท/ไร่/ปี)	50,000	50,000
ต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	29,080	29,280
รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	20,920	20,720
ต้นทุนคงที่ (บาท/ไร่/ปี)	250	3,360
มูลค่าเพิ่มผลผลิต(บาท/ปี)	(20,920xจำนวนไร่)-250	(20,720xจำนวนไร่)-3,360

รายได้ผลผลิต จากตารางที่ 35 รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรของการปลูกพริก เท่ากับ 20,920 บาท/ไร่/ปี หากมีอุปกรณ์การเกษตรที่ใช้เครื่องยนต์มีรายได้เท่ากับ 20,720 บาท/ไร่/ปี มูลค่าเพิ่มผลผลิต ในกรณีเกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์มีค่าเท่ากับ $(20,920 \times \text{จำนวนไร่}) - 250 \text{ บาท/ปี}$ กรณีเกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์มีค่าเท่ากับ $(20,720 \times \text{จำนวนไร่}) - 3,360 \text{ บาท/ปี}$

2.1.6 การปลูกข้าวโพดหวาน

ช่วงเวลาการผลิต และพันธุ์ที่นิยมปลูก ข้าวโพดฝักสดหรือข้าวโพดหวาน ในพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ สามารถปลูกได้ตลอดปี โดยอาศัยน้ำจากระบบประปาภูเขา และน้ำลำคลอง แต่ไม่นิยมปลูกในช่วงฤดูฝนเพราะอาจเกิดโรครากเน่า และเป็นช่วงน้ำหลากกัดเซาะแปลงปลูก พันธุ์ที่นิยมปลูกคือพันธุ์ลูกผสมที่หาซื้อได้ตามร้านค้าต่างๆ เช่น พันธุ์บิ๊ก 3 (big 3) เป็นต้น

การปลูก เกษตรกรเตรียมแปลงปลูก โดยฉีดยาเคมีกำจัดวัชพืชครั้งเดียวตลอด ฤดูกาลผลิต ในอัตรา 1 ลิตร/ไร่ ทิ้งไว้ประมาณ 7 - 10 วัน ใช้มีดพรวน และจอบดายวัชพืชออกทิ้งนอก แปลงขุดหลุมระยะห่าง แต่ละหลุม และระหว่างแถว ประมาณ 75 เซนติเมตร ใช้การปลูกแบบ หยอดเมล็ดแล้วกลบดิน โดยหยอดหลุมละ 1 - 2 เมล็ด บางรายใช้การเพาะในกระบะดำ เมื่องอกแล้ว ถอนมาปลูกอัตราการใช้เมล็ดพันธุ์ 1 กิโลกรัม/ไร่ มีหลุมปลูกประมาณ 1,500 หลุม

การให้น้ำ การให้น้ำใช้ระบบประปาภูเขา กระจายน้ำโดยใช้น้ำสปริงเกอร์ การให้น้ำแก่ข้าวโพดอ่อนอายุไม่เกิน 1 เดือน กรณีแดดจัดจะให้น้ำ 3 วัน/ครั้งๆ ละ 30 นาที และกรณีแดดอ่อน ให้น้ำ 5 - 7 วัน/ครั้ง เมื่อข้าวโพดอายุเกิน 1 เดือน ให้น้ำสัปดาห์ละครั้ง หรือสังเกตลักษณะดิน หากดินแห้งจะให้น้ำ 3 - 5 วัน/ครั้ง

การใส่ปุ๋ย เมื่อข้าวโพดอายุ 10 - 15 วัน ใส่ปุ๋ยชีวภาพ ต้นละ ครั้งกิโลกรัม แล้วใส่ ปุ๋ยเคมี สูตร 25 - 7 - 7 ต้นละ 1 กรัม เมื่อข้าวโพดอายุประมาณ 40 วัน เป็นช่วงก่อนออกฝัก ให้ใส่ ปุ๋ยเคมีสูตร 13 - 13 - 21 ต้นละ 3 กรัม ร่วมกับปุ๋ยชีวภาพ ต้นละครั้งกิโลกรัม ตลอดฤดูกาลผลิตใส่ ปุ๋ยเคมีในอัตรา 35 - 40 กิโลกรัม/ไร่ ใส่ปุ๋ยชีวภาพในอัตรา 20 - 25 กิโลกรัม/ไร่

การเก็บเกี่ยวผลผลิต เมื่อข้าวโพดอายุประมาณ 75 - 90 วัน เกษตรกรจะเก็บเกี่ยวโดยใช้แรงงานในครัวเรือน และการเอาแรงหมุนเวียนกันไปแต่ละแปลง

ผลผลิต เฉลี่ย 1,000 กิโลกรัม/ไร่ น้ำหนักของข้าวโพดหวาน 3 ฝัก/กิโลกรัม

ราคาผลผลิต นำไปส่งให้กับร้านค้าปลีกที่ตลาดท้องถิ่น ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 20 กิโลเมตร ในราคากิโลกรัมละ 8 บาท

ต้นทุนการผลิต ต้นทุนคงที่ในการปลูกข้าวโพดหวานเท่ากับ 628 บาท/ไร่ หากเกษตรกรมีอุปกรณ์การเกษตรที่ใช้เครื่องยนต์จะมีต้นทุนคงที่เพิ่มขึ้นเป็น 1,348 บาท/ไร่ (ตารางที่ 36)

ต้นทุนผันแปรเท่ากับ 1,955 บาท/ไร่/ปี หากเกษตรกรมีอุปกรณ์การเกษตรที่ใช้เครื่องยนต์จะมีต้นทุนผันแปรเท่ากับ 2,155 บาท/ไร่/ปี (ตารางที่ 37)

ตารางที่ 36 ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกข้าวโพดหวานของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา (บาท)	จำนวนปีที่ใช้งาน (ปี)	ค่าเสื่อมราคาต่อปี (บาท/ปี)
<u>เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นยาแบบสูบโยก	1,800	10	180
สปริงเกอร์และท่อประปา	1,440	5	288
รวม	4,040		628
<u>เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นยาแบบเครื่องยนต์	4,500	5	900
สปริงเกอร์และท่อประปา	1,440	5	288
รวม	6,740		1,348

หมายเหตุ: อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์ ได้แก่ อุปกรณ์ที่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก เช่น จอบ มีด พร้า

ตารางที่ 37 ต้นทุนผันแปรในการปลูกข้าวโพดหวานของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ
ปีการเพาะปลูก 2549/2550

(หน่วย: บาท/ไร่/ปี)

เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	
ค่าสารเคมีกำจัดวัชพืช(ในการเตรียมดินแปลงปลูกและดูแลรักษา)	480
ค่าเมล็ดพันธุ์	740
ปุ๋ยเคมี	735
รวม	1,955
เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	
ค่าสารเคมีกำจัดวัชพืช(ในการเตรียมดินแปลงปลูกและดูแลรักษา)	480
ค่าเมล็ดพันธุ์	740
ปุ๋ยเคมี	735
ค่าน้ำมันรถน้ำ/เครื่องพ่นยาเครื่อง/ตัดหญ้า	200
รวม	2,155

ตารางที่ 38 รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูก
ข้าวโพดหวานของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

	ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์
ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่(กิโลกรัม)	1,000	1,000
ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม(บาท)	8	8
รายได้ผลผลิต (บาท/ไร่/ปี)	8,000	8,000
ต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	1,955	2,155
รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	6,045	5,845
ต้นทุนคงที่(บาท/ปี)	628	1,348
มูลค่าเพิ่มผลผลิต(บาท/ปี)	(6,045xจำนวนไร่)-628	(5,845xจำนวนไร่)-1,348

รายได้ผลผลิต จากตารางที่ 38 รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรจากการปลูกข้าวโพดหวานเท่ากับ 6,045 บาท/ไร่/ปี หากมีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์จะมีรายได้เท่ากับ 5,845 บาท/ไร่/ปี
มูลค่าเพิ่มผลผลิตเท่ากับ (6,045 x จำนวนไร่)-628 บาท/ปี หากมีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์จะมีมูลค่าเพิ่มผลผลิตเท่ากับ (5,845 x จำนวนไร่)-1,348 บาท/ปี

2.1.7 การปลูกแตงร้าน

ช่วงเวลาการผลิตและพันธุ์ที่นิยมปลูก เกษตรกรจะเตรียมแปลงและปลูกได้ตลอดปี พันธุ์ที่นิยมปลูก คือ พันธุ์โรบัส

การปลูก เตรียมพื้นที่โดยฉีดพ่นสารเคมีกำจัดศัตรูพืช และถอนทิ้ง ขุดหลุมตามร่องแปลง ห่างกันประมาณ 50 เซนติเมตร กรณีดินทราย ให้ขุดหลุมตื้น เพราะน้ำเซาะลงเร็ว หากเป็นดินเหนียวให้ขุดหลุมลึกกว่า ใส่ปุ๋ยรองก้นหลุม ครึ่งกรัม ใส่เมล็ดพันธุ์ จำนวน 2 เมล็ด

การดูแลรักษา การให้น้ำระยะแรก เข้า-เย็น ด้วยสปริงเกอร์จากระบบประปาภูเขา สำหรับการใส่ปุ๋ย 2 วัน/ครั้ง และไม่ใส่ติดต่อกันเพราะจะทำให้เมล็ดพันธุ์เน่า เมื่อต้นงอกประมาณ 1 คืบ ให้ใส่ปุ๋ยยูเรียสูตร 16 - 0 - 0 โดยใส่ต้นละ 1 กรัม เมื่อเริ่มออกดอก ให้ใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 13 - 13 - 24 ต้นละ 1 กรัม

การเก็บเกี่ยว และการจำหน่ายผลผลิต เกษตรกรจะเริ่มเก็บผลผลิตเมื่อแตงร้านมีอายุระหว่าง 30-40 วัน การเก็บผลผลิตสามารถเก็บได้ทุกวันๆ ละ 1 ครั้งในตอนเย็น ระยะเวลาในการเก็บผลผลิตประมาณ 2 เดือน ผลผลิตเฉลี่ยวันละ 100 กิโลกรัม การจำหน่ายมีพ่อค้ามารับที่แปลง ราคาเฉลี่ย 6-8 บาท/กิโลกรัม

ต้นทุนการผลิต

ต้นทุนคงที่ในการปลูกแตงร้านเท่ากับ 628 บาท/ไร่ หากเกษตรกรมีอุปกรณ์การเกษตรที่ใช้เครื่องยนต์จะมีต้นทุนคงที่เพิ่มขึ้นเป็น 1,348 บาท/ไร่ (ตารางที่ 39)

ต้นทุนผันแปรเท่ากับ 5,740 บาท/ไร่/ปี หากเกษตรกรมีอุปกรณ์การเกษตรที่ใช้เครื่องยนต์จะมีต้นทุนผันแปรเท่ากับ 5,940 บาท/ไร่/ปี (ตารางที่ 40)

ตารางที่ 39 ต้นทุนคงที่หรือค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตรในการปลูกแตงร้านของครัวเรือน
เกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ชนิดของอุปกรณ์	ราคา (บาท)	จำนวนปีที่ใช้งาน (ปี)	ค่าเสื่อมราคาต่อปี (บาท/ปี)
<u>เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นสารเคมีแบบสูบโยก	1,800	10	180
สปริงเกอร์และท่อประปา	1,440	5	288
รวม	4,040		628
<u>เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>			
อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์	800	5	160
เครื่องพ่นสารเคมีแบบเครื่องยนต์	4,500	5	900
สปริงเกอร์และท่อประปา	1,440	5	288
รวม	6,740		1,348

หมายเหตุ: อุปกรณ์ที่ไม่ใช้เครื่องยนต์ ได้แก่ อุปกรณ์ที่ใช้แรงงานคนเป็นหลัก เช่น จอบ มีด พร้า

ตารางที่ 40 ต้นทุนผันแปรในการปลูกแตงร้านของครัวเรือน เกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ
ปีการเพาะปลูก 2549/2550

(หน่วย: บาท/ไร่/ปี)

<u>เกษตรกรที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	
ค่าสารเคมีกำจัดวัชพืช(ในการเตรียมดินแปลงปลูกและดูแลรักษา)	480
เมล็ดพันธุ์	700
ปุ๋ยเคมี	1,200
สารป้องกัน กำจัดศัตรูพืช สอร์โมน	2,400
ค่าขาย เชือก	960
รวม	5,740
<u>เกษตรกรที่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์</u>	
ค่าสารเคมีกำจัดวัชพืช(ในการเตรียมดินแปลงปลูกและดูแลรักษา)	480
เมล็ดพันธุ์	700
ปุ๋ยเคมี	1,200
สารป้องกัน กำจัดศัตรูพืช สอร์โมน	2,400
ค่าขาย เชือก	960
น้ำมัน(เครื่องพ่นสารเคมีแบบเครื่องยนต์)	200
รวม	5,940

รายได้ผลผลิต จากตารางที่ 41 รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรจากการปลูกแตงร้าน เท่ากับ 18,760 บาท/ไร่/ปี หากมีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์จะมีรายได้เท่ากับ 18,560 บาท/ไร่/ปี มูลค่าเพิ่มผลผลิตเท่ากับ $(18,760 \times \text{จำนวนไร่}) - 628$ บาท/ปี หากมีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์จะมีมูลค่าเพิ่มผลผลิตเท่ากับ $(18,560 \times \text{จำนวนไร่}) - 1,348$ บาท/ปี

ตารางที่ 41 รายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ในการปลูกแตงร้าน ของครัวเรือนเกษตรกรที่บ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

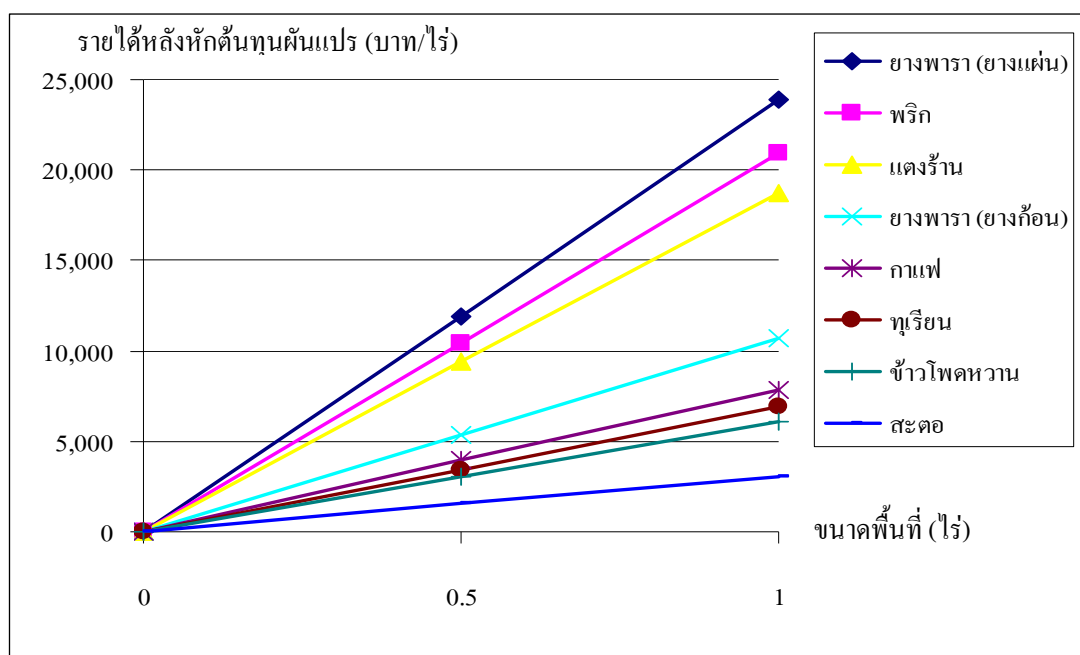
	ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์	มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์
ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่(กิโลกรัม)	3,500	3,500
ราคาเฉลี่ยต่อกิโลกรัม(บาท)	7	7
รายได้ผลผลิต (บาท/ไร่/ปี)	24,500	24,500
ต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	5,740	5,940
รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	18,760	18,560
ต้นทุนคงที่(บาท/ปี)	628	1,348
มูลค่าเพิ่มผลผลิต(บาท/ปี)	$(18,760 \times \text{จำนวนไร่}) - 628$	$(18,560 \times \text{จำนวนไร่}) - 1,348$

จากตารางที่ 41 แสดงรายได้ผลผลิต รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร และมูลค่าเพิ่มผลผลิตของการผลิตพืชต่อพื้นที่ 1 ไร่/ปี พบว่าการผลิตพืชที่มีรายได้ผลผลิตสูงสุดคือ การปลูก ยางพารา(ยางแผ่น) มีรายได้หลังหักต้นทุนผันแปรสูงที่สุดเท่ากับ 23,864 บาท/ไร่/ปี รองลงมาคือ พริก เท่ากับ 20,920 บาท/ไร่/ปี แตงร้าน เท่ากับ 18,760 บาท/ไร่/ปี ยางพารา(ยางก้อน) เท่ากับ 10,744 บาท/ไร่/ปี กาแฟ เท่ากับ 7,870 บาท/ไร่/ปี ทูเรียน เท่ากับ 6,880 บาท ข้าวโพดหวาน เท่ากับ 6,045 บาท/ไร่/ปี สะตอ เท่ากับ 3,080 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ (ภาพที่ 10)

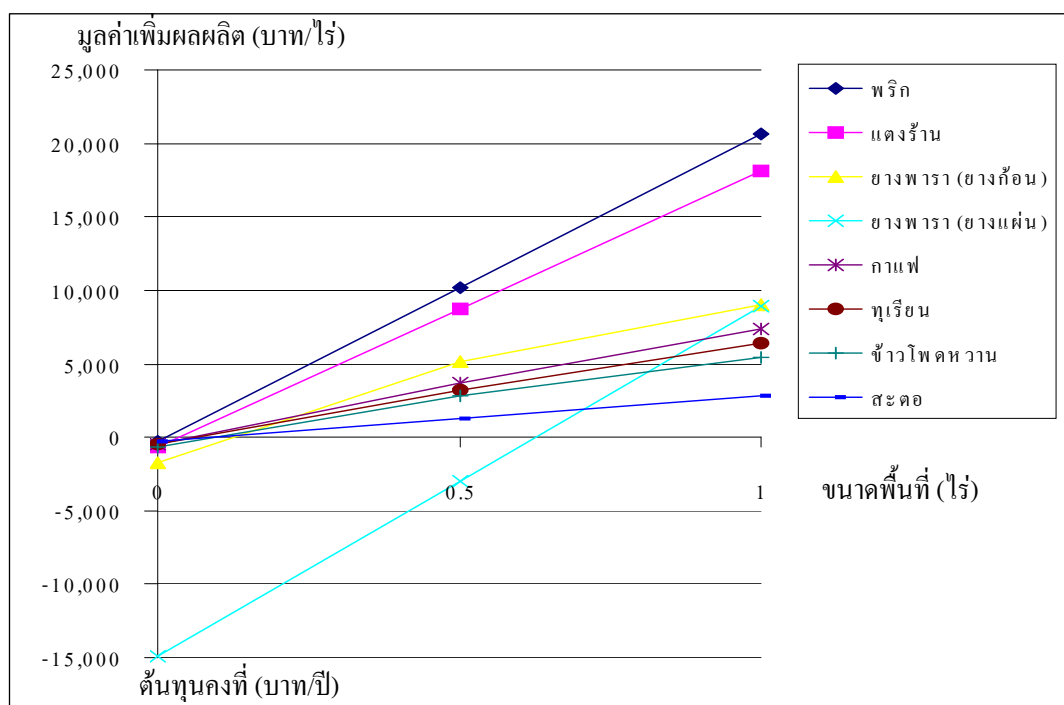
ตารางที่ 42 มูลค่าเพิ่มผลผลิตในพืชแต่ละชนิดของครัวเรือนเกษตรกร บ้านน้ำถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

การผลิตพืช	ผลผลิต (กก./ไร่/ปี)	ราคาผลผลิต (บาท/กก.)	รายได้ผลผลิต (บาท/ไร่/ปี)	ต้นทุนผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	รายได้หลังหักต้นทุน ผันแปร (บาท/ไร่/ปี)	ต้นทุนคงที่ (บาท/ปี)	มูลค่าเพิ่มผลผลิต (บาท/ปี)
- ยางพารา (ยางแผ่น)	304	80	24,320	456	23,864	14,948	(23,864Xจำนวนไร่)-14,948
- พริก	1,000	50	50,000	29,080	20,920	250	(20,920Xจำนวนไร่)-250
- แตงร้าน	3,500	7	24,500	5,740	18,760	628	(18,760Xจำนวนไร่)-628
- ยางพารา (ยางก้อน)	300	37	11,100	356	10,744	1,773	(10,744Xจำนวนไร่)-1,773
- กาแฟ	170	65	11,050	3,180	7,870	510	(7,870Xจำนวนไร่)-510
- ทุเรียน	500	18	9,000	2,120	6,880	455	(6,880Xจำนวนไร่)-455
- ข้าวโพดหวาน	1,000	8	8,000	1,955	6,045	628	(6,045Xจำนวนไร่)-628
- สะตอ	2,000	2	4,000	920	3,080	250	(3,080Xจำนวนไร่)-250

หมายเหตุ: ต้นทุนคงที่ของแต่ละชนิดพืชเป็นต้นทุนที่ไม่มีอุปกรณ์ที่ใช้เครื่องยนต์ ยกเว้น ยางพารา (ยางแผ่น)

ภาพที่ 10 รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรของพืชแต่ละชนิดในพื้นที่ 1 ไร่ ที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ภาพที่ 11 มูลค่าเพิ่มผลผลิตของพืชในพื้นที่ 1 ไร่ ที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

สำหรับการวิเคราะห์มูลค่าเพิ่มผลผลิต โดยทั่วไปในทางปฏิบัติการวิเคราะห์มูลค่าเพิ่มผลผลิตของพืชแต่ละชนิดจะคำนวณมูลค่าเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ 1 ไร่ จะคำนวณในรูปของสมการ (ตารางที่ 42) ดังนี้

$$\text{มูลค่าเพิ่มผลผลิต} = (\text{รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร} \times \text{จำนวนไร่}) - \text{ต้นทุนคงที่}$$

วิเคราะห์เพื่อให้เห็นความแตกต่างของมูลค่าเพิ่มผลผลิตพืชแต่ละชนิดให้ชัดเจน จึงเปรียบเทียบมูลค่าเพิ่มผลผลิตพืชแต่ละชนิดต่อพื้นที่ 1 ไร่ ซึ่งพบว่าการปลูกพริกมีมูลค่าเพิ่มผลผลิตสูงสุด คือ 20,670 บาท/ปี รองลงมาคือ แตงร้าน เท่ากับ 18,132 บาท/ปี ยางพารา(ยางก้อน) เท่ากับ 8,971 บาท/ปี ยางพารา(ยางแผ่น) เท่ากับ 8,916 บาท/ปี กาแฟ เท่ากับ 7,360 บาท/ปี ทูเรียน เท่ากับ 6,425 บาท/ปี ข้าวโพดหวาน เท่ากับ 5,417 บาท/ไร่/ปี และสละต่อ เท่ากับ 2,830 บาท/ปี ตามลำดับ (ภาพที่ 11)

จะเห็นได้ว่าพืชที่สร้างรายได้ต่อหน่วยพื้นที่ให้เกษตรกรมากที่สุด คือ พริก แตงร้าน และยางพารา อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพืชทั้ง 3 ชนิดดังกล่าวเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรมาก ขณะเดียวกันก็มีความเสี่ยงด้านราคาก่อนข้างมาก จากสถิติจากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (2552) ซึ่งให้เห็นว่าราคายางพาราดิบ (ยางแผ่น) มีความผันผวนสูง ในรอบ 9 ปีที่ผ่านมา จากปี พ.ศ.2544 มีราคาเฉลี่ย 21.45 บาท/กิโลกรัม จากนั้นมีราคาสูงขึ้นเรื่อยๆ ถึงปี พ.ศ.2551 เคยมีราคาสูงสุดถึง 100.56 บาท/กิโลกรัม และค่อยๆ ลดต่ำลงในปี พ.ศ.2552 เดือนมีนาคม มีราคาอยู่ที่ 45.36 บาท/กิโลกรัม ดังนั้นจึงเห็นว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกพืชหลายชนิดผสมผสานเพื่อกระจายความเสี่ยงด้านราคาผลผลิต

ในส่วนของการปลูกพืชที่สร้างรายได้ของเกษตรกรในพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ได้แสดงในภาพที่ 11 โดยเกษตรกรมีช่วงการผลิตของแต่ละพืชในรอบ 1 ปี สรุปได้ดังนี้

การปลูกกาแฟ กรณีที่มีการปลูกใหม่เกษตรกรจะเริ่มเพาะกล้าในเดือนมกราคม และปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน สำหรับการปฏิบัติของสวนที่ให้ผลผลิตแล้วใน 1 รอบการผลิต เกษตรกรจะตัดแต่งกิ่งและกำจัดวัชพืชในเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน จากนั้นจึงใส่ปุ๋ยต้นเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน เก็บเกี่ยวผลผลิตตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ (1 รอบการผลิต ประมาณ 300 วัน)

การปลูกพริก ช่วงการผลิต 1 รอบ คือ เริ่มเพาะกล้าได้ตั้งแต่วันที่กลางเดือนตุลาคม ย้ายกล้าลงแปลงในเดือนมกราคม ไล่ปุ๋ยและกำจัดวัชพืชในเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม และจะเริ่มเก็บผลผลิตได้ตั้งแต่เดือนเมษายนจนถึงเดือนกันยายน (1 รอบการผลิต ระยะเวลาประมาณ 300 วัน)

การปลูกข้าวโพดหวาน เกษตรกรจะผลิตปีละ 1 ครั้ง เริ่มปลูกในช่วงเดือนมกราคม ถึงเดือนมีนาคม ไล่ปุ๋ยในเดือนเมษายน และสามารถเก็บเกี่ยวได้ในเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม (1 รอบการผลิต ระยะเวลาประมาณ 80-90 วัน)

การปลูกแตงร้าน ช่วงการผลิต 1 รอบ มีช่วงการปลูกระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม ดูแลไล่ปุ๋ยในเดือนเมษายนและพฤษภาคม และเริ่มเก็บเกี่ยวตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม (1 รอบการผลิต ระยะเวลาประมาณ 80-90 วัน)

การปลูกยางพารา ในกรณีการปลูกใหม่จะเริ่มปลูกระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ กรณีสวนที่ให้ผลผลิตแล้วใน 1 รอบการผลิตมีการปฏิบัติดังนี้ ฤดูแล้งประมาณ กลางเดือนมีนาคมถึงกลางเดือนเมษายนยางพาราอยู่ในช่วงผลัดใบ เกษตรกรหยุดการกรีดยาง เริ่มกรีดยกครั้งในเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมีนาคม โดยจะไล่ปุ๋ยในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน

การปลูกทุเรียน ในกรณีการปลูกใหม่จะเริ่มปลูกระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม กรณีทุเรียนที่ให้ผลผลิตแล้วใน 1 รอบการผลิตมีการปฏิบัติดังนี้ เริ่มตกแต่งกิ่งภายหลังการเก็บเกี่ยวในเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคมเป็นการดูแลกำจัดวัชพืช ไล่ปุ๋ยในเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน เก็บเกี่ยวผลผลิตประมาณเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน

การปลูกสะตอ ในกรณีการปลูกใหม่จะเริ่มปลูกระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม กรณีสะตอที่ให้ผลผลิตแล้วใน 1 รอบการผลิตมีการปฏิบัติดังนี้ ดูแลกำจัดวัชพืช ในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม ไล่ปุ๋ยในเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน และเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงเดือนธันวาคม

กิจกรรม / เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
กาแฟ	เพาะกล้า / เก็บเกี่ยว		กำจัดวัชพืช		ปลูก / ใส่ปุ๋ย						เก็บเกี่ยว	
พริก	ปลูก	ใส่ปุ๋ย กำจัดวัชพืช		เก็บเกี่ยว							เพาะกล้า	
ข้าวโพด หวาน	ปลูก			ใส่ ปุ๋ย	เก็บเกี่ยว							
แตงร้าน	ปลูก			ใส่ปุ๋ย		เก็บเกี่ยว						
ยางพารา	ปลูก / กรีด		ผลัดใบ		ใส่ปุ๋ย / กรีด		กรีด					
ทุเรียน	ปลูก / กำจัดวัชพืช			ใส่ปุ๋ย				เก็บเกี่ยว			ตกแต่งกิ่ง	
สละ	ปลูก / กำจัดวัชพืช			ใส่ปุ๋ย			เก็บเกี่ยว					

ภาพที่ 12 ปฏิทินแสดงการปลูกพืชพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ตอนที่ 3 การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

1. ลักษณะป่าต้นน้ำคลองคราม

ป่าต้นน้ำคลองคราม ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยคราม-ป่าประดู่ ในเขตอุทยานแห่งชาติ น้ำตกสี่ขีด มีเนื้อที่ 25,000 ไร่ ในจำนวนนี้อยู่ระหว่างการดำเนินการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนจำนวน 9,000 ไร่ ป่าต้นน้ำคลองครามมีความสำคัญต่อชุมชน 4 ชุมชน คือ หมู่ที่ 9 หมู่ที่ 13 ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 11 ตำบลปากแพรก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภาพที่ 13 แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่มา: ดัดแปลงจากคณะกรรมการป่าต้นน้ำคลองคราม (2550)

1.1 สภาพป่าต้นน้ำคลองคราม

สภาพป่าเป็นป่าดิบชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งไม้ยืนต้น ไม้เลื้อย ไม้พื้นล่าง พรรณไม้เด่น ได้แก่ ตะเคียนทราย เสียดช่อ ตาเสือ หลุมพอ จำปาทอง ไม้รองผสมกันไปได้แก่ สะตอ เหยียง เนียง มะไฟป่า ลางสาด ไม้ชั้นล่างเป็นไม้พุ่ม ไม้เถาเลื้อยหลายชนิด ใช้ประโยชน์ในการบริโภค และทางสมุนไพร ได้แก่ ชงโค ระกำ บูก กำลังช้างสาร ราชครูดำ ผักหวาน และผักกูด เป็นต้น

ภาพที่ 14 สภาพป่าดิบชื้นที่มีไม้ยืนต้น ไม้พื้นล่างหลายชนิด

1.2 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่า

ชุมชนพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ โดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ทั้งทางตรง และทางอ้อม จากข้อมูลการสัมภาษณ์ครัวเรือนเกษตรกร พบว่า มีการใช้ประโยชน์จากป่าในการเป็นแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการบริโภคและทางการเกษตร สำหรับการใช้ประโยชน์ทางตรงจากป่าในการใช้ไม้เพื่อการก่อสร้าง และซ่อมแซมบ้านเรือน พบว่าครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดได้ใช้ไม้เพื่อการก่อสร้างบ้านเรือน โดยการตัดฟันและแปรรูปด้วยตนเองหรือการจ้างในท้องถิ่น โดยยึดถือระเบียบ ข้อบังคับและมติของคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม

เก็บสะสมจากป่า

รวบรวมผลผลิตสะสม

ทำไม้กวาดจากดอกหญ้า

นำสัตว์ป่ามาบริโภค

คัดแยกหน่อปูด

มัดผักเหมะ

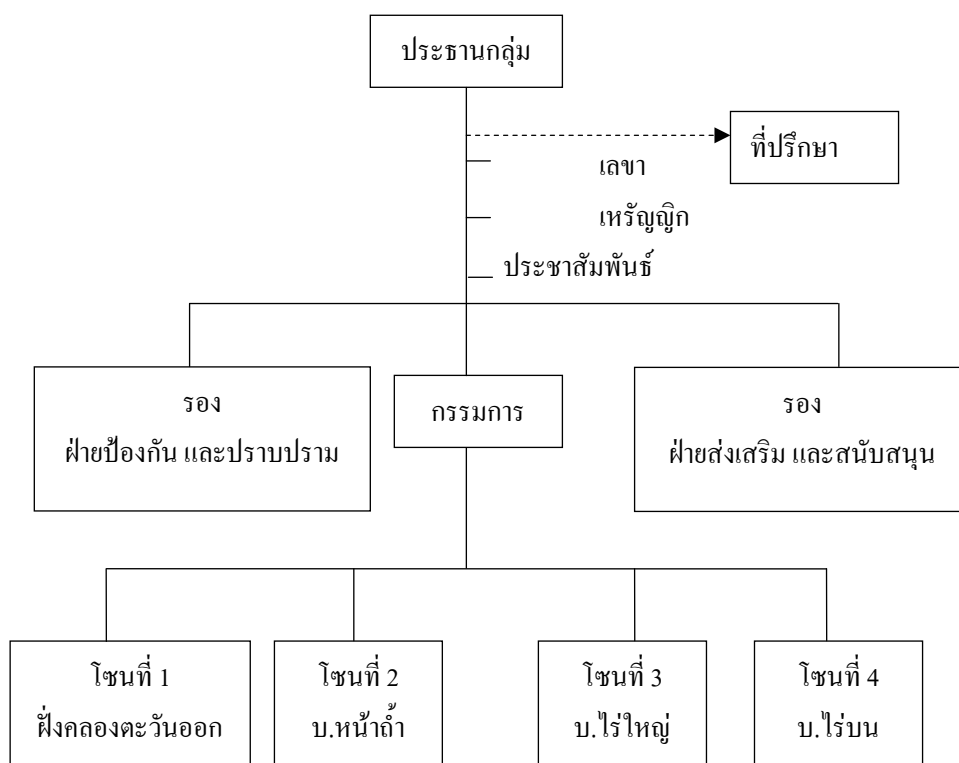
ภาพที่ 15 การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ

2. ขบวนการพลิกฟื้นผืนป่าและการจัดการทรัพยากรของชุมชน

ในปีพ.ศ. 2530 - 2536 เป็นช่วงสิ้นสุดการสัมปทานไม้ มีกลุ่มอิทธิพลเข้ามาตัดฟัน ชักลาก ไม้ตลอดพื้นที่ ทำให้เกิดวิกฤตน้ำในลำคลองกรมแห่งเหือดส่งผลกระทบให้เกิดการขาดแคลนน้ำเพื่อการบริโภค และการเกษตร ในปีพ.ศ. 2537 ราษฎรของบ้านหน้าถ้ำได้ช่วยกันจัดขวาง และจับได้ กลุ่มอิทธิพลออกจากพื้นที่ และรวมกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองกรมเพื่อดูแลรักษาพื้นที่ป่า กิจกรรมหลักคือการลาดตระเวนป้องกันการลักลอบตัดไม้เพื่อการค้า เน้นการฟื้นฟูป่าที่ถูกแผ้วถาง เช่น กิจกรรมปลูกป่าในโอกาสสำคัญ มีการขยายวงเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ป่าร่วมกันของ 4 หมู่บ้าน

2.1 โครงสร้างกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองกรม

กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองกรม มีคณะกรรมการทั้งสิ้น 21 คน แบ่งเป็นคณะกรรมการ บริหาร และกรรมการประจำเขตพื้นที่ทั้ง 4 หมู่บ้าน หน้าที่ของคณะกรรมการ คือ ระวังรักษาป่า เช่น การออกตรวจสภาพป่า สรุปผลการปฏิบัติงาน และประชุมประจำเดือนในทุกวันที่ 10 ของเดือน มีกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าแบ่งเป็น 5 หมวด ว่าด้วยเรื่อง คนกับป่า คนกับสัตว์ป่า คนกับ ชุมชน การซื้อขายที่ดิน และการลงโทษ การจัดการเน้นการสอดส่องดูแลโดยคนในหมู่บ้านหากพบเห็น มีการกระทำผิดจะไปแจ้งต่อคณะกรรมการให้ดำเนินการ มีชุดลาดตระเวนตรวจป่าเดือนละ 1 ครั้ง (ภาพที่ 16)

ภาพที่ 16 โครงสร้างกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม

2.2 กติกาของชุมชนในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำคลองคราม

หมวดที่ 1 คนกับป่า

- 1) ห้ามบุกรุกเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่สมบูรณ์ (ป่าแก่) โดยเด็ดขาด
- 2) ห้ามถางป่าริมฝั่งคลอง
- 3) ไม่ทำบ้านที่อยู่อาศัย
 - อนุญาตให้เลื้อยเฉพาะในพื้นที่ (ห้ามนำออก)
 - พิจารณาไม้ที่ล้มแล้ว ถ้าไม่มีจึงจะโค่นได้
 - ผู้ขออนุญาต ต้องเป็นผู้เข้ามาอยู่อย่างถูกต้อง
- 4) ห้ามโค่นพืชเศรษฐกิจ เช่น เหยียง สะตอ ฯลฯ เด็ดขาด

หมวดที่ 2 คนกับสัตว์

- 1) ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด ในเขตวังมัจฉา
- 2) ห้ามใช้ระเบิด ยาเบื่อ หรือ ซ็อตปลาเค็ดขาด
- 3) ห้ามล่าสัตว์สงวน เช่น ชะนี สมเสร็จ นกเงือก นกฮูก ฯลฯ
- 4) การจับสิ่ง ให้ละตัวอ่อน เพื่อขยายพันธุ์ต่อไป

หมวดที่ 3 คนกับชุมชน

- 1) สมาชิกทุกคน ต้องมีจิตสำนึกอนุรักษ์ทรัพยากรฯ
- 2) ไม่ทิ้งขยะ สิ่งของเหลือใช้ลงในลำคลอง
- 3) สมาชิกทุกคน ต้องปฏิบัติตามระเบียบกลุ่ม

หมวดที่ 4 ซื้อ-ขายที่ดิน

- 1) ผู้ขาย ต้องช่วยเหลือชุมชน เป็นเงิน หรือปูน
- 2) ผู้ซื้อ ต้องช่วยเหลือชุมชน เป็นเงิน หรือปูน
- 3) ผู้ซื้อ ต้องย้ายทะเบียนบ้านเข้ามาอยู่อย่างถูกต้อง
- 4) การซื้อ-ขาย ถ้ากรรมการไม่รู้ จะไม่รับผิดชอบทุกปัญหา

2.3 บทลงโทษ

1. กรณีบุกรุกเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่สมบูรณ์ (ป่าแก่) ปรับไร่ละ 60,000 บาท
2. กรณีลักกกล้วยไม้ ปรับ 10,000 บาทขึ้นไป
3. การล่าสัตว์ในเขตป่าปรับตัวละ 5,000 บาท
4. การล่าสัตว์ในเขตป่ากรณีเป็นสัตว์สงวน/คุ้มครอง/ใกล้สูญพันธุ์ ปรับตัวละ 50,000 บาท
5. การซ็อต เบื่อ ระเบิดปลา ปรับครั้งละ 10,000 บาทขึ้นไป กรณีจับสัตว์ในเขตวังมัจฉา ปรับ 10,000 บาทขึ้นไป
(กรณีเป็นคนนอกพื้นที่เข้ามา ปรับครั้งละ 10,000 บาท หรือ/และส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย)
6. กรณีตัดรังผึ้ง หรือใช้ไฟเผา ปรับรังละ 300 บาท
7. กรณีทิ้งขยะลงในแหล่งน้ำ ปรับ 500 บาท
8. การเข้ามาอยู่ในพื้นที่ต้องแจ้งทางกลุ่มทราบทุกครั้ง
9. กรณีลักขโมย ปรับ 3 เท่า ยึดของกลาง

2.4 ภูมิปัญญาชุมชนกับการดูแลสุขภาพ

นอกจากกฎระเบียบที่ร่างขึ้นอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ชุมชนยังมีข้อตกลงในการเก็บหาทรัพยากรที่สำคัญอื่นๆ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมของผู้เก็บหาและเผยแพร่ให้เกิดความตระหนักร่วมกัน

2.4.1 ภูมิปัญญาในการเก็บเห็ดโคน จะเก็บโดยใช้อุปกรณ์ที่ต้องเป็นไม้ในการขุด ห้ามใช้ประเภทที่เป็นเหล็ก เพราะทำให้รังปลวกตาย

2.4.2 ภูมิปัญญาในการเก็บหาน้ำผึ้ง ทั้งนี้การเก็บน้ำผึ้งป่า แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การเก็บจากต้นไม้นขนาดใหญ่ ความสูงประมาณ 30 – 40 เมตร และการเก็บบริเวณหน้าผา ช่วงเวลาการเก็บหาน้ำผึ้งจะเก็บหาประมาณช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน ซึ่งเป็นช่วงที่น้ำผึ้งมีคุณภาพดีที่สุด โดยอธิบายวิธีการเก็บน้ำผึ้งป่าได้ดังนี้

1) วิธีการเก็บหาน้ำผึ้งจากต้นไม้นขนาดใหญ่ ใช้อุปกรณ์การเก็บที่เรียกว่า “ทอยขึ้นผึ้ง” เลือกลูกไม้ไผ่ลำที่แก่จัด และไม้คบ ทำมาจากไม้สามแก้ว มีคุณสมบัติสำคัญคือ เมื่อจุดแล้วไม่ลุกติดเป็นไฟ มีควันมาก เมื่อเตรียมอุปกรณ์พร้อม ดำเนินการตอกทอย หลังจากนั้นผู้เก็บจะไต่ขึ้นตามทอยถึคอบไม้ที่ผึ้งเกาะทำรัง จุดคอบไฟรมได้รังผึ้ง แล้วตีคอบไฟกับคอบไม้จะเกิดประกายไฟตกลงมาข้างล่างเป็นสายคล้ายพลุ ทำให้น้ำผึ้งร่วงลงมาโจมตีลูกไฟดังกล่าว จากนั้นก็เลื่อนเอาเฉพาะหัวน้ำหวาน ซึ่งอยู่ส่วนบนเหนือคอบไม้ โดยจะไม่เก็บตัวอ่อน เพื่อให้ตัวอ่อนกลายเป็นตัวผึ้งในการทำรังต่อไป

2) วิธีการเก็บน้ำผึ้งป่าบริเวณหน้าผา อุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บหามีความแตกต่างกัน คือ เปลี่ยนจากการใช้ทอยมาเป็นการใช้เชือกเพื่อให้สามารถไต่ตามหน้าผา ส่วนอุปกรณ์อื่นและขั้นตอนการเก็บคล้ายการเก็บน้ำผึ้งจากต้นไม้น

2.4.3 ภูมิปัญญาในการเก็บสะตอป่า ใช้อุปกรณ์การปีนขึ้นต้นไม้น เช่นเดียวกับการเก็บน้ำผึ้ง ภาษาท้องถิ่น เรียกว่า “การแคะต้นสะตอ” โดยใช้ทอยไม้ไผ่ตอกแล้วผูกทาบกับลำไม้ไผ่ด้วยเชือกเถาวัลย์ระยะห่างแต่ละช่วง ประมาณ 1 ช่วงตัว ฤดูกาลเก็บหา ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือน

กันยายนรวมทั้งห้ามตัดโคนต้นสะตอ ให้เก็บผลผลิต 3/4 ส่วน ส่วนที่เหลือให้เป็นอาหารของสัตว์ป่าและขยายพันธุ์ต่อไป

2.5 ความเข้มแข็งของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม

ผลการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองครามแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งในการรวมกลุ่มของชุมชน สะท้อนออกมาด้วยกิจกรรมการรักษาผืนป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ และให้เกิดความเป็นธรรมกับทุกคน การฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม การถ่ายทอดความรู้และปลูกจิตสำนึกสู่เยาวชน

2.5.1 การดูแลป้องกันป่า

นอกจากการจัดตั้งกรรมการประจำเขตพื้นที่ 4 เขต ลาดตระเวนตรวจสภาพป่า เพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้แล้ว กลุ่มยังมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อการปลูกฝังให้คนในหมู่บ้านและบุคคลภายนอกมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

การสอดส่องและต่อต้านการทำลายป่า ในปี พ.ศ. 2539 กลุ่มฯ ได้คัดค้านโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองท่าทองของกรมชลประทาน โดยใช้ข้อมูลการสำรวจพันธุ์ไม้ ระบบนิเวศป่า ซึ่งทำร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการป่า-ทะเลเพื่อชีวิต ถวายฎีกาต่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กระทั่งโครงการถูกระงับในที่สุด นอกจากนี้กลุ่มฯ ยังมีการจัดทำแผนชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นเครื่องมือหนึ่งในการดูแลผืนป่าของชุมชน และมีการเติมเต็มและเตรียมความพร้อมด้านความรู้ในการจัดการป่า โดยกลุ่มฯ ร่วมกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดสุราษฎร์ธานี และกองทัพนาคที่ 4 เข้าอบรมอาสาสมัครพิทักษ์ป่า และมีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเรียกว่า กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) จังหวัดสุราษฎร์ธานี

กลุ่มฯ มีความตระหนักถึงความสำคัญและสิทธิในการดูแลรักษาผืนป่า จึงได้ผลักดันให้มีการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนโดยเริ่มขับเคลื่อนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา มีการร่วมสมมนาเครือข่าย 10 ป่าอนุรักษ์ เพื่อหาแนวทางผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน ประธานกลุ่มฯ ไปศึกษางานเรื่องป่าชุมชนที่ประเทศเม็กซิโก และกลุ่มฯ ได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้จัดทำโครงการนำร่องป่าชุมชนจำนวน 200 ไร่

จากผลการทำงานอย่างเข้มแข็งของกลุ่มฯ ดังที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลให้กลุ่มฯ ได้รับรางวัลจากหลายหน่วยงาน ในปี พ.ศ.2543 ได้รับ “รางวัลลูกโลกสีเขียว” และรับพระราชทาน “ธงพิทักษ์ป่ารักษาชีวิต” จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในปี พ.ศ.2549 ได้รับ “รางวัลลีปพนธ์ เกตุทัต 5 ปี แห่งความยั่งยืน” จากบริษัทปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จำกัด (มหาชน)

2.5.2 การฟื้นฟูป่า

กลุ่มฯ ได้สำรวจพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม และปลูกต้นไม้ทดแทนอย่างต่อเนื่อง จากข้อมูลที่สืบค้นจากคำบอกเล่าของคนในหมู่บ้าน มีการปลูกต้นไม้ในปีพ.ศ.2539 จำนวน 10,000 ต้น ในปีพ.ศ. 2549 ปลูกป่าบริเวณสำนักปฏิบัติพุทธสถานวิเวการาม

กลุ่มฯ ได้จัดทำโครงการนำร่องการสำรวจป่าที่เสื่อมโทรมเพื่อฟื้นฟูและจัดตั้งเป็นป่าชุมชน ในระยะเริ่มแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 มีการสำรวจพื้นที่พบว่ามียาเสื่อมโทรมจำนวน 200 ไร่ จึงดำเนินกิจกรรมปลูกป่าร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้จัดทำแปลงป่าชุมชน โดยเจ้าหน้าที่ระดับสูงจากกรมป่าไม้เข้ามาศึกษางานในพื้นที่ และวางแผนการฟื้นฟูร่วมกัน

2.5.3 สืบทอดเจตนารมณ์สู่คนรุ่นหลัง

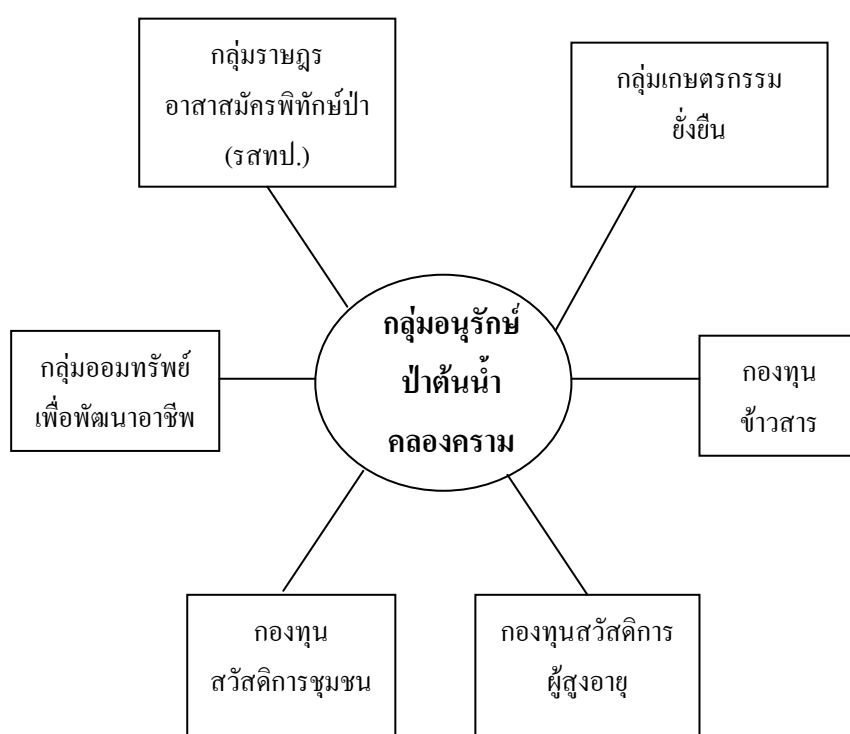
เพื่อให้การอนุรักษ์ป่าเป็นหน้าที่ของทุกคน กลุ่มฯ จึงส่งเสริมให้แก่นุคคลที่สนใจทั่วไป และเยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้การอนุรักษ์ป่า โดยมีการจัดทำโครงการศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำคลองคราม ในป่าบริเวณบ้านหน้าถ้ำเนื้อที่ 250 ไร่ จัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สำรวจพันธุ์ไม้ ดูป่าชายชื่อพันธุ์ไม้ เปิดอบรมเกี่ยวกับการทำการเกษตรผสมผสานเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน และให้ความรู้เกี่ยวกับ พ.ร.บ.ป่าชุมชน ที่ผ่านมามีกลุ่มเยาวชนเข้ามาศึกษาธรรมชาติ และฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง

3. พัฒนาการของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองครามสู่สวัสดิการชุมชน

องค์กรทางสังคมของชุมชนบ้านหน้าถ้ำ ประกอบด้วยกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม ซึ่งเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนการทำงานของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เริ่มต้นจากกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ซึ่งกองทัพลาคที่ 4 ได้รับสนองพระราชเสาวนีย์จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เข้ามาฝึกอบรมให้ความรู้และสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่ม มีผลการดำเนินงานตามเกณฑ์ได้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่ารักษาชีวิต และเงินทุนจำนวน 120,000 บาท ซึ่งต่อมากลุ่มได้

นำมาใช้เป็นกองทุนข้าวสารเพื่อจัดหาข้าวสารมาให้สมาชิก เนื่องจากในพื้นที่ดังกล่าวยังขาดแคลนข้าวเพื่อการบริโภค นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาไปเป็นกลุ่มเกษตรกรรมยั่งยืน ตามโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อยภูมิเวศน์ ภาคใต้ตอนบน ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสมบูรณ์ในแปลงเกษตรให้ใกล้เคียงธรรมชาติ และเลิกใช้สารเคมีในพื้นที่ต้นน้ำ โดยได้สนับสนุนกองทุนพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ท่อน้ำการเกษตร จำนวน 500,000 บาท และกองทุนเครื่องตัดหญ้า จำนวน 260,000 บาท จากผลงานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ได้รับเงินรางวัล 300,000 บาท จากกองทุนมูลนิธิลูกโลกสีเขียว

นอกจากนี้ก็มีกลุ่มออมทรัพย์ ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนใช้เพื่อการพัฒนาอาชีพ ประมาณหนึ่งล้านบาทเศษ คณะกรรมการบริหารได้บูรณาการกองทุนทั้งหมด แล้วใช้ดอกผลที่ได้รับนำมาจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม และเป็นสวัสดิการแก่สมาชิกในชุมชน ได้แก่ กองทุนสวัสดิการ กรณีเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต และค่าอาหารสมาชิกตรวจป่า/ทำแนวเขต หรือเป็นสวัสดิการของผู้นำสำหรับเป็นค่าเดินทางไปประชุม ศึกษาดูงาน นอกจากนี้มีกองทุนสวัสดิการผู้สูงอายุ เด็ก เยาวชน และคนพิการ (ภาพที่ 17)

ภาพที่ 17 องค์กรทางสังคมของชุมชนบ้านหน้าถ้ำ

4. ผลผลิตจากป่า : สวัสดิการชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษา พบว่า ครั้วเรือนเกษตรกรได้ใช้ประโยชน์จากการเก็บของป่า ลักษณะการเก็บหา แบ่งได้ตามวัตถุประสงค์ คือ เก็บหาเพื่อยังชีพ และเก็บหาเพื่อเป็นรายได้ ชนิดของป่าที่เก็บหาเพื่อยังชีพ ได้แก่ ผักหวานป่า เห็ด ผลไม้ป่า สัตว์ป่า และสัตว์น้ำบางชนิด ส่วนของป่าที่เก็บหาเพื่อเป็นรายได้ที่สำคัญ มี 2 ชนิด ได้แก่ น้ำผึ้งป่า และสะตอ

การเก็บของป่าเพื่อยังชีพ เพื่อใช้เป็นอาหาร สมาชิกในครัวเรือนเป็นผู้เก็บหาเอง พื้นที่เก็บหาบริเวณชายป่าตลอดแนวลำคลอง หรือตามชายป่าใกล้แปลงเกษตร ได้แก่ ยอดผักกูด ยอดผักเหลียง ผักหวาน และผักกาดนอกเขา เป็นต้น บางครัวเรือนเก็บขายเป็นรายได้ประจำวัน เช่น มะเขือพวง พริกขี้หนู และลูกเนียง ผักเหมาะ หรือการเก็บหาผลผลิตอื่นจากป่าเพื่อใช้สอย เช่น ไม้ไผ่ หวาย ดอกหญ้าทำไม้กวาด นอกจากนี้เก็บหาเพื่อใช้เป็นยาสมุนไพรเพื่อดูแลสุขภาพ

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 40 ครัวเรือน พบว่ามีครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากป่า โดยการเก็บหาผลผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนมากที่สุด จำนวน 20 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 50.00 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด รองลงมา คือเก็บหาผลผลิตจากเพื่อบริโภคและเพื่อขายเป็นรายได้ จำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45.00 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด และไม่เก็บหาแต่เป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตจากเพื่อนบ้านนำไปขายต่อ จำนวน 2 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 5.00 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรเกือบทุกครัวเรือนได้ใช้ประโยชน์จากป่าโดยตรงเพื่อการบริโภค ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรมีการเก็บหาของป่ามาเป็นอาหารคิดเป็นมูลค่าเฉลี่ยวันละ 50 บาทต่อวัน หรือ 18,250 บาทต่อปี สำหรับการจำหน่ายผลผลิตจากป่าเพื่อเป็นรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ คิดเป็นมูลค่า 871,200 บาทต่อปี (ตารางที่ 51) ส่วนการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ทางอ้อม มีครัวเรือนเกษตรกรบางส่วนที่ไม่ได้เข้าป่าแต่ได้ใช้ประโยชน์ทางอ้อม โดยการรับซื้อผลผลิตจากเพื่อนบ้านที่นำมาขาย เช่น สะตอ เห็ดโคน เหยียง ลูกเนียง และผักเหมาะ เป็นต้น (ตารางที่ 43)

ตารางที่ 43 ลักษณะการพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ของครัวเรือนเกษตรกร ปี 2550

การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
เก็บผลผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน	20	50.00
เก็บหาผลผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและขายเป็นรายได้	18	45.00
ไม่เก็บหาและเป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตจากเพื่อนบ้านนำไปขายต่อ	2	5.00
รวม	40	100.00

จากการศึกษาผลผลิตจากป่าที่ครัวเรือนเกษตรกรได้ใช้ประโยชน์มีจำนวน 17 ชนิด ได้แก่ สมุนไพร มะเขือพวง ผักกูด หน่อปลูด ผักขี้เหล็ก ก้อยเถื่อน เหยียง ผักเหมาะ สัตว์ป่า มะไฟป่า ลูกเนียง สะตอป่า น้ำผึ้งป่า ผักหวานป่า มดแดง เห็ดโคน สัตว์ป่า และดอกหญ้าไม้กวาด โดยผลผลิตจากป่าที่ครัวเรือนเกษตรกรมากกว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมดได้ใช้ประโยชน์มีจำนวน 6 ชนิด ได้แก่ สมุนไพร มีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรที่ใช้ประโยชน์มากที่สุดคือ 39 ครัวเรือน คิดเป็น ร้อยละ 97.50 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด รองลงมา คือ มะเขือพวง จำนวน 37 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 92.25 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด ผักกูดและหน่อปลูดมีจำนวนเท่ากัน 36 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 90.00 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด ก้อยเถื่อนจำนวน 35 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 87.50 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด และเหยียงจำนวน 25 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 62.50 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด ตามลำดับดังรายละเอียดในตารางที่ 44

ตารางที่ 44 สัดส่วนการนำผลผลิตจากป่าในแต่ละชนิดมาใช้ของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำคำปี 2550

ผลผลิตจากป่า	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
สมุนไพร	39	97.50
มะเขือพวง	37	92.50
ผักกูด	36	90.00
หน่อปลูด	36	90.00
ก้อยเถื่อน	35	87.50
เหยียง	25	62.50
ผักเหมาะ	20	50.00
สัตว์ป่า	20	50.00
มะไฟป่า	12	30.00

ตารางที่ 44 (ต่อ)

ผลผลิตจากป่า	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ลูกเนียง	12	30.00
สะตอป่า	12	30.00
น้ำผึ้งป่า	12	30.00
ผักหวานป่า	6	15.00
เห็ดโคน	5	5.00
มดแดง	3	7.50
ดอกหญ้าไม้กวาด	3	2.50
สัตว์ป่า	2	5.00

เมื่อพิจารณาถึงรายได้ที่เป็นตัวเงินที่ครัวเรือนได้รับจากการเก็บหาและการขายผลผลิตจากป่า พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้เป็นตัวเงินสดมากที่สุดในช่วง 30,000-60,000 บาท/ครัวเรือน/ปี มีจำนวน 8 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 44.44 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด รองลงมา คือ รายได้น้อยกว่า 30,000 บาท จำนวน 6 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 33.33 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด รายได้มากกว่า 60,000 บาท/ครัวเรือน/ปี มีจำนวน 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 22.23 ของครัวเรือนเกษตรกรที่ศึกษาทั้งหมด ตามลำดับ (ตารางที่ 45)

ตารางที่ 45 รายได้ที่เป็นตัวเงินจากการเก็บหาของป่าของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ปี 2550 (หน่วย: บาท/ปี)

มูลค่าที่เป็นตัวเงิน(บาท/ครัวเรือน/ปี)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
น้อยกว่า 30,000	6	33.33
30,000 – 60,000	8	44.44
มากกว่า 60,000	4	22.23
รวม	18	100.00

หมายเหตุ: รายได้สูงสุด 150,000 บาท/ครัวเรือน/ปี รายได้ต่ำสุด 5,000 บาท/ครัวเรือน/ปี รายได้เฉลี่ย 48,400 บาท/ครัวเรือน/ปี

ในส่วนของผลผลิตจากป่าที่ครัวเรือนสามารถนำไปขายเพื่อสร้างรายได้ที่เป็นตัวเงินมีอยู่ด้วยกัน 11 ชนิด โดยผลผลิตที่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนมากที่สุดคือ น้ำผึ้งป่า รองลงมา ได้แก่ สะตอป่า เหียง ลูกเนียง มะเขือพวง ผักกูด มะไฟป่า หน่อปูด กล้วยเถื่อน ผักเหมาะ และดอกไม้กวาด ตามลำดับ (ตารางที่ 46)

ตารางที่ 46 รายได้จากการเก็บหาของป่าเพื่อจำหน่ายของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ปี 2550

ชนิดของพืชที่เก็บ เพื่อจำหน่าย	ปริมาณผลผลิต ต่อปี	ราคาขายต่อ หน่วย (บาท)	จำนวนเงินต่อปี (บาท)	ร้อยละ
น้ำผึ้งป่า	1,200 ขวด	400	480,000	44.53
สะตอป่า	80,000 ฟัก	2	160,000	14.84
เหียง	1,000 กก.	120	120,000	11.13
ลูกเนียง	1,000 กก.	100	100,000	9.28
มะเขือพวง	9,600 กก.	10	96,000	8.91
ผักกูด	1,800 กก.	20	36,000	3.34
มะไฟป่า	500 กก.	50	25,000	2.32
หน่อปูด	2,000 กก.	12	24,000	2.23
กล้วยเถื่อน	7,500 กก.	2	15,000	1.39
ผักเหมาะ	2,400 มัด	5	12,000	1.11
ดอกหญ้าไม้กวาด	200 ค้าง	50	10,000	0.93
รวม	-	-	1,278,000	100.00

ทั้งนี้ มูลค่าทางเศรษฐกิจของผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านน้ำถ้ำที่สำคัญมี 2 ชนิด ได้แก่ น้ำผึ้งป่าและสะตอป่า จากการเก็บข้อมูลของคณะกรรมการชุมชนบ้านน้ำถ้ำปี พ.ศ.2550 พบว่ามีการเก็บหาน้ำผึ้งป่า คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ 480,000 บาท การเก็บหาสะตอป่า คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ 160,000 บาท เมื่อรวมมูลค่าทางเศรษฐกิจของการเก็บน้ำผึ้งป่าและสะตอป่าที่ชุมชนได้รับทั้งสิ้นจำนวน 640,000 บาท (ตารางที่ 47)

ตารางที่ 47 มูลค่าทางเศรษฐกิจของน้ำผึ้งป่าและสะตอป่าของชุมชนบ้านหน้าถ้ำ ปี 2550

ผลผลิตจากป่าที่สำคัญ	ปริมาณการเก็บหาต่อหนึ่งชุมชน	มูลค่าทางเศรษฐกิจ(บาท/ปี)
น้ำผึ้งป่า	1,200 ขวด	480,000
สะตอป่า	80,000 ฝัก	160,000
รวมมูลค่าทางเศรษฐกิจ		640,000

ที่มา: คณะกรรมการของชุมชนบ้านหน้าถ้ำ (2550)

ปฏิทินการใช้ประโยชน์จากป่า ช่วงเวลาในการเก็บหาของป่าเพื่อจำหน่ายของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ มีทั้งพืชที่เก็บหาได้ตลอดทั้งปีคือ มะเขือพวง กัลยาดิน ชนิดที่เก็บหาได้ตลอดช่วงฤดูฝนระหว่างเดือนพฤษภาคม-ธันวาคมคือ ผักเหลียง มะไฟป่า หน่อปูด และผักเหมาะ ชนิดที่เก็บหาได้ในช่วงฤดูแล้งช่วงเดือนมกราคม-เมษายนคือ เหียง และดอกหญ้าไม้กวาด (ภาพที่ 18)

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
เหียง			↔									
มะเขือพวง	←											→
ผักเหลียง					←							→
มะไฟป่า								←		→		
หน่อปูด					←							→
กัลยาดิน	←											→
ผักเหมาะ						←				→		
ดอกหญ้า ไม้กวาด	←			→								

ภาพที่ 18 ปฏิทินการเก็บหาของป่าเพื่อจำหน่ายของครัวเรือนเกษตรกร พื้นที่บ้านหน้าถ้ำ
ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ตอนที่ 4 ความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกร

การศึกษาสภาพพื้นฐานของบ้านหน้าถ้ำ เป็นชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำสำคัญของ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรที่เปลี่ยนผ่านมาถึงระบบการผลิตในปัจจุบันทำให้ เห็นภาพรวมตั้งแต่การอพยพเข้ามาบุกเบิกจับจองพื้นที่ทำกินเพื่อปลูกข้าวไร่ พริก เป็นการผลิตแบบ ดั้งเดิม มีการพึ่งพิงธรรมชาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลตามความสัมพันธ์ทางเครือญาติซึ่งแทบไม่ต้องใช้ ต้นทุนการผลิตแต่อย่างใด ต่อมาปรับเปลี่ยนเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า ได้แก่ กาแฟ และ ไม้ผล เช่น ทุเรียน เป็นการผลิตที่ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีทางการเกษตร เป็นการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่ง ปัจจัยภายนอกไม่เกื้อกูลธรรมชาติทำให้ผลผลิตตกต่ำเกิดภาวะไม่คุ้มทุน ส่งผลต่อรายได้ของเกษตรกร ทำให้เกิดภาวะหนี้สิน เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้น ส่งผลกระทบต่อระบบ นิเวศและสิ่งแวดล้อม ยังนำมา ซึ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบดูแล พื้นที่กับราษฎรในชุมชน จนกระทั่งมีหน่วยงานของภาครัฐและองค์กรเอกชนเข้ามาแก้ไขปัญหา และสนับสนุนการช่วยเหลือ ได้แก่ โครงการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ สำนักบริหารพื้นที่ อนุรักษ์ที่ 4 ใต้รังวัดและมอบสิทธิครอบครองที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่า หรือโครงการนำร่องเพื่อ พัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่สนับสนุนการผลิต ลดการใช้ปุ๋ยและสารเคมีในพื้นที่ต้นน้ำ นอกจากนี้ยัง พบว่ามีการดำเนินการของกลุ่มออมทรัพย์และการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาการผลิตทางการเกษตรของชุมชนบ้านหน้าถ้ำ ซึ่งเป็น ชุมชนในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำรวมทั้งศึกษาการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเพื่อตอบคำถามที่ว่า ครัวเรือนเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่ อย่างไร ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนเกื้อหนุน ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่ ตลอดจนแนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสมกับพื้นที่ดังกล่าว โดยศึกษาการผลิตทางการเกษตรในปัจจุบันแบบเชิงลึก และนำมาวิเคราะห์ผลตอบแทนของ การผลิตทางการเกษตร จากนั้นนำมาเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร โดยใช้สมการดังนี้

สมการเส้นแห่งการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร

(รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรต่อ 1 ไร่* จำนวนไร่) – ต้นทุนคงที่ $\geq$

ค่าใช้จ่ายในการยังชีพของ
ครัวเรือนเกษตรกร

ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบรายได้จากการปลูกพืชกับค่าใช้จ่ายในการยังชีพของครัวเรือน จำนวน 47,160 บาท ซึ่งเป็นตัวเลขที่ได้จากการสอบถามข้อมูลจริงในพื้นที่ศึกษาจากครัวเรือนที่มีสมาชิกจำนวน 4 คน ประกอบด้วยผู้ใหญ่ 2 คน (พ่อและแม่) และเด็ก 2 คน (ลูก 2 คน อายุ 8-18 ปี) ต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อการยังชีพที่ปีละ 47,160 บาทต่อปี คือ ค่าอาหาร 39,000 บาท เครื่องนุ่งห่ม 3,360 บาท ค่ายารักษาโรคและสุขภาพ 1,200 บาท และค่าสาธารณูปโภค 3,600 บาท(ตารางที่ 52) นำตัวเลขจำนวนดังกล่าวมาใช้ในการคำนวณขนาดพื้นที่ที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถยังชีพได้ ในระดับความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ กล่าวคือ มีอาหารกินเพียงพอ มีที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และสามารถรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์การพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกรดังต่อไปนี้

1. การพึ่งตนเองในการผลิตทางการเกษตร

จากการศึกษาการผลิตทางการเกษตรบ้านหน้าถ้ำ ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ต้นน้ำภายใต้การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ มีลักษณะพื้นที่เป็นป่าต้นน้ำล้อมรอบด้วยภูเขาสูงสลับซับซ้อนมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 120-400 เมตร ทำการผลิตทางการเกษตรบริเวณที่ราบเชิงเขา และในหุบเขา มีความลาดชันมากกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ ส่วนลักษณะดินพบว่ายังไม่มีการศึกษา สำรวจและจำแนกดินจากกรมพัฒนาที่ดิน จึงไม่สามารถจัดกลุ่มชุดดินได้ แต่จากข้อมูลพื้นฐานขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าอุแท (2550) พบว่าลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทรายถึงดินร่วนเหนียว มักมีเศษหิน หินแผ่น หรือหินโผล่ กระจายอยู่ทั่วไป มีแหล่งน้ำธรรมชาติใช้ในการผลิตทางการเกษตรตลอดปี ทั้งนี้ในฤดูฝนตั้งแต่กันยายนถึงเดือนธันวาคมมีปริมาณน้ำฝนมาก นอกช่วงฤดูฝนใช้ระบบประปาภูเขา สำหรับคุณภาพดินยังไม่ได้รับการวิเคราะห์จากหน่วยงานใด จากการสังเกตดินมีสีดำค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้ได้รับผลผลิตทางการเกษตรสูง และต้นทุนการผลิตค่อนข้างต่ำ ทำให้รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรและมูลค่าเพิ่มผลผลิตสูง ทั้งนี้การผลิตทางการเกษตรของพืชแต่ละชนิดให้ผลตอบแทนที่ต่างกันดังรายละเอียดที่ได้กล่าวในการศึกษาตอนที่ 2 ซึ่งการปลูกพืชของครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างทั้ง 38 ครัวเรือน เป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจทั้งสิ้น ส่วนใหญ่ปลูกพืชตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป โดยการผลิตทางการเกษตรของชุมชนบ้านหน้าถ้ำ 2 ระบบ คือ การผลิตลักษณะเชิงเดี่ยว และการผลิตลักษณะสวนสมรม ดังรายละเอียดในตารางที่ 48

ตารางที่ 48 การผลิตทางการเกษตร พื้นที่บ้านน้ำคำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

การผลิตทางการเกษตร (การปลูกพืช)	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
เชิงเดี่ยว	12	31.57
1. ยางพารา	9	23.68
2. กาแฟ	2	5.26
3. ปาล์มน้ำมัน	1	2.63
สวนผสม	26	68.43
4. กาแฟ+ มังคุด+ ลองกอง+ ทุเรียน+ สะตอ+ หมากรุก+ พริก	10	26.32
5. ยางพารา+ กาแฟ+ มังคุด+ ลองกอง+ ทุเรียน+ สะตอ+ หมากรุก	9	23.68
6. มังคุด+ ลองกอง+ สะตอ+ พริก+ ข้าวโพด+ แดงร้าน	5	13.17
7. ลองกอง+ มังคุด	2	5.26
รวม	38¹	100.00

หมายเหตุ: ¹ จำนวนครัวเรือน 2 ครัวเรือนที่ไม่นำมาคำนวณในครั้งนี้เป็นครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกิน
และไม่ได้ทำการเกษตร

จากตารางที่ 48 การศึกษาการผลิตทางการเกษตร พบว่า เกษตรกรมีการผลิตทางการเกษตร
ซึ่งสามารถแยกตามประเภทหลักได้ 2 ประเภท คือ การผลิตลักษณะเชิงเดี่ยว มีจำนวน 12 ครัวเรือน
คิดเป็นร้อยละ 31.57 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด โดยการผลิตลักษณะเชิงเดี่ยว พืชที่ปลูกมาก
ที่สุดคือ ยางพารา จำนวน 9 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 23.68 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด รองลงมา
คือกาแฟ จำนวน 2 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 5.26 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด และปาล์มน้ำมัน
จำนวน 1 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 2.63 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาการผลิตลักษณะสวนผสม มีจำนวน 26 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 68.43 ของ
ครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด โดยการผลิตลักษณะสวนผสมมีการปลูกพืชตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป
ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 4 รูปแบบ รูปแบบการปลูกพืชที่พบมากที่สุดคือ กาแฟ+มังคุด+ลองกอง+ทุเรียน+
สะตอ+หมากรุก+พริก มีจำนวนเกษตรกรปฏิบัติ 10 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 26.32 ของครัวเรือน
เกษตรกรทั้งหมด รองลงมาคือปลูก ยางพารา+กาแฟ+มังคุด+ ลองกอง+ ทุเรียน+ สะตอ+หมากรุก
จำนวน 9 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 23.68 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด การปลูกมังคุด+ ลองกอง+

สะตอ+ พริก+ ข้าวโพด+ แดงร้าน จำนวน 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 13.17 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด และการปลูกถั่วเหลือง+ มังคุด จำนวน 2 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 5.26 ตามลำดับ (ตารางที่ 48)

จากการศึกษารายได้หลังต้นทุนผันแปร พบว่า ยางพารา (ยางแผ่น) มีรายได้หลังหักต้นทุนผันแปรสูงสุด เท่ากับ 23,864 บาท/ไร่/ปี รองลงมาคือ พริก เท่ากับ 20,920 บาท/ไร่/ปี แดงร้าน เท่ากับ 18,760 บาท/ไร่/ปี ยางพารา (ยางก้อน) เท่ากับ 10,744 บาท/ไร่/ปี กาแฟ เท่ากับ 7,870 บาท/ไร่/ปี ทูเรียน เท่ากับ 6,880 บาท ข้าวโพดหวาน เท่ากับ 6,045 บาท/ไร่/ปี และสะตอ เท่ากับ 3,080 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ

สำหรับมูลค่าเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ 1 ไร่ พบว่า การปลูกพริก มีมูลค่าเพิ่มสูงสุด คือ 20,670 บาท/ไร่/ปี รองลงมาคือ แดงร้าน เท่ากับ 18,132 บาท/ไร่/ปี ยางพารา(ยางก้อน) เท่ากับ 8,971 บาท/ไร่/ปี ยางพารา (ยางแผ่น) เท่ากับ 8,916 บาท/ไร่/ปี กาแฟ เท่ากับ 7,360 บาท/ไร่/ปี ทูเรียน เท่ากับ 6,425 บาท/ไร่/ปี ข้าวโพดหวาน เท่ากับ 5,417 บาท/ไร่/ปี และสะตอ เท่ากับ 2,830 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ (ภาพที่ 19)

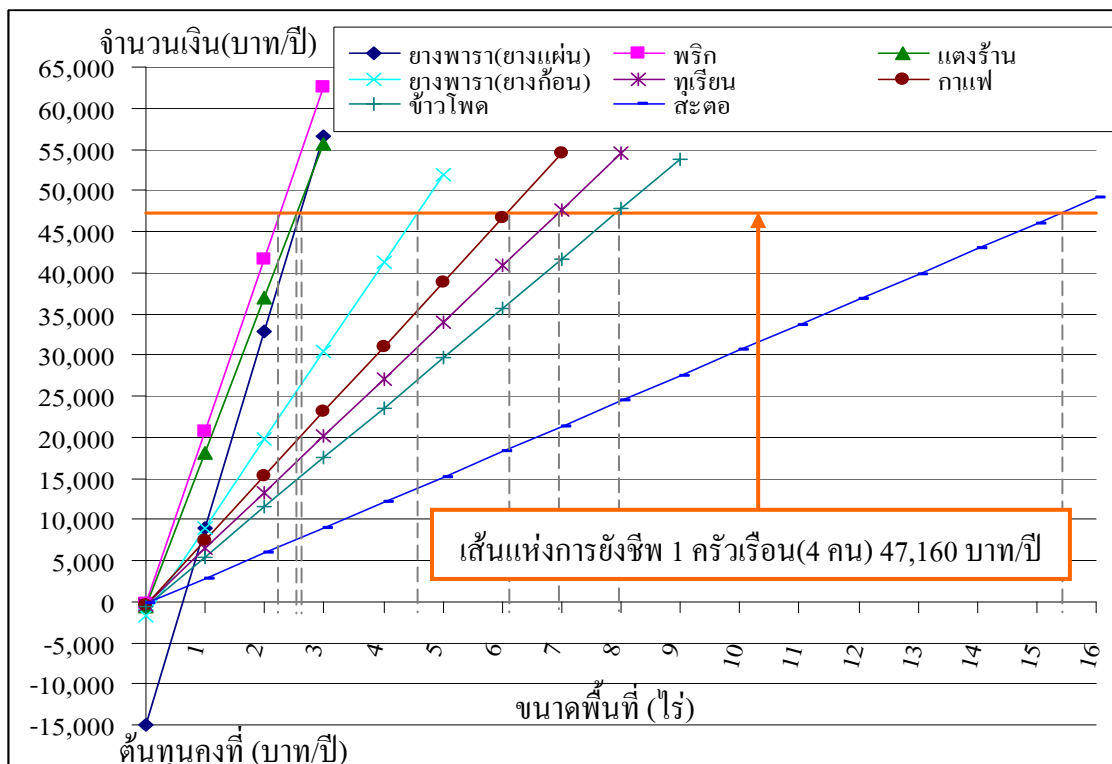
หากคำนวณหาขนาดพื้นที่และการปลูกพืชที่เหมาะสมที่สามารถสร้างรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพของเกษตรกร โดยใช้สมการเส้นแห่งการยังชีพ (วาณี ศิลประสาทเอก, 2547) มาเป็นฐานในการวิเคราะห์ โดยมีสูตรดังนี้

$$(\text{รายได้หลังหักต้นทุนผันแปรต่อ 1 ไร่} \times \text{จำนวนไร่}) - \text{ต้นทุนคงที่} \geq \text{ค่าใช้จ่ายในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร}$$

จากการวิเคราะห์พบว่า การปลูกพืชที่จะสร้างรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพสำหรับสมาชิกในครัวเรือนจำนวน 4 คน (47,160 บาท) ต้องมีพื้นที่ปลูกสะตอแบบเชิงเดี่ยวไม่น้อยกว่า 15.39 ไร่ รองลงมาเป็นข้าวโพดหวาน ทูเรียน กาแฟ ยางพาราก้อน ยางพาราแผ่น แดงร้าน และ พริก เท่ากับ 7.91 6.92 6.06 4.55 2.60 2.55 และ 2.27 ไร่ ตามลำดับ จำนวนพื้นที่ของพืชแต่ละชนิดที่จะสร้างรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพของเกษตรกรนี้จะเพิ่มขึ้นตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ดังตารางที่ 48 และภาพที่ 18

ตารางที่ 49 เปรียบเทียบขนาดพื้นที่ปลูกพืชกับการยังชีพของสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกร
ปีการเพาะปลูก 2549/2550

จำนวน (คน)	ค่ายังชีพ (บาท)	พื้นที่ปลูก(ไร่)							
		ยางแผ่น	พริก	แตงร้าน	ยางก้อน	ทุเรียน	กาแฟ	ข้าวโพด	สละ
1	11,790	1.12	0.58	0.66	1.26	1.78	1.56	2.05	3.91
2	23,580	1.61	1.14	1.29	2.36	3.49	3.06	4.00	7.74
3	35,370	2.11	1.70	1.92	3.46	5.21	4.56	5.96	11.56
4	47,160	2.60	2.27	2.55	4.55	6.92	6.06	7.91	15.39
5	58,950	3.10	2.83	3.18	5.65	8.63	7.56	9.86	19.22
6	70,740	3.59	3.39	3.80	6.75	10.35	9.05	11.81	23.05
7	82,530	4.08	3.96	4.43	7.85	12.06	10.55	13.76	26.88
รายได้หลังหักต้นทุนผันแปร(บาท/ไร่/ปี)		23,864	20,920	18,760	10,744	6,880	7,870	6,045	3,080
ต้นทุนคงที่(บาท/ปี)		14,948	250	628	1,773	455	510	628	250

ภาพที่ 19 จำนวนพื้นที่ปลูกพืชภายใต้ค่ายังชีพของ 1 ครัวเรือน (4 คน) ที่บ้านหน้าถ้ำ
ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก 2549/2550

2. การพึ่งตนเองทางการรวมกลุ่ม

2.1 กลุ่มเก็บหาของป่า

จากการศึกษาพบว่าครัวเรือนเกษตรกรรมรวมกลุ่ม จำนวน 8 - 12 คน เพื่อใช้ทักษะ และศักยภาพของแต่ละบุคคลในการเข้าไปเก็บหาของป่า โดยเฉพาะการเก็บหาของป่าเพื่อการค้า ผลผลิตสำคัญ ได้แก่ น้ำผึ้งป่า และสะตอป่า เก็บหาตามฤดูกาลเป็นไปเพื่อการพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

การเก็บน้ำผึ้งป่า ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพาความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันของแต่ละคน ในการเก็บน้ำผึ้งในป่า ทักษะที่ต้องใช้เริ่มจากการสำรวจค้นหาแหล่งทำรังของผึ้ง สังเกตการณ์บินกลับรังของผึ้งหลังจากที่ผึ้งลงมากินน้ำบริเวณชายคลอง และติดตามไปจนถึงรังผึ้ง ซึ่งอยู่บนกิ่งยอดของต้นไม้สูงจากพื้นดินประมาณ 30 - 40 เมตร

วิธีการเก็บรังผึ้ง เป็นการใช้ความรู้ และภูมิปัญญาชาวบ้านในการทำอุปกรณ์การไต่ขึ้นต้นไม้ โดยตัดไม้ไผ่ลำที่แก่จัดผ่าให้ได้ขนาดกว้าง 1 นิ้ว ยาว 6 - 7 นิ้ว ปลายทำหน้าแหลมใช้ดอกเข้าไปบนลำต้นจากโคนต้น ระยะห่างประมาณช่วงตัวคนจนถึงปลายยอดต้นไม้ที่ผึ้งทำรัง เรียกว่า “การทอยขึ้นผึ้ง” ขั้นตอนนี้ผู้ขึ้นเก็บต้องมีทักษะ และศักยภาพทางร่างกายดี หลังจากนั้นใช้คบไม้ที่ทำจากไม้สามแก้วเป็นไม้ที่จุดแล้วมีควันมากไม่ลุกติดไฟ ส่วนการเก็บจะเหินเอาเฉพาะหัวน้ำหวานที่อยู่ส่วนล่างของรังผึ้ง ไม่รบกวนตัวอ่อนบริเวณด้านบนของรังที่อยู่ติดกิ่งไม้

การบรรจุ และการจำหน่ายน้ำผึ้ง บรรจุขวดขนาด 750 ซีซี กลุ่มมีกฎระเบียบห้ามปลอมปน และห้ามนำน้ำผึ้งจากแหล่งอื่นมาจำหน่าย การแบ่งปันผลประโยชน์แบ่งให้สมาชิกในสัดส่วนเท่าๆ กันทุกคน แต่หากมีเศษเหลือจะให้แก่ผู้ที่ขึ้นไปเก็บ

การเก็บสะตอป่า สะตอป่าเป็นไม้พื้นเมืองในป่าธรรมชาติ ลำต้นมีระดับความสูงมาก อาจสูงถึง 20 เมตร สิทธิในการเก็บหาสะตอถือว่าทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันผู้ใดพบสามารถเก็บได้ทันที การเก็บหาต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิธีการเก็บสะตอป่าใช้ “ทอยไม้ไผ่” คือไม้ไผ่ที่ผ่าเป็นอัน นำไปดอกเข้าที่ต้นสะตอจากโคนต้นถึงกิ่งลักษณะคล้ายขึ้นบันได แล้วใช้ลำไม้ไผ่ 1 ลำมาทาบกับต้นสะตอติดกับทอยแล้วมัดด้วยเถาวัลย์ ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “การแคด้นสะตอ”

ปริมาณการเก็บผลผลิตสะตอกำหนดให้ต้องเหลือฝักสะตอไว้ที่ต้นในสัดส่วน 1/4 ของสะตอทั้งต้น เพื่อการขยายพันธุ์ และเป็นอาหารของสัตว์ป่า

จากรูปแบบ และวิธีการเก็บของป่าดังกล่าวสื่อให้เห็นถึงการพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือมีความพอประมาณ รู้จักความพอดีในการเก็บหา ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ด้วยการใช้เหตุผล ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คิดวิเคราะห์เพื่อให้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ดังแสดงใน(ตารางที่ 50)

ตารางที่ 50 แสดงการพึ่งตนเองของกลุ่มเก็บหาของป่าบ้านน้ำอ้อ

ชนิด	ช่วงเวลา	ทักษะ/ภูมิปัญญา	การพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง		
			พอประมาณ	เหตุผล	ภูมิคุ้มกัน
น้ำผึ้งป่า	มี.ค.- เม.ย.	<u>การสำรวจ ค้นหาแหล่งรังผึ้ง</u>		✓	
		-การบินกลับรังของผึ้งจากลำคลอง			
		<u>การเก็บหา</u>	✓	✓	✓
		-การทอยขึ้นผึ้ง -ทำคบไม้ที่ไม่ติดไฟ -เก็บไม้ทำลายตัวอ่อน			
		<u>การบรรจุและจำหน่าย</u>	✓	✓	✓
		-แบ่งปัน เป็นธรรม			
		-ไม่ปลอมปนหรือนำจากแหล่งอื่นมาจำหน่าย			
สะตอ	พ.ค.- ก.ย.	<u>การสำรวจและค้นหา</u>	✓	✓	
		<u>มีความเป็นเจ้าของร่วมกัน</u>			
		<u>การเก็บหา</u>	✓	✓	✓
		-ให้เหลือไว้ 1/4 ของต้น			
		-ห้ามโค่นต้นอย่างเด็ดขาด			

2.2 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาอาชีพบ้านหน้าถ้ำ

ความเป็นมาของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาอาชีพเกิดขึ้นจากกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม ซึ่งเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนงานของกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า และกลุ่มเกษตรยั่งยืน ภายหลังได้ยุบรวมทุกกลุ่มเป็นกลุ่มออมทรัพย์ฯ ดอกผลจากการบริหารจัดการนำมาจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน ดูแลสมาชิก เช่น เจ็บป่วย เสียชีวิต อีกทั้งยังสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม ในปีพ.ศ.2550 กลุ่มออมทรัพย์ฯ มีสมาชิกจำนวน 286 คน มีเงินทุนหมุนเวียน 1,129,528 บาท

โครงสร้างการบริหารประกอบด้วยประธาน รองประธาน กรรมการบริหาร 6 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายเงินกู้ ฝ่ายเงินสงฆ์ ฝ่ายเงินออม ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายตรวจสอบ และฝ่ายสัญญาเงินกู้ รวมทั้งสิ้น 8 คน อยู่ในตำแหน่งวาระ 1 ปี

การบริหารงาน กลุ่มออมทรัพย์ฯ ดำเนินงานตามระเบียบของกลุ่มฯ ด้านเงินฝาก กำหนดค่าหุ้น หุ้นละ 10 บาท อัตราดอกเบี้ยเงินฝาก ฝากออมทรัพย์ ดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อปี ฝากประจำ 12 เดือน ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี การกู้เงิน พิจารณาเงินกู้ตามความจำเป็นในการใช้จ่าย ใช้คนค้ำประกัน 2 คน กรณีผิดนัดชำระหนี้มีมาตรการ การขอผ่อนผัน การขอปรับโครงสร้างหนี้ และการพักชำระหนี้

การเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี การรวมตัวของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาอาชีพ แม้ว่าจะเป็นเพียงสัญญาข้อตกลงกันภายในกลุ่ม สมาชิกสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาสติปัญญา รู้จักการให้แบ่งปันเพื่อเกื้อกูลกันเอง แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาคุณธรรมนำไปสู่ความสุขจากการแบ่งปัน และความเป็นกัลยาณมิตร ถือว่าเป็นการบริหารงานที่ลดความเสี่ยง เป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน

2.3 กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม

จากโครงสร้างกลุ่ม และแผนการบริหารจัดการป่าชุมชนพบว่าเป็นการรวมกลุ่มโดยยึดหลักการปฏิบัติทางสายกลาง พัฒนาการของกลุ่มทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามความสามารถ และศักยภาพของกลุ่มอย่างพอประมาณ ใช้เหตุผล ความรู้ และภูมิปัญญา คติวิเคราะห์ กำหนดระเบียบ

ข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชน เพื่อให้ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้ การสร้างภูมิคุ้มกันมีการเชื่อมโยงเครือข่ายอนุรักษ์จัดการความเสี่ยงกับ 4 หมู่บ้านของอำเภอ กาญจนดิษฐ์ และอำเภอดอนสัก อีกทั้งเชื่อมโยงเครือข่ายระดับภาคได้กับเครือข่าย 10 ป่าอนุรักษ์

3. การพึ่งตนเองทางด้านการรายได้

การศึกษารายได้ของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำเพียงพอดต่อค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้หรือไม่ อย่างไร หรือมีกิจกรรมอื่นช่วยเสริมสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอย่างไร ในส่วนนี้จึงเป็นการศึกษาความสามารถในการพึ่งตนเองของเกษตรกร โดยฐานข้อมูลรายได้ครัวเรือนที่ได้รับจากการสอบถามเกษตรกรแต่ละรายในพื้นที่ศึกษาเปรียบเทียบกับเส้นยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งรายได้ออกเป็น 3 ประเภท คือประเภทที่หนึ่งเป็นรายได้จากภาคเกษตร หมายถึง รายได้ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมทางการเกษตรทุกระบบได้แก่ พืชไร่ พืชสวน โดยได้หักต้นทุนผันแปรออกแล้ว ประเภทที่สองเป็นรายได้จากการพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง รายได้ที่เกิดขึ้นจากการเก็บหาของป่า ได้แก่ เห็ด น้ำผึ้ง สะตอ เหยียง พืชผัก สัตว์ป่า ประเภทที่สามเป็นรายได้นอกภาคเกษตร หมายถึง รายได้ทุกชนิดที่เกิดขึ้นในครัวเรือนเกษตรกร ยกเว้นรายได้ที่เกิดจากผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ รายได้จากการรับจ้างภาคเกษตร รับเหมาก่อสร้าง ส่วนค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเกษตรกร พิจารณาจากค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่จำเป็นในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกรที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล จำนวนเงิน 47,160 บาท/ครัวเรือน/ปี (ตารางที่ 52)

จากตารางที่ 51 จะเห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรมีอัตราส่วนเฉลี่ยของรายได้จากภาคเกษตร รายได้จากการพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้และรายได้นอกภาคเกษตร เท่ากับ 62:15:23 โดยครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้จากภาคเกษตรมากกว่าร้อยละ 65 มีจำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45.00 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ซึ่งเกือบทุกครัวเรือนเป็นการปลูกพืชลักษณะสวนสมรมที่มีทั้งไม้ผล พืชไร่ พืชสวน ไม้ยืนต้น ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้ภาคเกษตรน้อยกว่าร้อยละ 65 ครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด มีจำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ทั้งนี้ มีครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีรายได้ภาคเกษตรจำนวน 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 10 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ซึ่งเป็นครัวเรือนที่ไม่มีพื้นที่การเกษตรจำนวน 2 ครัวเรือน แต่ได้พึ่งพิงรายได้จากทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ น้ำผึ้งป่า สะตอ เหยียง เป็นหลัก เนื่องจากมีทักษะ ความรู้ ความชำนาญในการเก็บหาของป่า โดยเฉพาะเป็นผู้ดำเนินการเก็บน้ำผึ้งป่าของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบ้านหน้าถ้ำ และรายได้นอกภาคเกษตร ได้แก่ การรับจ้างเก็บยางก้อน และกำจัดวัชพืช จึงสามารถอยู่รอดได้ ส่วนอีก 2 ครัวเรือนเป็นเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตร โดยปลูกยางพาราแต่ยังไม่ได้รับผลผลิต

สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้น้อยที่สุดคือ 10,000 บาท/ปี เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรจำนวน 14 ไร่ โดยปลูกยางพารา กาแฟ และผัก ซึ่งรายได้ภาคเกษตรที่ได้รับเป็นรายได้จากการปลูกผักเพียงอย่างเดียวเนื่องจากยางพารา และกาแฟ ยังไม่สามารถให้ผลผลิตได้ สำหรับเกษตรกรที่มีรายได้มากที่สุดคือ 614,700 บาท/ปี เป็นครัวเรือนเป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรจำนวน 89 ไร่ โดยพืชที่ปลูกมีหลายชนิดทั้ง ทุเรียน มังคุด ลองกอง ยางพารา หมากรุก เงาะ ถั่วลิสง และมะพร้าว

สำหรับรายจ่ายในครัวเรือนของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ พบว่า รายจ่ายในครัวเรือนของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำทั้ง 40 ครัวเรือนรวมเป็นเงินทั้งปีเท่ากับ 5,840,550 บาทต่อปี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน จากการวิเคราะห์ข้อมูลระดับการศึกษาของสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกร จะเห็นได้ว่า ระดับชั้นการศึกษาที่สมาชิกในครัวเรือนที่กำลังศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี โดยสถานศึกษาอยู่ในเขตอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานีและจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งค่าใช้จ่ายประมาณ 200,000 บาทต่อปี รองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการยังชีพ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาพยาบาล และค่าสาธารณูปโภค โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการซื้อข้าวสาร เนื่องจากไม่สามารถผลิตเองได้ จากข้อมูลของกองทุนข้าวสารบ้านหน้าถ้ำปี 2550 พบว่า มีการจำหน่ายข้าวสารให้กับสมาชิกทั้งชุมชน รวมเป็นเงิน 38,550 บาทต่อเดือน หรือ 462,600 บาทต่อปี ทำให้ชุมชนจำเป็นต้องพึ่งจากภายนอก หากเกษตรกรสามารถผลิตข้าวในชุมชนได้เหมือนในอดีตจะสามารถลดค่าใช้จ่ายที่ไหลไปนอกชุมชนได้ สอดคล้องกับนายปิณฑิพงษ์ คีตการเหมาะ(2550) ได้กล่าวว่า “ บ้านหน้าถ้ำแต่เดิมปลูกข้าวไร่พันธุ์สังข์หยดแบบหยอดหลุมแซมในไร่กาแฟ พอกาแฟมันโตขึ้นมันบังแสง ข้าวได้ผลผลิตไม่ดี คนก็เลิกปลูก เราจะปลูกบ้านเดียวก็ไม่ได้ เพราะนกจะมากินข้าวเราหมด แต่ถ้าทุกคนในชุมชนหันมาปลูกข้าวกันทุกบ้าน ปัญหาเรื่องนกก็หมดไป ตอนนี้พื้นที่ปลูกข้าวก็ไม่มี หากมีพื้นที่ที่พอจะปลูกข้าวได้ก็คงดี หากสามารถนำพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมประมาณกว่า 100 ไร่ในเขตอุทยานมาใช้ได้ก็จะดี”

สำหรับภาวะหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกรในปีการเพาะปลูก 2550 (ตารางที่ 51) พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีหนี้สินมีจำนวน 9 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 22.50 โดยเป็นครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินและครัวเรือนที่มีที่ดินน้อยคือมีพื้นที่การเกษตรในช่วง 1-15 ไร่ ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่มีหนี้สินมีจำนวน 31 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 77.50 โดยเป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรตั้งแต่ 20 ไร่ขึ้นไป สาเหตุของการเป็นหนี้เนื่องจากการกู้ยืมเพื่อการลงทุนทำการเกษตร แต่ประสบปัญหาการขาดผลผลิตตกต่ำทำให้มีรายได้จากการขายผลผลิตไม่คุ้มทุนติดต่อกันหลายปี แหล่งการกู้ยืมเงินส่วนใหญ่คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ กองทุนหมู่บ้าน

ตารางที่ 51 พื้นที่เพาะปลูกและภาวะการเงินของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปีการเพาะปลูก
2549/2550

ครัวเรือน ที่	พื้นที่ เพาะปลูก (ไร่)	สมาชิกในครัวเรือน (คน)			พื้นที่/ แรงงาน (ไร่)	รายได้ ภาคเกษตร (บาท/ปี)	รายได้ จาก ฟุ้งฟิง ป่า	รายได้ นอก ภาคเกษตร (บาท/ปี)	อัตราส่วนรายได้			รวม รายได้ (บาท/ปี)	รวม รายจ่าย (บาท)	เงิน คงเหลือ (บาท)	หนี้สิน (บาท)	เงินออม (บาท/ปี)
		สมาชิก รวม (คน)	สมาชิก ที่เป็น แรงงาน (คน)	สมาชิก สูงวัย- เด็ก (คน)					รายได้ ภาค เกษตร	รายได้ จาก การ ฟุ้งฟิง ป่า	รายได้ นอก ภาค เกษตร					
1	0	3	0	3	0	0	150,000	48,000	0	76	24	198,000	36,000	162,000	0	0
2	0	1	0	1	0	0	19,200	58,000	0	25	75	77,200	30,000	47,200	0	0
3	4	3	2	1	2	106,000	0	20,000	84	0	16	126,000	96,000	30,000	15,000	11,800
4	5	3	1	2	5	17,500	50,000	36,000	17	48	35	103,500	65,000	38,500	36,000	4,260
5	6	4	4	0	1.5	25,000	0	100,000	20	0	80	125,000	50,000	75,000	100,000	5,250
6	8	4	3	1	2.67	0	0	300,000	0	0	100	300,000	100,000	200,000	0	0
7	10	2	2	0	5	14,900	74,800	15,000	14	71	14	104,700	24,400	80,300	0	0
8	10	2	2	0	5	22,000	0	24,000	48	0	52	46,000	15,000	31,000	0	0
9	10	4	2	2	5	64,000	0	25,500	72	0	28	89,500	50,000	39,500	85,000	2,210
10	10	3	2	1	5	84,050	0	15,000	85	0	15	99,050	76,500	22,550	0	0
11	10	4	4	0	2.5	19,000	28,800	15,000	30	46	24	62,800	28,000	34,800	0	0
12	12	2	1	1	12	32,000	35,000	0	48	52	0	67,000	48,800	18,200	0	2,190
13	14	4	2	2	7	10,000	5,000	60,000	13	7	80	75,000	70,000	5,000	70000	0

ตารางที่ 51 (ต่อ)

ครัวเรือน ที่	พื้นที่ เพาะปลูก (ไร่)	สมาชิกในครัวเรือน (คน)			พื้นที่/ แรงงาน (ไร่)	รายได้ ภาคเกษตร (บาท/ปี)	รายได้ จาก ฟุ้งฟิง ป่า	รายได้ นอก ภาคเกษตร (บาท/ปี)	อัตราส่วนรายได้			รวม รายได้ (บาท/ปี)	รวม รายจ่าย (บาท)	เงิน คงเหลือ (บาท)	หนี้สิน (บาท)	เงินออม (บาท/ปี)
		สมาชิก รวม (คน)	สมาชิก ที่เป็น แรงงาน (คน)	สมาชิก สูงวัย- เด็ก (คน)					รายได้ ภาค เกษตร	รายได้ จาก การ ฟุ้งฟิง ป่า	รายได้ นอก ภาค เกษตร					
14	15	2	2	0	7.5	35,000	50,000	0	41	59	0	85,000	35,000	50,000	145,000	2,260
15	15	2	2	0	7.5	10,300	30,000	15,000	19	54	27	55,300	18,000	37,300	32,000	0
16	15	4	4	0	3.75	70,000	0	6,000	92	0	8	76,000	45,000	31,000	20,000	0
17	15	4	4	0	3.75	36,500	111,600	0	25	75	0	148,100	67,000	81,100	20,000	0
18	16	2	2	0	8	44,600	0	0	100	0	0	44,600	50,000	-5,400	36,000	0
19	16	4	4	0	4	61,000	0	0	100	0	0	61,000	39,000	22,000	315,000	0
20	20	4	2	2	10	70,000	50,000	64,000	38	27	35	184,000	260,000	-76,000	75,000	22,400
21	20	5	4	1	5	80,000	15,000	9,000	77	14	9	104,000	85,000	19,000	15,000	0
22	20	2	2	0	10	88,000	9,000	0	91	9	0	97,000	40,000	57,000	105,000	0
23	20	6	4	2	5	161,500	28,800	70,000	62	11	27	260,300	45,000	215,000	120,000	0
24	20	4	4	0	5	96,000	0	50,000	66	0	34	146,000	25,000	121,000	95,000	3,030
25	20	2	2	0	10	51,700	0	0	100	0	0	51,700	56,000	-4,300	30,000	2,310
26	25	3	2	1	12.5	40,000	36,000	0	53	47	0	76,000	25,000	51,000	15,000	2,320
27	25	2	2	0	12.5	40,000	0	15,000	73	0	27	55,000	46,000	9,000	170,000	0

ตารางที่ 51 (ต่อ)

ครัวเรือน	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	สมาชิกในครัวเรือน (คน)			พื้นที่/แรงงาน (ไร่)	รายได้ภาคเกษตร (บาท/ปี)	รายได้จากฟุ้งฟิงป่า	รายได้นอกภาคเกษตร (บาท/ปี)	อัตราส่วนรายได้			รวมรายได้ (บาท/ปี)	รวมรายจ่าย (บาท)	เงินคงเหลือ (บาท)	หนี้สิน (บาท)	เงินออม (บาท/ปี)
		สมาชิกรวม (คน)	สมาชิกที่เป็นแรงงาน (คน)	สมาชิกสูงวัย-เด็ก (คน)					รายได้ภาคเกษตร	รายได้จากการฟุ้งฟิงป่า	รายได้นอกภาค					
28	25	2	2	0	12.5	35,000	0	0	100	0	0	35,000	20,000	15,000	48,000	2,600
29	28	4	4	0	7	65,000	50,000	0	57	43	0	115,000	40,000	75,000	90,000	0
30	28	4	3	1	9.33	245,000	0	0	100	0	0	245,000	66,000	179,000	120,000	0
31	28	3	2	1	14	25,000	92,000	0	21	79	0	117,000	30,000	87,000	53,000	0
32	30	4	3	1	10	127,100	0	9,000	93	0	7	136,100	35,000	101,100	15,000	2,770
33	36	3	2	1	18	70,000	0	50,000	58	0	42	120,000	27,000	93,000	35,000	0
34	36	3	3	0	12	64,000	0	300,000	18	0	82	364,000	43,200	320,800	1,500,000	3,400
35	40	4	3	1	13.33	380,000	0	0	100	0	0	380,000	63,000	317,000	120,000	0
36	40	1	1	0	40	0	0	30,000	0	0	100	30,000	30,000	0	0	4,720
37	53	4	4	0	13.25	205,000	0	0	100	0	0	205,000	83,000	122,000	290,000	0
38	70	4	4	0	17.5	25,000	36,000	0	41	59	0	61,000	32,000	29,000	20,000	0
39	89	4	4	0	22.25	614,700	0	0	100	0	0	614,700	290,000	324,700	600,000	0
40	143	7	5	2	28.6	500,000	0	0	100	0	0	500,000	300,000	200,000	245,000	30,000
รวม	1,007	132	105	27	9.37	3,634,850	871,200	1,334,500	65	15	23	5,840,550	2,584,900	3,213,350	4,635,000	101,520

ค่ายังชีพและค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกร การศึกษาในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร โดยศึกษาถึงค่าใช้จ่ายที่จำเป็นของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยปัจจัย 4 พื้นฐาน ซึ่งเรียกว่า “ค่ายังชีพ” ทั้งนี้ ตัวเลขที่นำเสนอเป็นค่าประมาณการในการใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีพของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษาในรอบ 1 ปี โดยใช้ฐานตัวเลขที่ได้จากการสอบถามข้อมูลจริงในพื้นที่ศึกษาจากครัวเรือนที่มีสมาชิกจำนวน 4 คน ประกอบด้วยผู้ใหญ่ 2 คน (พ่อและแม่) และเด็ก 2 คน (ลูก 2 คน อายุ 8-18 ปี) ต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อการยังชีพ ปีละ 47,160 บาท/ครัวเรือน โดยมีรายละเอียดค่าใช้จ่าย ดังนี้ คือ ค่าอาหาร 39,000 บาท เครื่องนุ่งห่ม 3,360 บาท ค่ารักษาโรคและสุขภาพ 1,200 บาท และค่าสาธารณูปโภค 3,600 บาท สำหรับค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งมีความจำเป็นในวิถีชีวิต เป็นจำนวนเงิน 18,000 บาท/ครัวเรือน ได้แก่ ค่าเล่าเรียนบุตร 10,000 บาท ค่าภาษีสังคม 3,000 บาท (งานบวช งานบุญ งานแต่งงาน ฯลฯ) และค่าน้ำมันยานพาหนะ 5,000 บาท (ตารางที่ 52)

ตารางที่ 52 ค่าประมาณการค่ายังชีพและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของครัวเรือนเกษตรกร บ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ประเภทรายจ่าย	จำนวนเงิน(บาท)	ร้อยละ
ค่ายังชีพที่จำเป็น		
1) ค่าอาหาร	39,000	59.85
2) ค่าเครื่องนุ่งห่ม	3,360	5.16
3) ค่ารักษาพยาบาล	1,200	1.84
4) ค่าสาธารณูปโภค	3,600	5.52
รวมรายการ 1-4	47,160	72.37
ค่าใช้จ่ายอื่นๆ		
5) ค่าเล่าเรียนบุตร 2 คน (ระดับประถมและมัธยมศึกษา)	10,000	15.35
รวมรายการ 1-5	57,160	87.72
6) ค่าภาษีสังคม (งานบุญ, บวช, แต่งงาน)	3,000	4.61
7) ค่าน้ำมันยานพาหนะ	5,000	7.67
รวมรายการ 1-7	65,160	100.00

จากการคำนวณในตารางที่ 51 เป็นค่าประมาณการใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีพในรอบ 1 ปี (47,160 บาท/ปี) ซึ่งนำมาเปรียบเทียบกับรายได้ต่างๆ โดยใช้ตัวเลขที่เป็นค่ายังชีพตามจริงที่สัมพันธ์กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนคือ สมาชิกในครัวเรือนจำนวน 1 คน ต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อการยังชีพจำนวน 11,790 บาท/ปี หากมีสมาชิกจำนวน 4 คนจำนวนค่ายังชีพเท่ากับ 47,160 บาท/ปี ดังรายละเอียดในตารางที่ 53

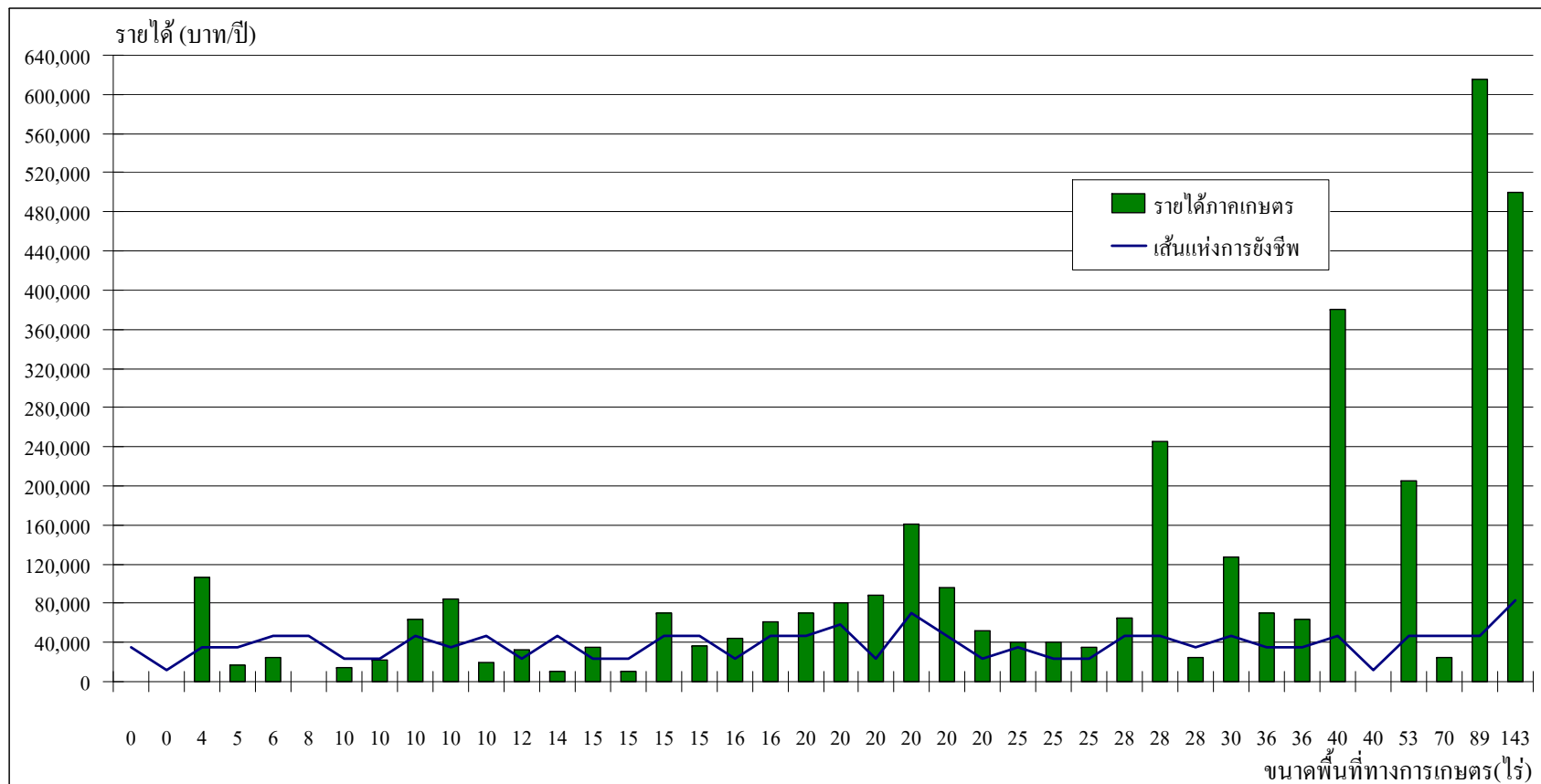
ตารางที่ 53 ค่ายังชีพตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกร บ้านน้ำคำ ตำบลท่าอุเทน
อำเภอท่งชัย จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จำนวนสมาชิก (คน)	ค่ายังชีพ (บาท)
1	11,790
2	23,580
3	35,370
4	47,160
5	58,950
6	70,740
7	82,530

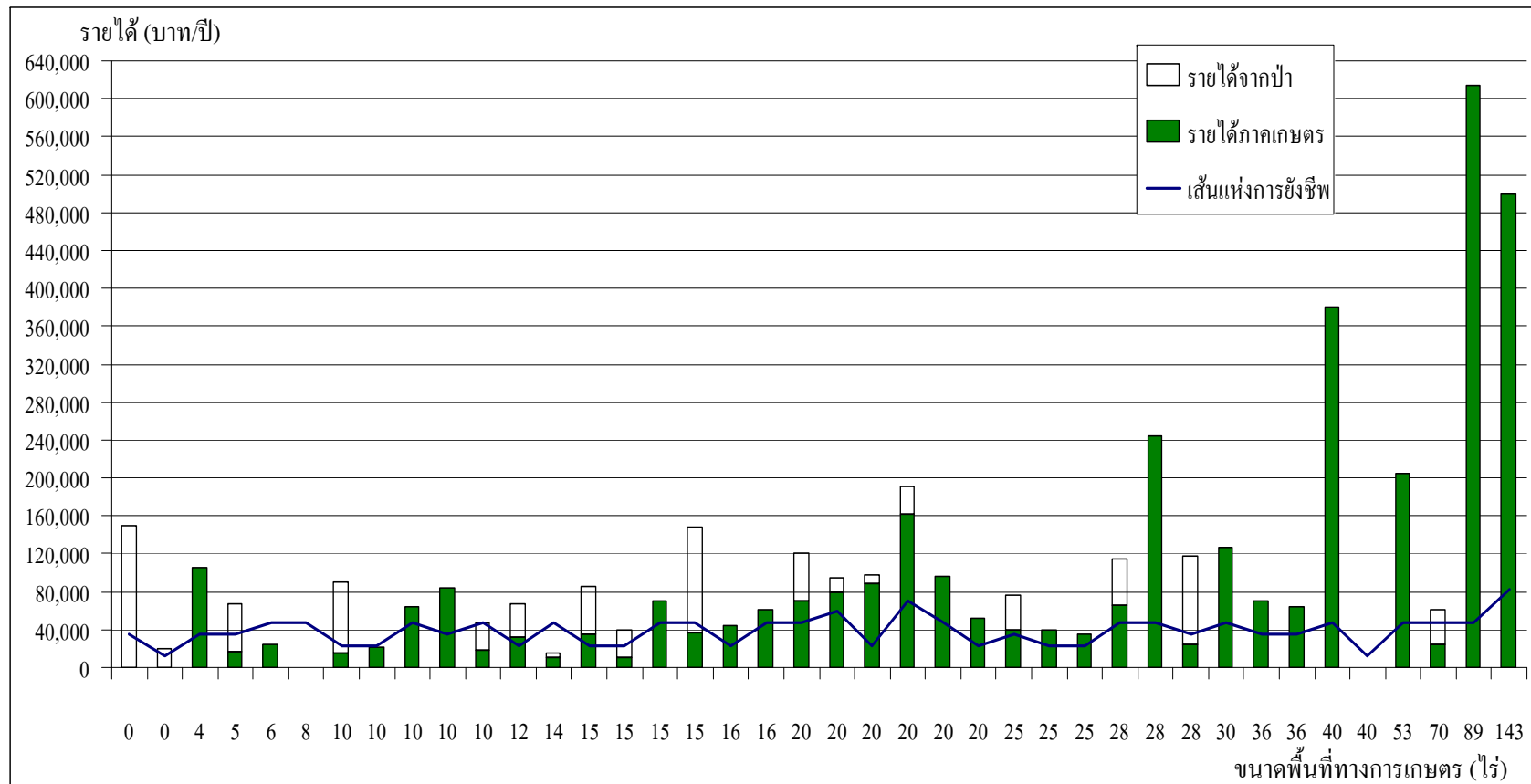
จากภาพที่ 20 แสดงให้เห็นถึงรายได้ภาคเกษตรเปรียบเทียบกับเส้นแห่งการยังชีพ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้จากภาคเกษตรเหนือเส้นแห่งการยังชีพ มีจำนวน 26 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 65 ของครัวเรือนทั้งหมด นั่นคือรายได้จากภาคเกษตรที่ผลิตในรอบ 1 ปีมีจำนวนมากกว่า 47,160 บาทต่อปี โดยเป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้จากภาคเกษตรเหนือเส้นแห่งการยังชีพที่มีขนาดพื้นที่ตั้งแต่ 20 ไร่ขึ้นไป จำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ส่วนพื้นที่น้อยกว่า 20 ไร่และมีรายได้จากภาคเกษตรเหนือเส้นแห่งการยังชีพมีจำนวน 8 ครัวเรือน แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดพื้นที่แตกต่างกันมีผลต่อกิจกรรมการสร้างรายได้ อย่างไรก็ตามครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดพื้นที่น้อยกว่า 20 ไร่สามารถอยู่รอดได้ โดยส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดพื้นที่ตั้งแต่ 10 ไร่ขึ้นไป ซึ่งเป็นครัวเรือนที่ปลูกพืชลักษณะสวนสมรมที่มีการบริหารจัดการพื้นที่การเกษตรให้สามารถมีรายได้ตลอดทั้งปี กล่าวคือ การปลูกพืชหมุนเวียนตลอดทั้งปี ได้แก่ การปลูกผัก ไม้ผล สะตอ ไม้ยืนต้น พืชไร่ และพืชสวน

เมื่อพิจารณารายได้จากการฟุ้งฟิงทรัพยากรป่าไม้รวมกับรายได้ภาคเกษตร (ภาพที่ 21) พบว่ามีครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ที่มีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตจากป่า ซึ่งเมื่อนำมารวมกับรายได้ภาคเกษตร ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถมีรายได้ที่เพียงพอต่อการยังชีพเพิ่มขึ้น คือ ครัวเรือนเกษตรกรที่สามารถอยู่รอดได้จากจำนวน 26 ครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็น 37 ครัวเรือน แสดงให้เห็นว่ารายได้จากการฟุ้งฟิงทรัพยากรป่าไม้ไม่สามารถช่วยให้ครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้จากภาคเกษตรไม่เพียงพอต่อการยังชีพจำนวน 11 ครัวเรือน สามารถอยู่รอดได้ ทั้งนี้รายได้ที่เพิ่มขึ้นเกิดจากการจำหน่ายผลผลิตจากป่า คิดเป็นมูลค่าเฉลี่ย 48,400 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ตารางที่ 45) รวมทั้งการนำผลผลิตจากป่ามาใช้ในการบริโภค สามารถลดรายจ่ายค่าอาหารในครัวเรือน คิดเป็นมูลค่าเฉลี่ย 18,250 บาท ต่อครัวเรือนต่อปี อย่างไรก็ตาม มีครัวเรือนยังไม่สามารถอยู่รอดได้ทุกครัวเรือน ดังนั้นแนวทางของการเพิ่มรายได้คือ การเพิ่มรายได้นอกภาคเกษตร)

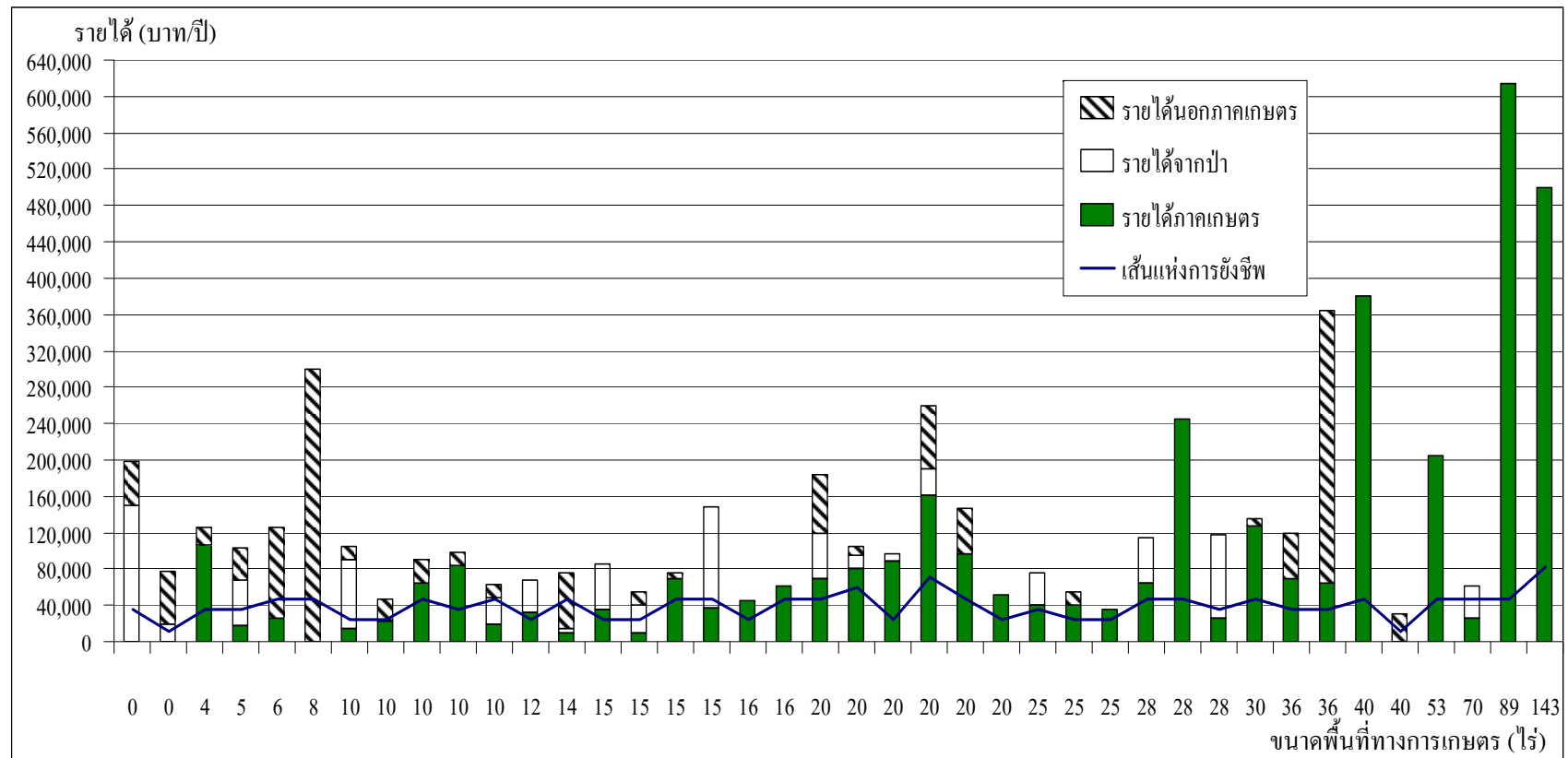
จากการศึกษารายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรบ้านน้ำถ้ำ ซึ่งประกอบด้วยรายได้จากภาคเกษตร รายได้จากการฟุ้งฟิงทรัพยากรป่าไม้ และรายได้นอกภาคเกษตร พบว่าครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้จากภาคเกษตรเฉลี่ย 95,654 บาทต่อปี รายได้จากการฟุ้งฟิงทรัพยากรป่าเฉลี่ย 48,400 บาทต่อปี และรายได้จากนอกภาคเกษตรเฉลี่ย 58,022 บาทต่อปี โดยเมื่อนำรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรมาเปรียบเทียบกับเส้นแห่งการยังชีพ พบว่าครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด 40 ครัวเรือน มีรายได้เหนือเส้นแห่งการยังชีพ แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้จากภาคเกษตรน้อย สามารถอยู่รอดได้ด้วยการพึ่งพิงทั้งจากรายได้จากการฟุ้งฟิงทรัพยากรป่าไม้และรายได้จากนอกภาคเกษตร (ภาพที่ 22)

ภาพที่ 20 แสดงรายได้ภาคเกษตรเปรียบเทียบกับเส้นแห่งการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร (ตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน) บ้านน้ำคำ
ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ภาพที่ 21 แสดงรายได้ภาคเกษตร รายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ เปรียบเทียบกับเส้นแห่งการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร (ตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน) บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก 2549/2550

ภาพที่ 22 แสดงรายได้รวมเปรียบเทียบกับเส้นแห่งการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร (ตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน) บ้านหน้าถ้ำ ปีการเพาะปลูก

2549/2550

บทที่ 5

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ การผลิตทางการเกษตร ความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ใช้การวิจัยผสานวิธีทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ จากการสำรวจ การสัมภาษณ์ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยทำการศึกษาครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่าง จำนวน 40 ครัวเรือน ผลการศึกษาสรุปได้เป็น 4 ตอน ดังนี้ คือ (1) สภาพพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจและสังคม (2) การผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษา (3) การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ และ (4) ความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกร

1. สภาพพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

เกษตรกรเป็นชาย 72 คน และหญิง 60 คน หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีอายุอยู่ในช่วงอายุ 41 - 50 ปี สมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 2-4 คน ซึ่งจำนวนแรงงานส่วนใหญ่มีจำนวน 2 คน ขนาดพื้นที่การเกษตรอยู่ในช่วง 10-20 ไร่ และเป็นที่ดินเป็นของตนเอง สำหรับพื้นที่การเกษตรต่อหนึ่งหน่วยแรงงานครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 5 - 10 ไร่ต่อหนึ่งหน่วยแรงงาน สำหรับการประกอบอาชีพของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ส่วนใหญ่ร้อยละ 95 ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม ได้แก่ ปลูกยางพารา กาแฟ สวนผลไม้ หมาก ส่วนครัวเรือนเกษตรกรอีกร้อยละ 5 ประกอบอาชีพรับจ้างนอกภาคเกษตร ได้แก่ รับจ้างภาคเกษตร รับจ้างก่อสร้าง นอกจากนี้ ครัวเรือนเกษตรกรยังประกอบอาชีพในการเก็บหาของป่าได้แก่ ผักป่า สะตอ เหียง ลูกเนียง สมุนไพร เพื่อสร้างรายได้เสริม ทั้งนี้มีรายได้รวมต่อครัวเรือนเฉลี่ย 146,014 บาทต่อปี ซึ่งประกอบด้วยรายได้จากภาคเกษตรเฉลี่ย 95,654 บาทต่อปี รายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เฉลี่ย 48,400 บาทต่อปี และรายได้จากนอกภาคเกษตรเฉลี่ย 58,022 บาทต่อปี ส่วนรายจ่ายต่อครัวเรือนเฉลี่ย 64,623 บาทต่อปี หนี้สินเฉลี่ย 115,875 บาทต่อปี และเงินออมเฉลี่ย 2,538 บาทต่อปี

2. การผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ศึกษา

การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรพื้นที่บ้านน้ำถ้ำ แบ่งเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 สัมปทานเหมืองแร่ และบุกเบิกที่ดินทำกิน (พ.ศ. 2495 - 2522) ในช่วงนี้สภาพพื้นที่เป็นป่าดิบชื้นสภาพสมบูรณ์ การผลิตทางการเกษตรมีทั้งเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ได้แก่ ข้าวไร่และพริก รวมทั้งผลิตเพื่อการค้า ได้แก่ ยางพาราและกาแฟ ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก อุปกรณ์ทำการเกษตรแบบง่ายๆ ใช้พืชพันธุ์พื้นเมือง ไม่มีการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี ยังไม่มีปัญหาโรคแมลงศัตรูพืชระบาด ต้นทุนการผลิตต่ำ มีการลงแรงเตรียมพื้นที่ทำกิน สร้างบ้านเรือนและเก็บเกี่ยวผลผลิต มีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ โดยการเก็บของป่ามาบริโภค เนื่องจากมีแหล่งน้ำและอาหารอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีวิถีชีวิตเพื่อการยังชีพ อยู่รอดได้จากการพึ่งตนเองและพึ่งพาป่า

ช่วงที่ 2 กาแฟมาป่าหมด (พ.ศ. 2523-2530) ช่วงปี พ.ศ. 2523 เป็นช่วงที่รัฐบาลส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าและส่งออก และมีแรงจูงใจด้านราคาผลผลิต ทำให้เกิดการขยายพื้นที่การผลิต ในช่วงปี พ.ศ. 2525-2527 กาแฟมีราคาสูง 150 บาท/กิโลกรัม จึงมีการปลูกกาแฟเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งมีราษฎรจากจังหวัดนครศรีธรรมราช ชักชวนกันมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงการทำกิจกรรมการเกษตรมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าเป็นหลักแทนการทำเกษตรเพื่อยังชีพ ได้แก่ กาแฟ และยางพารา โดยเกษตรกรมีการวางแผนปลูกพืชตามความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เช่น ปลูกยางบนยอดเนิน ปลูกกาแฟบนพื้นที่ราบต่ำลงมา มีการจ้างงานและใช้สารเคมีเพิ่มขึ้น

ช่วงที่ 3 “สวนสมรมและเกษตรกรรมยั่งยืน” (พ.ศ. 2530 – 2551) แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ 1) ช่วงแรก: จากสวนกาแฟสู่สวนสมรม (พ.ศ. 2531 – 2544) หลังจากปีพ.ศ. 2532 ราคากาแฟลดต่ำลงเหลือ 30-40 บาท/กิโลกรัม เกษตรกรจึงเริ่มปลูกไม้ผลในสวนกาแฟ ได้แก่ สะตอ มังคุด ทุเรียนพันธุ์ลองกอง หนาม และมะพร้าว เป็นจุดเริ่มของการปรับเปลี่ยนมาเป็น “สวนสมรมแบบสมัยใหม่” นอกจากนี้ยังมีไม้ระดับล่าง กลุ่มพืชอาหาร และสมุนไพร เช่น เกลียง ชะมวง ผัก 2) ช่วงที่สอง: สู่วิถีเกษตรยั่งยืน (พ.ศ. 2545-2550) มีส่วนราชการและภาคเอกชนเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมการผลิต ได้แก่ พ.ศ. 2545 สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 4 สุราษฎร์ธานี ได้จัดทำโครงการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ และต่อมาปี พ.ศ. 2546 มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ได้จัดทำโครงการศึกษาและพัฒนา

ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภูมิเวศน์ สนับสนุนการทำปุ๋ย งบประมาณการวางท่อจากแหล่งน้ำไปแปลงเกษตร และกองทุนจัดหาเครื่องตัดหญ้า ต่อมาในปี 2550 ยางพารามีราคาสูงเป็นกิโลกรัมละ 80-100 ผลไม้มีราคาตกต่ำ ผลักดันให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนการผลิตโดยปลูกยางพาราแซมในสวนกาแฟ และปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด แตงร้าน และพริก ในแปลงยางพาราที่ยังไม่มีผลผลิต

การผลิตทางการเกษตรในปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา

ระบบนิเวศเกษตรบ้านหน้าถ้ำ พื้นที่บ้านหน้าถ้ำ มีลักษณะพื้นที่เป็นภูเขา การผลิตจะทำในพื้นที่บริเวณที่ราบเชิงเขา และในหุบเขา การใช้น้ำเพื่อการผลิตจากน้ำฝนและประปาภูเขา โดยการกักเก็บน้ำไว้ในแอ่งเหนือพื้นที่การเกษตร แล้วปล่อยลงมาตามท่อประปาและท่อย่อย นอกจากนี้ยังอาศัยน้ำในลำคลองด้วยการใช้เครื่องสูบน้ำ มีการจัดกลุ่มพืชและระบบการปลูกพืชในพื้นที่ศึกษามีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น ใช้ลักษณะทางกายภาพทรงพุ่มและความสูงของทรงพุ่มในการแยกประเภท แบ่งออกเป็นกลุ่มได้ 6 ระดับ ดังนี้ (1) กลุ่มพีชระดับบน เป็นกลุ่มพืชที่มีความสูงมากที่สุดในแปลง เจริญเติบโตตามธรรมชาติ บางต้นสูงถึง 30 เมตร ได้แก่ ต้นเหียง (2) กลุ่มพีชระดับสูง เป็นกลุ่มเศรษฐกิจที่มีความสูงมาก อาจสูงถึง 20 เมตร ได้แก่ ยางพารา สะตอและทุเรียนบ้าน (3) กลุ่มพีชระดับปานกลาง เป็นกลุ่มพืชที่มีความสูงเฉลี่ย 7-10 เมตร เมื่อยังเล็กชอบขึ้นในสภาพที่มีแสงรำไร จึงต้องปลูกร่วมกับพีชระดับสูง ได้แก่ ทุเรียนพันธุ์สังเสริม มังคุด ลองกอง และลำไย (4) กลุ่มพีชระดับต่ำ เป็นไม้ผลที่ทรงพุ่มต่ำ มีความสูงเฉลี่ย 3 - 5 เมตร นิยมปลูกในบริเวณบ้าน ได้แก่ ฝรั่ง มะขม มะนาว และมะกรูด (5) กลุ่มพีชระดับล่าง เป็นไม้ยืนต้นประเภทพุ่ม มีความสูงเฉลี่ย 3 - 5 เมตร มีทั้งประเภทพืชไร่ ไม้ผล ไม้สมุนไพร พืชผักพื้นบ้าน ได้แก่ กาแฟ ผักเคลียง พริกขี้หนู และมะเขือพวง เป็นต้น และ (6) กลุ่มพีชระดับหน้าดิน เป็นไม้พุ่มยืนต้น และพืชล้มลุกอายุปีเดียวหรือหลายปี ความสูง 0.5-1 เมตร ได้แก่ ตะไคร้ กะเพรา เติย และโหระพา

ระบบการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ มีครัวเรือนที่มีการผลิตทางการเกษตรจำนวน 38 ครัวเรือน ส่วนอีก 2 ครัวเรือนไม่มีพื้นที่ทำกิน ซึ่งมีระบบการผลิตทางการเกษตร 2 ระบบใหญ่ คือ 1) การปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยมี 3 ระบบย่อย คือ 1.1) ปลูกกาแฟอย่างเดียว จำนวน 2 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่ต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 7.50 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 5.00 ไร่/แรงงาน 1.2) ปลูกปาล์มน้ำมันอย่างเดียว จำนวน 1 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่เท่ากับ 25.00 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 12.50 ไร่/แรงงาน 1.3) ปลูกยางพาราอย่างเดียว จำนวน 9 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่ต่อครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 22.33 ไร่/ครัวเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 7.73 ไร่/แรงงาน และ 2)

ทำสวนสมรม โดยมี 4 ระบบย่อย คือ 1.1) ปลูกลองกอง มังคุด มีจำนวน 2 ไร่/คร้วเรือน ขนาดพื้นที่ต่อคร้วเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 9 ไร่/คร้วเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 3.60 ไร่/แรงงาน 1.2) ทำสวนสมรม มีจำนวน 10 ไร่/คร้วเรือน ขนาดพื้นที่ต่อคร้วเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 18.35 ไร่/คร้วเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 7.97 ไร่/แรงงาน 1.3) ปลูกลองกอง มังคุด มีจำนวน 2 ไร่/คร้วเรือน ขนาดพื้นที่ต่อคร้วเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 9 ไร่/คร้วเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 3.60 ไร่/แรงงาน 1.4) ปลูกลองกอง มังคุด มีจำนวน 5 ไร่/คร้วเรือน ขนาดพื้นที่ต่อคร้วเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 29.00 ไร่/คร้วเรือน พื้นที่ต่อแรงงาน เท่ากับ 10.36 ไร่/แรงงาน มีการปลูกลองกอง เช่น มังคุด ลองกอง สะตอ และปลูกลองกอง ได้แก่ ข้าวโพด แตงร้าน และพริก

พืชที่สร้างรายได้หลักให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรมีจำนวน 7 ชนิดคือ ยางพารา (ยางแผ่น และ ยางก้อน) กาแฟ ทุเรียน สะตอ พริก ข้าวโพด และแตงร้าน พืชที่มีรายได้หลังหักต้นทุนผันแปรมากที่สุดคือยางพารา (ยางแผ่น) เท่ากับ 23,864 บาท/ไร่/ปี รองลงมาคือ พริก เท่ากับ 20,920 บาท/ไร่/ปี แตงร้าน เท่ากับ 18,760 บาท/ไร่/ปี ยางพาราก้อน เท่ากับ 10,744 บาท/ไร่/ปี กาแฟ เท่ากับ 7,870 บาท/ไร่/ปี ทุเรียน เท่ากับ 6,880 บาท/ไร่/ปี ข้าวโพดหวาน เท่ากับ 6,045 บาท/ไร่/ปี และสะตอ เท่ากับ 3,080 บาท/ไร่/ปี ตามลำดับ

เมื่อเปรียบเทียบมูลค่าเพิ่มผลผลิตของพืชแต่ละชนิดต่อพื้นที่ 1 ไร่ พบว่าการปลูกลองกองมีมูลค่าเพิ่มผลผลิตสูงสุด คือ 20,670 บาท/ปี รองลงมาคือ แตงร้าน เท่ากับ 18,132 บาท/ปี ยางพารา ผลผลิตยางก้อน เท่ากับ 8,971 บาท/ปี ยางพาราผลผลิตยางแผ่น เท่ากับ 8,916 บาท/ปี กาแฟ เท่ากับ 7,360 บาท/ปี ทุเรียน เท่ากับ 6,425 บาท/ปี ข้าวโพดหวาน เท่ากับ 5,417 บาท/ไร่/ปี และสะตอ เท่ากับ 2,830 บาท/ปี ตามลำดับ

จะเห็นว่าพืชที่สร้างรายได้ให้เกษตรกรมากที่สุด คือ พริก แตงร้าน และยางพารา อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพืชดังกล่าวเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรมาก แต่ขณะเดียวกันก็มีความเสี่ยงด้านราคาค่อนข้างมาก ตามสถิติจากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (2552) ชี้ให้เห็นว่าราคายางพาราแผ่นดิบมีความผันผวนสูง ในรอบ 9 ปีที่ผ่านมา จากปี พ.ศ.2544 มีราคาเฉลี่ย 21.45 บาท/กิโลกรัม จากนั้นมีราคาสูงขึ้นเรื่อยๆ ถึงปี พ.ศ.2551 เคยมีราคาสูงสุดถึง 100.56 บาท/กิโลกรัม และค่อยๆ ลดต่ำลงในปี พ.ศ.2552 เดือนมีนาคม มีราคา 45.36 บาท/กิโลกรัม ดังนั้นจึงเห็นว่าเกษตรกรส่วนใหญ่คือ 26 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 68.43 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ทำสวนสมรมเพื่อลดความเสี่ยง

3. การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้

ป่าต้นน้ำคลองคราม ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าชัยคราม-ป่าประดู่ ในเขตอุทยานแห่งชาติ น้ำตกสี่ขีด มีเนื้อที่รวม 25,000 ไร่ อยู่ระหว่างการดำเนินการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนจำนวน 9,000 ไร่ ป่าต้นน้ำคลองครามมีความสำคัญต่อ 4 ชุมชน คือ หมู่ที่ 9 หมู่ที่ 13 ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 11 ตำบลปากแพรก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี สภาพป่าเป็นป่าดิบชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีทั้งไม้ยืนต้น ไม้เลื้อย ไม้พื้นล่าง พรรณไม้เด่น ได้แก่ ตะเคียนทราย เสียดข้อ ตาเสือ หลุมพอ จำปาทอง ไม้รองผสมกันไปได้แก่ สะตอ เหยียง เนียง มะไฟป่า ลางสาด ไม้ชั้นล่างเป็นไม้พุ่ม ไม้เถาเลื้อยหลายชนิด ได้แก่ ชงโค ระกำ บูก กำลังช้างสาร ราชครูดำ ผักหวาน ผักกูด

ขบวนการพลิกฟื้นผืนป่าและการจัดการทรัพยากรของชุมชน ในปี พ.ศ. 2530 - 2536 เป็นช่วงสิ้นสุดการสัมปทานไม้ มีกลุ่มอิทธิพลเข้ามาตัดฟัน ชักลากไม้ตลอดพื้นที่ ทำให้เกิดวิกฤตน้ำในลำคลองครามแห้งเหือด เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อบริโภคและทำการเกษตร ในปี พ.ศ. 2537 ราษฎรบ้านหน้าถ้ำได้ช่วยกันจัดขวางและขับไล่กลุ่มอิทธิพลออกจากพื้นที่ และรวมกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองครามเพื่อดูแลรักษาพื้นที่ป่า กิจกรรมหลักคือการลาดตระเวนป้องกันการลักลอบตัดไม้เพื่อการค้า เน้นการฟื้นฟูป่าที่ถูกแผ้วถาง เช่น กิจกรรมปลูกป่าในโอกาสสำคัญ มีการขยายวงเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ป่าร่วมกัน 4 หมู่บ้าน เป็นต้น โครงสร้างกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม มีคณะกรรมการทั้งสิ้น 21 คน แบ่งเป็นคณะกรรมการบริหาร และกรรมการประจำเขตพื้นที่ทั้ง 4 หมู่บ้าน หน้าที่ของคณะกรรมการ คือ ระวังรักษาป่า เช่น การออกตรวจสอบสภาพป่า สรุปผลการปฏิบัติงาน และประชุมประจำเดือนในทุกวันที่ 10 ของเดือน มีกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าแบ่งเป็น 5 หมวด ว่าด้วยเรื่อง คนกับป่า คนกับสัตว์ป่า คนกับชุมชน การซื้อขายที่ดิน และการลงโทษ การจัดการเน้นการสอดส่องดูแลโดยคนในหมู่บ้าน หากพบเห็นมีการกระทำผิดจะไปแจ้งต่อคณะกรรมการให้ดำเนินการ มีชุดลาดตระเวนตรวจป่าเดือนละ 1 ครั้ง

ภูมิปัญญาชุมชนกับการดูแลทรัพยากร ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเก็บเห็ดโคน จะเก็บโดยใช้อุปกรณ์ที่ต้องเป็นไม้ในการขุด ห้ามใช้ประเภทที่เป็นเหล็ก เพราะทำให้รังปลวกตาย ภูมิปัญญาในการเก็บหาน้ำผึ้ง มีทั้งเก็บจากต้นไม้นขนาดใหญ่ สูงประมาณ 30 - 40 เมตร และการเก็บบริเวณหน้าผา ช่วงเวลาการเก็บหาน้ำผึ้งเก็บหาประมาณช่วงเดือนมีนาคม - เมษายน ซึ่งเป็นช่วงที่น้ำผึ้งมีคุณภาพดีที่สุด และภูมิปัญญาในการเก็บสะตอป่า ใช้อุปกรณ์การปีนขึ้นต้นไม้ เช่นเดียวกับ การเก็บ

น้ำผึ้ง ภาษาท้องถิ่น เรียกว่า “การแค่นสะตอ” โดยใช้ทอยไม้ไผ่ตอกแล้วผูกทาบกับลำไม้ไผ่ด้วยเชือกเถาวัลย์ ฤดูกาลเก็บหาตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายนรวมทั้งห้ามตัดโคนต้นสะตอให้เก็บผลผลิต 3/4 ส่วน ส่วนที่เหลือให้เป็นอาหารของสัตว์ป่าและขยายพันธุ์ต่อไป

ผลผลิตจากป่า : สวัสดิการชุมชนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ ครั้วเรือนเกษตรกรได้ใช้ประโยชน์จากการเก็บของป่าเพื่อยังชีพ และเพื่อเป็นรายได้ ชนิดของป่าที่เก็บหาเพื่อการยังชีพ ได้แก่ ผักหวานป่า เห็ด ผลไม้ป่า สัตว์ป่า และสัตว์น้ำบางชนิด ส่วนของป่าที่เก็บเพื่อเป็นรายได้ที่สำคัญ มี 2 ชนิด ได้แก่ น้ำผึ้งป่า และสะตอ การเก็บของป่าเพื่อการยังชีพ เพื่อใช้เป็นอาหาร สมาชิกในครัวเรือนเป็นผู้เก็บหาเอง พื้นที่เก็บหาบริเวณชายป่าตลอดแนวลำคลอง หรือตามชายป่าใกล้แปลงเกษตร ได้แก่ ขอดผักกูด ขอดผักเหลียง ผักหวาน และผักกาดนอกเขา เป็นต้น บางครัวเรือนเก็บขายเป็นรายได้ประจำวัน เช่น มะเขือพวง พริกขี้หนู และลูกเนียง หรือการเก็บหาผลผลิตจากป่าอื่นเพื่อใช้สอย เช่น ไม้ไผ่ หวาย ดอกหญ้าทำไม้กวาด นอกจากนี้เก็บหาเพื่อใช้เป็นยาสมุนไพรเพื่อดูแลสุขภาพ มีครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากป่า โดยการเก็บหาผลผลิตเพื่อบริโภคมากที่สุด จำนวน 20 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมา คือเก็บหาผลผลิตจากเพื่อบริโภคและเพื่อขายเป็นรายได้ จำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45.00 และไม่เก็บหาแต่เป็นแหล่งรับซื้อผลผลิตจากเพื่อนบ้านนำไปขายต่อ จำนวน 2 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 5.00 ตามลำดับ

ผลผลิตจากป่าที่ได้ใช้ประโยชน์มีจำนวน 17 ชนิด ได้แก่ สมุนไพร มะเขือพวง ผักกูด หน่อปูด ผักเหลียง กล้ายเถื่อน เหยียง ผักเหมะ สัตว์ป่า มะไฟป่า ลูกเนียง สะตอป่า น้ำผึ้งป่า ผักหวานป่า มดแดง เห็ดโคน สัตว์ป่า และดอกหญ้าไม้กวาด โดยมีครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากป่าเกินร้อยละ 50.00 ในพืช 6 ชนิด ได้แก่ สมุนไพร จำนวน 39 ครัวเรือน คิดเป็น ร้อยละ 97.50 มากที่สุด รองลงมา คือ มะเขือพวง จำนวน 37 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 92.25 ผักกูดและหน่อปูดมีจำนวนเท่ากัน 36 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 90.00 กล้ายเถื่อน จำนวน 35 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 87.50 เหยียง จำนวน 25 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 62.50

เมื่อพิจารณาถึงรายได้ที่เป็นตัวเงินที่ครัวเรือนได้รับจากการหาและการขายผลผลิตจากป่าชุมชน พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้เป็นตัวเงินสดมากที่สุดในช่วง 30,000-60,000 บาท/ครัวเรือน/ปี จำนวน 8 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 44.44 โดยผลผลิตที่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนมากที่สุดคือน้ำผึ้งป่า รองลงมา ได้แก่ สะตอป่า เหยียง ลูกเนียง มะเขือพวง ผักกูด เป็นต้น มีการเก็บหาน้ำผึ้งป่าคิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ 480,000 บาท การเก็บหาสะตอป่า คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ 160,000 บาท

เมื่อรวมมูลค่าทางเศรษฐกิจของการเก็บน้ำผึ้งป่าและสะตอป่าที่ชุมชนได้รับทั้งสิ้น จำนวน 640,000 บาท สำหรับปฏิทินการใช้ประโยชน์จากป่า ช่วงเวลาในการเก็บหาของป่าเพื่อจำหน่ายของครัวเรือน เกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ มีทั้งพืชที่เก็บหาได้ตลอดทั้งปีคือ มะเขือพวง กล้วยเถื่อน ชนิดที่เก็บหาได้ตลอดช่วงฤดูฝนระหว่างเดือนพฤษภาคม-ธันวาคมคือ ผักขี้เหล็ก มะไฟป่า หน่อปูด และผักเหมาะ ชนิดที่เก็บหาได้ในช่วงฤดูแล้งช่วงเดือนมกราคม-เมษายน คือ เหียง และดอกหญ้าไม้กวาด

4. ความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกร

สภาพพื้นฐานของบ้านหน้าถ้ำ เป็นชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำสำคัญของจังหวัดสุราษฎร์ธานี จากข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตทางการเกษตรที่เปลี่ยนผ่านมาถึงระบบการผลิตในปัจจุบันทำให้เห็นภาพรวมตั้งแต่การอพยพเข้ามาบุกเบิกจับจองพื้นที่ทำกินเพื่อปลูกข้าวไร่ พริก เป็นการผลิตแบบดั้งเดิม มีการพึ่งพิงธรรมชาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลตามความสัมพันธ์ทางเครือญาติซึ่งแทบไม่ต้องใช้ต้นทุนการผลิตแต่อย่างใด ต่อมาปรับเปลี่ยนเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้า ได้แก่ กาแฟ และไม้ผล เช่น ทุเรียน เป็นการผลิตที่ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีทางการเกษตร เป็นการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอกไม่เกื้อกูลธรรมชาติทำให้ผลผลิตตกต่ำเกิดภาวะไม่คุ้มทุน ส่งผลต่อรายได้ของเกษตรกรทำให้เกิดภาวะหนี้สิน เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มขึ้น ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ยังนำมา ซึ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่กับราษฎรในชุมชน จนกระทั่งมีหน่วยงานของภาครัฐและองค์กรเอกชนเข้ามาแก้ไขปัญหาและสนับสนุนการช่วยเหลือ ได้แก่ โครงการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 4 ด้วงวัดและมอบสิทธิครอบครองที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่า หรือโครงการนาร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่สนับสนุนการผลิต ลดการใช้ปุ๋ยและสารเคมีในพื้นที่ต้นน้ำ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการดำเนินการของกลุ่มออมทรัพย์และการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

การพึ่งตนเองในการผลิตทางการเกษตร จากการเปรียบเทียบรายได้จากการปลูกพืช กับค่าใช้จ่ายในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกร ที่มีสมาชิก 4 คน มีค่าใช้จ่ายในการยังชีพ เท่ากับ 47,160 บาท/ปี พบว่า ต้องใช้พื้นที่ในการปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยวที่จะสร้างรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ ได้แก่ สะตอ จำนวน 15.39 ไร่ รองลงมาเป็นข้าวโพดหวาน ทุเรียน กาแฟ ยางพารา ก้อน ยางพาราแผ่น แดงร้าน และ พริก เท่ากับ 7.91 6.92 6.06 4.55 2.60 2.55 และ 2.27 ไร่ ตามลำดับ

จำนวนพื้นที่ของพืชแต่ละชนิดที่จะสร้างรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพของเกษตรกรนี้จะเพิ่มขึ้นตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

การพึ่งตนเองทางการรวมกลุ่ม

กลุ่มเก็บหาของป่า มีเกษตรกรรวมกลุ่ม จำนวน 8 - 12 คน เพื่อใช้ทักษะ และศักยภาพของแต่ละบุคคลในการเข้าไปเก็บหาของป่า โดยเฉพาะการเก็บหาของป่าเพื่อการค้า ผลผลิตสำคัญ ได้แก่ น้ำผึ้งป่า และสะตอป่า เก็บหาตามฤดูกาลเป็นไปเพื่อการพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การเก็บน้ำผึ้งป่า ชาวบ้านรวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพาความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันของแต่ละคน ในการเก็บน้ำผึ้งในป่า จากรูปแบบ และวิธีการเก็บของป่าดังกล่าวสื่อให้เห็นถึงการพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือมีความพอประมาณ รู้จักความพอดีในการเก็บหา ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ด้วยการใช้เหตุผล ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คิดวิเคราะห์เพื่อใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาอาชีพบ้านหน้าถ้ำ เกิดขึ้นจากกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม ซึ่งเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนงานของกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า และกลุ่มเกษตรยั่งยืน ภายหลังได้ยุบรวมทุกกลุ่มเป็นกลุ่มออมทรัพย์ฯ ดอกผลจากการบริหารจัดการ นำมาจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน ดูแลสมาชิกตั้งแต่เกิดจนเสียชีวิต อีกทั้งยังสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม ในปีพ.ศ. 2550 กลุ่มออมทรัพย์ฯ มีสมาชิกจำนวน 286 คน มีเงินทุนหมุนเวียน 1,129,528 บาท มีโครงสร้างการบริหารประกอบด้วยประธาน รองประธาน กรรมการบริหาร 6 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายเงินกู้ ฝ่ายเงินส่ง ฝ่ายเงินออม ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายตรวจสอบ และฝ่ายสัญญาเงินกู้ รวมทั้งสิ้น 8 คน อยู่ในตำแหน่งวาระ 1 ปี การบริหารงาน กลุ่มออมทรัพย์ฯ ดำเนินงานตามระเบียบของกลุ่มฯ ด้านเงินฝาก กำหนดค่าหุ้น หุ้นละ 10 บาท อัตราดอกเบี้ยเงินฝากฝากออมทรัพย์ ดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อปี ฝากประจำ 12 เดือน ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี การกู้เงิน พิจารณาเงินกู้ตามความจำเป็นในการใช้จ่าย ใช้คนค้ำประกัน 2 คน กรณีผิดนัดชำระหนี้มีมาตรการ การขอผ่อนผัน การขอปรับโครงสร้างหนี้ และการพักชำระหนี้ การเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี การรวมตัวของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาอาชีพ แม้ว่าจะเป็นเพียงสัญญาข้อตกลงกันภายในกลุ่มสมาชิกสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาสติปัญญา รู้จักการให้แบ่งปันเพื่อเกื้อกูลกันเอง แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาคุณธรรมนำไปสู่ความสุขจากการแบ่งปัน และความเป็นกัลยาณมิตร ถือว่าเป็นการบริหารงานที่ลดความเสี่ยง เป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน

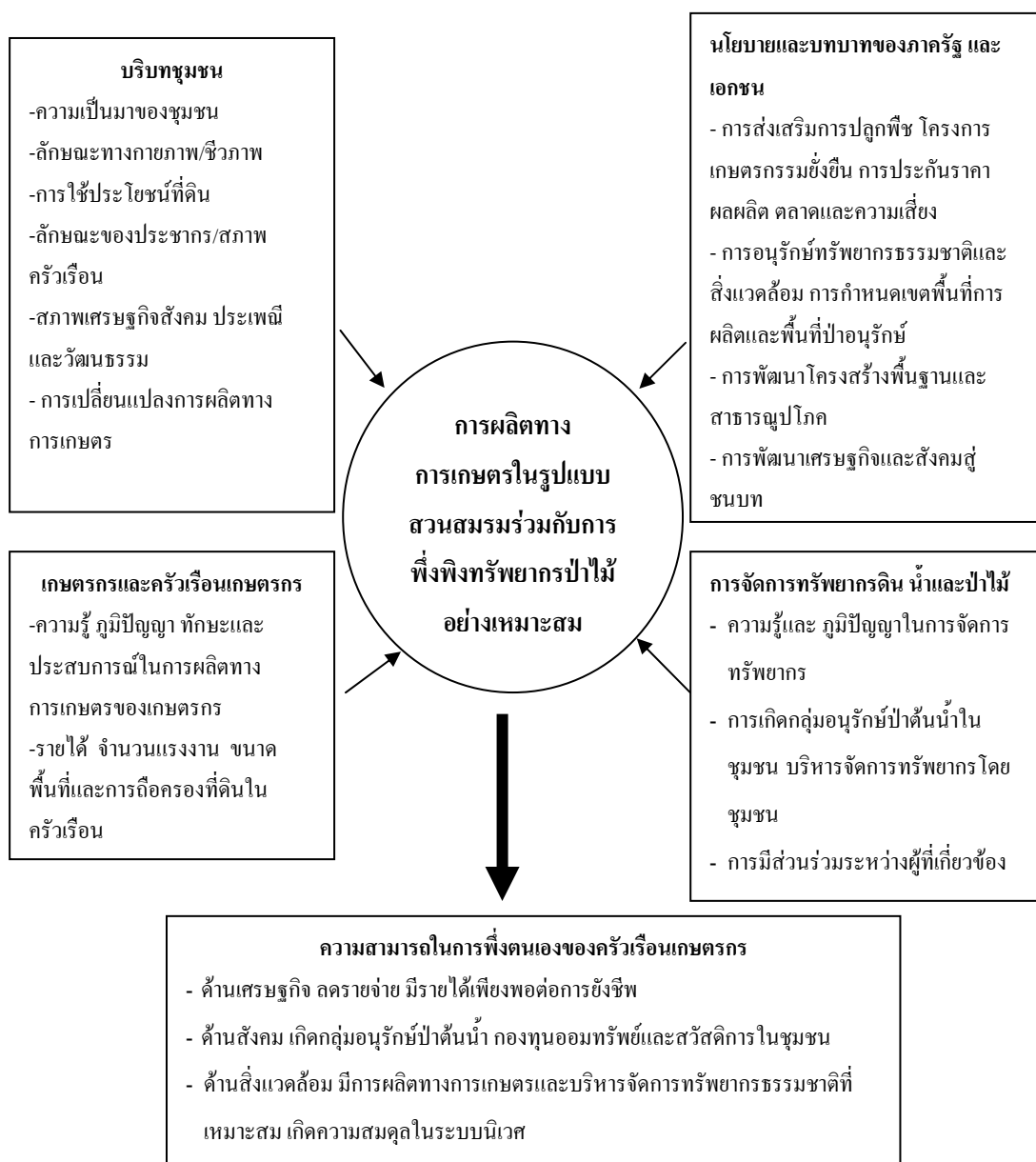
กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม จากโครงสร้างกลุ่ม และแผนการบริหารจัดการป่าชุมชน พบว่าเป็นการรวมกลุ่มโดยยึดหลักการปฏิบัติทางสายกลาง พัฒนาการของกลุ่มทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามความสามารถ และศักยภาพของกลุ่มอย่างพอประมาณ ใช้เหตุผล ความรู้ และภูมิปัญญา คัดวิเคราะห์ กำหนดระเบียบข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชน เพื่อให้ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้การสร้างภูมิคุ้มกันมีการเชื่อมโยงเครือข่ายอนุรักษ์จัดการความเสี่ยงกับ 4 หมู่บ้านของอำเภอกาญจนาดิษฐ์ และอำเภอคอนสาร อีกทั้งเชื่อมเครือข่ายระดับภาคได้กับเครือข่าย 10 ป่าอนุรักษ์

การพึ่งตนเองทางด้านรายได้ ครัวเรือนเกษตรกรมีอัตราส่วนเฉลี่ยของรายได้จากภาคเกษตรสูงกว่ารายได้จากการพึ่งพิงป่าและรายได้นอกภาคเกษตร เท่ากับ 62:15:23 โดยครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้จากภาคเกษตรเหนือเส้นแห่งการยังชีพ จำนวน 26 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 65 ของครัวเรือนทั้งหมด เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้จากภาคเกษตรเหนือเส้นแห่งการยังชีพที่มีขนาดพื้นที่ตั้งแต่ 20 ไร่ขึ้นไป จำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ส่วนพื้นที่น้อยกว่า 20 ไร่ มีรายได้จากภาคเกษตรเหนือเส้นแห่งการยังชีพจำนวน 8 ครัวเรือน ส่วนครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดพื้นที่น้อยกว่า 20 ไร่ก็พบว่ามีความครัวเรือนที่สามารถอยู่รอดได้ โดยส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดพื้นที่ตั้งแต่ 10 ไร่ขึ้นไป ซึ่งเป็นครัวเรือนที่ปลูกพืชลักษณะสวนสมรมที่มีการบริหารจัดการพื้นที่การเกษตรให้สามารถมีรายได้ตลอดทั้งปี

ทางด้านรายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ พบว่ามีครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ที่มีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตจากป่า ซึ่งนำมารวมกับรายได้ภาคเกษตร พบว่าครัวเรือนเกษตรกรสามารถมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพเพิ่มขึ้นจากรายได้ภาคเกษตร จากจำนวน 26 ครัวเรือน มาเป็นจำนวน 37 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 27.50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ทั้งนี้รายได้ที่เพิ่มขึ้นเกิดจากการจำหน่ายผลผลิตจากป่า คิดเป็นมูลค่าเฉลี่ย 48,400 บาทต่อครัวเรือนต่อปี รวมทั้งการนำผลผลิตจากป่ามาใช้ในการบริโภค สามารถลดรายจ่ายค่าอาหารในครัวเรือน คิดเป็นมูลค่า 18,250 บาทต่อครัวเรือนต่อปี อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนยังไม่สามารถอยู่รอดได้ทุกครัวเรือน ดังนั้นแนวทางของการเพิ่มรายได้คือ การพึ่งรายได้นอกภาคเกษตร

จากการศึกษารายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ ซึ่งประกอบด้วยรายได้จากภาคเกษตร รายได้จากการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ และรายได้นอกภาคเกษตร ทั้งนี้ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้จากภาคเกษตรเฉลี่ย 95,654 บาทต่อปี รายได้พึ่งพิงทรัพยากรป่าเฉลี่ย 48,400 บาทต่อปี และรายได้จากนอกภาคเกษตรเฉลี่ย 58,022 บาทต่อปี โดยนำมาเปรียบเทียบเส้นแห่งการยังชีพ พบว่าครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด 40 ครัวเรือน มีรายได้เหนือเส้นแห่งการยังชีพ แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่มีรายได้จากภาคเกษตรน้อยปรับตัวให้อยู่รอดได้ด้วยการพึ่งพิงรายได้จากทรัพยากรป่าไม้ และรายได้จากนอกภาคเกษตร

สรุปได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำมากกว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดสามารถพึ่งตนเองได้ มีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ โดยการทำเกษตรแบบสวนผสม ร่วมกับการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับศักยภาพและบริบทของชุมชน ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าว สามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนป่าต้นน้ำ ตลอดจนกำหนดเป็นนโยบาย/แนวทางการพัฒนาการเกษตรและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และกลยุทธ์การเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองของเกษตรกรและชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ภายใต้การบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน และการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ภาพที่ 23 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการผลิตทางการเกษตรและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเหมาะสมนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองของครัวเรือนเกษตรกรบ้านหน้าถ้ำ

สรุปสิ่งที่พบจากการศึกษาเรียนรู้ในพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ สามารถสรุปบทเรียนการพึ่งตนเองของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ได้ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ

1.1 การวางแผนการผลิตเพื่อให้มีรายได้อย่างต่อเนื่องตลอดปีด้วยกิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย ปลูกพืชที่มีความเสี่ยงต่ำในด้านการผันผวนของราคา เช่น เกษตรกรสวนยางพารา จะกำหนดช่วงเวลาการปลูกพริก และมะเขือพวง เพื่อทดแทนรายได้จากสวนยางพาราในช่วงที่ไม่สามารถกรีดยางได้ คือ ช่วงยางผลัดใบ หรือในช่วงฤดูฝน

1.2 ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ด้วยการลดการใช้สารเคมี เช่น การใช้ปุ๋ยเคมีในสวนสมรม จะใส่ปุ๋ยเฉพาะพืชหลักกาแฟตามวงรอบการผลิต 8 เดือน/ครั้ง หรือ 2 ปี ใส่ 3 ครั้ง พืชร่วมอื่น ๆ ก็จะได้รับปุ๋ยเช่นกัน นอกจากนี้คือการเพิ่มการใช้แรงงานของตนเองด้วยเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น เครื่องตัดหญ้า

1.3 ลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ในครัวเรือน เกิดการเรียนรู้การเก็บหาชนิดพืชที่สามารถนำมาเป็นอาหารในครัวเรือนและขายเป็นรายได้เสริม

1.4 การเก็บหาของป่าอย่างพอเพียง เช่น การเก็บน้ำผึ้งป่าไม่ทำลายตัวอ่อน หรือการเก็บสะตอให้เหลือไว้ 1 ใน 4 ส่วน เพื่อให้เป็นอาหารของสัตว์และขยายพันธุ์ รวมทั้งสร้างความมั่นคงในด้านอาหารให้แก่คนชุมชนและสิ่งมีชีวิตอื่นในการเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภคตลอดทั้งปี แม้นในช่วงวิกฤตที่เป็นฤดูน้ำหลากเส้นทางคมนาคมถูกตัดจากภายนอก

1.5 ความมั่นคงในด้านที่อยู่อาศัย ตามแนวคิดการปลูกไม้โตเร็วในแปลงเกษตร เพื่อให้ลูกหลานมีไม้สำหรับสร้างบ้านเรือนในอนาคต โดยใช้เกณฑ์ในการปลูกต้นไม้ จำนวน 2 – 3 ต้น ต่อการสร้างบ้าน 1 หลัง

2. ด้านสังคม

2.1 การพึ่งพาตนเองระหว่างบุคคลและครัวเรือน มีการเอื้อเพื่อแบ่งปันการลงแรง เพื่อเก็บผลผลิตและมีการแบ่งปันผลผลิตอย่างเป็นธรรม โดยเฉพาะครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกิน สามารถมีรายได้อยู่รอดได้ เช่น การเก็บผลผลิตพริก มีความแลกเปลี่ยนผลผลิตผ่านแรงงาน โดยแบ่งคนละครึ่ง หรือการรวมกลุ่มเก็บหาของป่า เป็นต้น

2.2 เกิดกระบวนการเรียนรู้ จากการเดินทางไปศึกษาดูงานการแลกเปลี่ยนรู้เรียนในกลุ่มเครือข่ายและมีการสืบทอดสู่ชนรุ่นหลังให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ เกิดเป็นแรงขับเคลื่อนในการดูแลหวงแหนในทรัพยากร

3. ด้านสิ่งแวดล้อม

3.1 มีการใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลือกพื้นที่ให้เหมาะสมกับชนิดพืช โดยพิจารณาการลาดชันเรือนยอดและระบบรากของพืชที่ใช้ปลูกร่วมกัน

3.2 การปลูกพืชสวนสมรมร่วมกับยางพารา โดยขยายระยะระหว่างแถวของต้นยางพาราจากเดิม 6.5 เมตร ขยายออกเป็น 9 – 10 เมตร

3.3 การกำจัดวัชพืชในแปลงเกษตรใช้การปลูกถั่วคลุมดิน ส่วนการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชใช้เท่าที่จำเป็น เช่น ฉีดพ่นบริเวณชายพุ่มกาแฟในช่วงก่อนเก็บผลผลิต

3.4 การรวมกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม เพื่อลาดตระเวนตรวจป่าเดือนละ 1 ครั้ง รวมทั้งการประชุมประจำเดือนในทุกวันที่ 10 ของเดือน เพื่อสรุปผลการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการดูแลป่า สร้าง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อพื้นที่ศึกษา

1. ควรมีการทำสวนสมรมในพื้นที่ทุกครัวเรือน เนื่องจากการทำสวนในลักษณะนี้ สามารถทำการผลิตทางการเกษตรในพื้นที่จำกัด และสร้างสมดุลให้กับระบบนิเวศ อนุรักษ์หน้าดิน ลดการพังทลายของดิน เป็นการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด เกษตรกรไม่ต้องขยายพื้นที่รุกกล้าป่า อีกทั้งเป็นการลดความเสี่ยงทางการตลาดด้วย ตลอดจนรวบรวมองค์ความรู้ในการทำสวนสมรมและขยายผลสู่พื้นที่ในลักษณะใกล้เคียง
2. เน้นการปลูกพืชที่มีศักยภาพและเหมาะสมในพื้นที่ เป็นที่ต้องการของตลาด ได้แก่ สะตอ หอมก ฝรั่ง เนียง และพืชผักไม้ผลป่า เนื่องจากเป็นพืชที่ดูแลรักษาง่าย ไม่ค่อยมีปัญหาโรคแมลงระบาด การลงทุนต่ำ ไม่ต้องใช้สารเคมีมาก มีตลาดรองรับ สร้างรายได้ดี และลดความเสี่ยงสามารถเก็บหาได้ตามฤดูกาลหมุนเวียนตลอดทั้งปี ควรมีการเพาะพันธุ์ปลูกไว้ในสวนสมรม
3. ทำแปลงเกษตรรวมเพื่อปลูกพืชผสมผสานและข้าว เนื่องจากบ้านหน้าถ้ำมีพื้นที่ป่าชุมชนที่เสื่อมโทรมอยู่ประมาณ 100 ไร่ น่าจะมีการฟื้นฟูพื้นที่ดังกล่าว ปรับปรุงบำรุงรักษาดิน ทำการเกษตรผสมผสานเป็นสวัสดิการในชุมชน หรือช่วยเหลือผู้ที่ไม่พื้นที่ทำกินหรือมีพื้นที่น้อยรายได้จากการเกษตรอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการยังชีพ นอกจากนี้แล้วยังเป็นการสามาถมีศักดิ์ของคนในชุมชนให้มีการแบ่งปันพึ่งพาเกื้อกูลกัน ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ร่วมกัน ลดความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมและการแย่งชิงทรัพยากร อีกทั้งเป็นการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงในชุมชน

ข้อเสนอแนะต่อกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

1. เสริมสร้างการเรียนรู้ขององค์กรทางสังคมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดเวทีพูดคุยปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างของคนในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง การจัดทำแผนชุมชนด้าน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการกลุ่ม/กองทุนและการจัดสวัสดิการในชุมชน การสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างรู้คุณค่า การวางแผนการใช้ที่ดินทำกินและการผลิตทางการเกษตรอย่างเหมาะสมโดยไม่ขยายพื้นที่

การผลิตทุกรุกเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ การจัดการความรู้ภูมิปัญญาในการผลิตทางการเกษตรและการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นต้น

2. จัดทำแผนพัฒนาอาชีพและส่งเสริมกิจกรรมสร้างรายได้ เน้นผู้ที่มีรายได้ต่ำ เป็นหนี้ หรือไม่มีพื้นที่ทำกินหรือมีพื้นที่เพียงเล็กน้อย ให้มีรายได้เสริม ได้แก่ การรวมกลุ่มอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น การทำไม้กวาดดอกหญ้า เฟอร์นิเจอร์จากหวาย ของที่ระลึกจากรากไม้ สะตอ และเห็ดโคนดอง การขยายพันธุ์ไม้ป่า ตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทักษะในการเดินป่า การเก็บของป่า ระบบนิเวศป่าและการใช้ประโยชน์ การเก็บเกี่ยวผลผลิต จากผู้รู้ และกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในลักษณะเพื่อนช่วยเพื่อน

3. สร้างระบบภูมิคุ้มกัน พร้อมรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง รู้เท่าทันกระแสโลกภายนอก รู้จักพึ่งตนเองและชุมชน มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างประหยัด บริโภคอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่น สร้างความหลากหลายในการผลิตและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

3.1 ทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้เรียนรู้การใช้จ่าย รายได้ และต้นทุนการผลิตในครัวเรือนของตนเอง และนำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์ร่วมกัน

3.2 หาทางลดค่าใช้จ่ายและการพึ่งพาจากภายนอก เช่น การปลูกพืชไว้บริโภคในครัวเรือน การนำพืชป่ามาปลูกในสวนเพื่อใช้สอยและเป็นอาหาร การทำปุ๋ยหมักใช้เองจากเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร ลดการซื้อปุ๋ยและสารเคมีจากภายนอก เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต เป็นต้น

3.3 วางแผนการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม เช่น การวางแผนใช้ที่ดินที่มีอยู่ จำกัดให้เกิดประสิทธิภาพโดยการปลูกพืชผสมผสาน ร่วมกับการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อให้มีรายได้พอเพียงต่อการดำรงชีพ การใช้แรงงานให้เกิดประโยชน์เต็มที่ การวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและการจัดทำปฏิทินการผลิตให้มีกิจกรรมและรายได้ต่อเนื่อง ศึกษาข้อมูลการผลิตและการตลาดของพืชที่ปลูก ทบทวนบทเรียนที่ผ่านมา ปรับปรุงแก้ไข ตลอดจนการเสริมสร้างความรู้และทักษะในการบริหารจัดการทรัพยากร

3.4 ส่งเสริมการเข้าร่วมกลุ่มให้ทั่วถึงทั้งหมู่บ้านและเชื่อมโยงเครือข่ายกับกองทุนต่างๆ ในการจัดสวัสดิการชุมชน พัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ตลอดจนมีการจัดทำแผนชุมชนร่วมกัน

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. บูรณาการในการทำงาน เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ โดยคนในชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติน้ำตกสี่ขีด และองค์การบริหารส่วนตำบลท่าอุแท ร่วมกันสำรวจพื้นที่และการครอบครองในเขตพื้นที่ทำกินของชุมชน เพื่อปรับปรุงแนวเขตพื้นที่ป่าทำกิน พื้นที่ป่าใช้สอย และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และจัดทำแผนที่ให้มีความเป็นปัจจุบัน ชัดเจนถูกต้องและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ทั้งนี้ให้เก็บหลักฐานแผนที่ไว้ 3 แห่ง คือ (1) กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ (2) อุทยานแห่งชาติน้ำตกสี่ขีด และ (3) องค์การบริหารส่วนตำบลท่าอุแท เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ การจัดทำแผนพัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้และพัฒนาที่ดินเพื่อทำกินและอยู่อาศัย การพัฒนาความเป็นอยู่และสาธารณูปโภคได้อย่างเหมาะสมร่วมกัน จะช่วยลดข้อขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนนำมาเป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และกำหนดเป็นกฎระเบียบข้อตกลงร่วมกันในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับสัตว์ป่า คนกับป่า และการครอบครองสิทธิที่ดิน

2. เปิดโอกาสให้ชุมชนได้จัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง ให้มีศักยภาพและความสามารถในการพึ่งตนเอง พัฒนาแหล่งเรียนรู้ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สถานที่ศึกษาดูงาน แก่พื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียง ผู้ที่สนใจ และเยาวชน ได้มาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าและการใช้ประโยชน์ การผลิตทางการเกษตรและวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนรณรงค์การปลูกป่าร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน กำหนดเป้าหมายชัดเจน สนับสนุนงบประมาณด้านโครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค เส้นทางสัญจร งบประมาณด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในการปลูกป่าและให้ชุมชนช่วยดูแลรักษาป่า ตลอดจนประชาสัมพันธ์เผยแพร่กิจกรรมและผลการดำเนินงานสู่สาธารณชน

3. สนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนในระดับหมู่บ้านและตำบล และรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นที่จำเป็นเพื่อใช้วิเคราะห์จัดทำแผนพัฒนาด้านการเกษตรและแผนพัฒนาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้สอดคล้องกับศักยภาพในพื้นที่ เช่น การปลูกพืชพื้นเมือง เช่น การปลูกหมาก สะตอ เนียง เหียง ซึ่งพืชที่สร้างรายได้ให้กับเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ไม่มีปัญหาโรคแมลงระบาด การลงทุนต่ำ มีความเสี่ยงน้อยกว่าพืชเศรษฐกิจอื่น เช่น ทุเรียนมีปัญหาโรคระบาด ฝนตกชุก ดอกร่วง รวมทั้งมีการผันผวนขึ้นลงของราคาผลผลิต เช่น กาแฟ ยางพารา เป็นต้น ตลอดจนต้องใช้เงินลงทุนสูง เนื่องจากต้องซื้ออุปกรณ์เพิ่ม การซื้อปุ๋ยและสารเคมี

4. สนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาอาชีพแก่ผู้มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ และทำกิจกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้น เช่น สนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนสำหรับประกอบอาชีพ เงินสมทบกองทุนปลูกป่าเพื่อเป็นสวัสดิการชุมชนหรือเป็นบำนาญในบั้นปลายชีวิตหรือไว้ให้สำหรับลูกหลานในอนาคตได้ใช้สอยสร้างบ้านเรือน จะช่วยจูงใจให้ชุมชนปลูกต้นไม้และช่วยกันดูแลรักษาป่าไม้ ตลอดจนมีการใช้ทรัพยากรจากป่าไม้อย่างพอประมาณ ไม่โลภ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาทิศทางการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ป่าต้นน้ำ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรธรรมชาติ
2. ควรศึกษากระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขององค์กรทางสังคมเพื่อการพึ่งตนเองและภูมิปัญญาในชุมชนป่าต้นน้ำ เช่น กองทุนออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาอาชีพและสวัสดิการชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เป็นต้น
3. ควรศึกษาและพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการป่าต้นน้ำที่เหมาะสมต่อการพึ่งตนเองของชุมชน
4. ควรศึกษาระบบนิเวศการปลูกพืชแบบผสมผสาน (สวนผสม) ในลักษณะต่างๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เช่น การปลูกยางพาราร่วมกับพืชอื่น การปลูกไม้ผลร่วมกับพืชไร่ การปลูกข้าวในพื้นที่สูงร่วมกับพืชอื่น เป็นต้น

5. ควรศึกษา ขนาดพื้นที่ จำนวน ชนิดพืช สัตว์ส่วนที่สามารถทำให้เกษตรกรมีรายได้
เพียงพอต่อการยังชีพ ภายได้ปัจจัยที่และเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน. 2550. สารสนเทศชุมชน (Online). www.cdd.go.th, 20 ตุลาคม 2550.

กรมป่าไม้. 2532. การอนุรักษ์ต้นน้ำ. กรุงเทพมหานคร: ส่วนการอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้.

_____. 2538. ต้นน้ำลำธาร. กรุงเทพมหานคร: ส่วนการอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้.

_____. 2541. ป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า.

_____. 2547. สถิติการป่าไม้ของประเทศไทยปี 2547. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เฟื่องฟ้าพรินติ้ง.

_____. 2549. สถิติการป่าไม้ของประเทศไทยปี 2549. กรมป่าไม้. (อัดสำเนา).

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. 2540. พัทธกะสิ่งแวดล้อม พัทธกะชีวิต. ม.ป.ท.

_____. 2550. “สิทธิชุมชน การมีส่วนร่วม จุดเน้นรัฐธรรมนูญ 2550”. วารสารเครือข่าย
สิ่งแวดล้อม.

กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. 2544. รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม
พ.ศ. 2543. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิฑูรย์การพิมพ์.

เกษม จันทร์แก้ว. 2544. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จรงค์ ทรงรัตนพันธุ์. 2545. ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของ
สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี.
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารทรัพยากรป่าไม้,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จักรพงษ์ พิริยพล. 2542. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ บ้านท้ายเสือตำบลชะแล อำเภอดงหลวง จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยการจัดการป่าไม้, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จำนง พวงพุก และ นิสวันต์ พิษณุดำรงค์. 2550. “การสร้างองค์ความรู้และตัวชี้วัดสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศสมดุล” วารสารเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ชัยรี นฤทุม, ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และ Guy Trebuil. 2537. การวินิจฉัยเบื้องต้นเพื่อการวิจัย และพัฒนาการเกษตร คู่มือลำดับที่ 2 วิธีการวิเคราะห์หลักไกระบบการผลิตเพื่อจำแนก ประเภทเกษตรกร. นครปฐม: โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ.

คณะกรรมการหมู่บ้านของบ้านหน้าถ้ำ. 2549. ข้อมูลบ้านหน้าถ้ำ. (อัดสำเนา).

ชัยวุฒิ ชัยพันธุ์. 2544. พัฒนาชนบทยั่งยืน: สำหรับสาขาเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ศักดิ์ จันทร์จำปา. 2550. สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม. สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2550.

ทิพวัลย์ สีจันทร์, วรพรรณ นาถนพคุณ และ ขวัญเรียม ปิ่นจันทร์. 2551. รายงานโครงการศึกษา การกระจายรายได้บนฐานของสิทธิและทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษาพื้นที่ภาคกลาง. รายงานเสนอสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (อัดสำเนา).

ทรงศักดิ์ ภู่น้อย. 2538. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม กับการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษา: หมู่บ้านโป่ง ตำบลป่าไม้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากร, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ธงชัย จารุพัฒน์. 2541. สถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยในช่วงระยะเวลา 37 ปี พ.ศ. 2504-2541 . ส่วนการวิเคราะห์ทรัพยากรป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.

ธำรงค์ อุดมไพจิตรกุล. 2544. เศรษฐศาสตร์พอเพียง. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พ.ว.) จำกัด.

ธันวา จิตต์สงวน. 2543. รายงานการสัมมนากระบวนเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 1, 15 – 17 พ.ย.2543 กรุงเทพมหานคร: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

นภาพร หะวานนท์. 2543. “องค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นไทย” ชุมชนไทยท่ามกลาง กระแสการเปลี่ยนแปลง.

นริศรา ฤทธิมนต์. 2543. การทำสวนผสมผสานกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ กรณีศึกษาชุมชน คีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาประยุกต์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นันทมาส ทองปลี. 2549. การเปลี่ยนแปลงของระบบชุมชนเกษตรในเขตพื้นที่ภาคกลาง: ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านลานแหลม ตำบลวัดละมุด อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาส่งเสริมการเกษตร, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นิวัต เรืองพานิช. 2546. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นীরานันท์ นาคกระแสน. 2549. ชุดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิดในการบริโภคอาหารปลอดภัยมีสาระแห่งการเกษตร. เชียงใหม่: โรงพิมพ์พระพรหม.

ผ่องพรรณ ตรีมงคลกุล, นิตยา เงินประเสริฐศรี และ Guy Trebuil. 2537. การวิจัยเบื้องต้นเพื่อการวิจัยและพัฒนากิจกรรม คู่มือลำดับที่ 1 วิธีการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมในชุมชน. นครปฐม: โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ.

ปิติพงษ์ คิดการเหมาะ. 2550. ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองคราม. สัมภาษณ์,
7 เมษายน 2550.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2543. การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิ
โกมลคีมทอง.

ขงยุทธ พาดกลาง. 2542. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนมีส่วนร่วมในเขตพื้นที่หน่วย
จัดการลุ่มน้ำ น้ำเหิน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครสวรรค์. ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้.

วสิน อังคพัฒนากุล. 2548. นิเวศวิทยาสังแวดล้อม. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วาณี ศิลประสาธเอก. 2547. การศึกษาระบบทางการผลิตทางการเกษตรในเขตป่าสงวนแห่งชาติ:
ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านทุ่งนางครวญ ตำบลชะแล อำเภอดงพญาเย็น จังหวัดกาญจนบุรี.
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วัชร เกตุหงส์. 2550. สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2550.

วิรัตน์ ไชยพงศ์. 2550. สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2550.

วิธีพลังไท. 2550. “กฎหมายป่าชุมชน”. วารสารรายสัปดาห์ วิธีพลังไท (3).

วิฑูรย์ ปัญญากุล และ เจษณี สุขจิรัตติกาล. 2546. สถานการณ์เกษตรอินทรีย์ไทย เกษตรอินทรีย์
โลก มูลนิธิสายใยแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ทีซีจี พรินติ้ง จำกัด.

ศิริ อัคระอัคร. 2536. ป่าไม้คือชีวิต. ส่วนป้องกันไฟป่าและภัยธรรมชาติ กรมป่าไม้.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, พลเอกหญิง ศาสตราจารย์. 2548. “ถนนสาย
รุ่งเรืองนำสู่สุข”. วารสารทางวิชาการ พ.ศ. 2548 สถาอาจารย์ส่วนการศึกษา โรงเรียนนาย
ร้อยพระจุลจอมเกล้า.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2550. การจัดการป่าชุมชน เพื่อคนและเพื่อป่า. กรุงเทพมหานคร:
บริษัททวิทัศน์การพิมพ์.

สรเสรีญ วงษ์ชะอุ่ม. 2549. แนวคิดการพัฒนาประเทศ ในการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืน.
กรุงเทพมหานคร: เพชรรุ่งการพิมพ์.

สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง. 2552. แผนภูมิราคายางพารา (Online).
www.rubber.co.th, 27 มีนาคม 2552.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2546. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 - 2549.

_____. 2549. แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550 - 2554.

_____. 2550. เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทไทยเคย์ คีอทคอม จำกัด.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2542. ข้อมูลสถิติการเกษตร (Online).
www.oae.go.th/oae_imex.php, 24 มีนาคม 2551.

สุรางค์ ขนอม. สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2550.

แสงระวี อุ่นจันทร์. 2550. การสร้างรายได้จากการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง
จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการใช้ที่ดินและการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2536. ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่าและการใช้ประโยชน์.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

องค์การบริหารส่วนตำบลท่าอุแท. 2550. แผนพัฒนาตำบลท่าอุแท ประจำปี พ.ศ. 2551-2553.
(อัดสำเนา).

อภิชัย พันธเสน. 2545. **ทำอะไรจึงจะได้ป่าและพื้นที่สีเขียวคืนมา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. 2549. **แนวคิดใหม่สำหรับการวิจัย: เศรษฐกิจพอเพียงและความพอเพียงทางนิเวศ**
โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. 2549. **พุทธเศรษฐศาสตร์ ฉบับนิสิต นักศึกษา และประชาชน**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ดอกหญ้าวิชาการ.

อรุณ อวนสกุล. 2543. **การพัฒนาเกษตรยั่งยืน ในระบบเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและ**
พัฒนาองค์กรชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: รายงานการสัมมนาระบบเกษตร
แห่งชาติ ครั้งที่ 1, 15-17 พฤศจิกายน 2543.

อำนวย คอวนิช. 2531. **แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างป่าชุมชนธรรมชาติในประเทศไทย, การประชุม**
การป่าไม้ประจำปี 2531. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้.

ที่ว่าการอำเภอกาญจนดิษฐ์. **แผนที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี** (Online). [www.
amphurkanadit.org/th/project_map_Amphur.pdf](http://www.amphurkanadit.org/th/project_map_Amphur.pdf) , 20 ตุลาคม 2550

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐาน

แบบสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐาน

เรื่อง การผลิตทางการเกษตรและการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ต้นน้ำของชุมชน

บ้านน้ำถ้ำ ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

โดย พ.อ.พงษ์เทพ ประกอบสุขราษฎร์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชา การใช้ที่ดินและการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน

วันที่...../...../.....

เลขที่.....

1. ชื่อ-สกุล ผู้ให้สัมภาษณ์.....
2. บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบลท่าอุแท อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
3. ภูมิลำเนา () คนในท้องถิ่น () อพยพมาจากที่อื่น.....เบอร์โทรศัพท์.....
4. ประวัติการตั้งถิ่นฐานของครัวเรือนตั้งแต่ พ.ศ.....อาชีพแรกเริ่มของครัวเรือน.....
5. ท่านเป็นสมาชิก/หัวหน้า องค์กรใดบ้างในท้องถิ่น
(ระบุตำแหน่ง).....องค์กร.....
6. จำนวนสมาชิกทั้งหมดในครอบครัว.....คน(รวมทั้งผู้ให้สัมภาษณ์)

สมาชิกใน ครอบครัว	เพศ	อายุ	ความสัมพันธ์	อาชีพหลัก	อาชีพเสริม	การศึกษา

7. การใช้แรงงานเพื่อการเกษตร

() แรงงานในครัวเรือนจำนวน.....คน () เอาแรงกันเอง () จ้างแรงงาน จำนวน.....คน

8. พื้นที่ถือครอง.....ไร่ เช่า.....ไร่ ทำฟรี.....ไร่

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7) สภาพการเช่า			(8)
แปลง ที่	จำนวน เนื้อที่	การถือ ครอง	เอกสาร สิทธิ์	ที่ตั้ง พื้นที่	การใช้ ประโยชน์ ที่ดิน	ราคาเช่า	ระยะเวลาใน การเช่า	ผู้ให้ เช่า	แหล่ง น้ำ

หมายเหตุ : ข้อ (3) 3.1 เป็นของตัวเอง 3.2 เป็นที่ให้เช่า 3.3 เป็นของพ่อแม่

3.4 เป็นที่ของญาติ 3.5 เป็นที่สาธารณะ 3.6 อื่น ๆ

(5) อยู่ที่หมู่.....บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ..... จังหวัดและระยะห่างจากที่อยู่อาศัย

(6) ให้ระบุพืชที่ปลูกและจำนวน

(8) ชื่อแหล่งน้ำ/สถานที่/ลักษณะแหล่งน้ำ

9. การเลี้ยงสัตว์และประมง

ชนิดสัตว์	จำนวน (ตัว,บ่อ,พื้นที่)	วัตถุประสงค์ในการเลี้ยง

10. รายได้ของครัวเรือนต่อปี

(A) รายได้ภาคเกษตร

ที่มาของรายได้	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิตรวม (กก.)	ราคา (กก./บาท)	รวม (บาท)
ทำสวน.....				
ทำสวน.....				
ทำสวน.....				
ทำสวน.....				
ทำไร่.....				
ทำไร่.....				
ทำไร่.....				
เลี้ยงสัตว์.....				
เลี้ยงสัตว์.....				

รวมรายได้ในภาคการเกษตรบาท/ปี

(B) รายได้นอกภาคการเกษตร

ที่มาของรายได้	รายได้ (บาท/วัน)	จำนวน (วัน)	รวม (บาท)
1. รับจ้าง.....			
รับจ้าง.....			
2. หางของป่า			
3. ค้าขาย.....			
4. หัตถกรรม.....			
5. ช่างฝีมือ.....			
5. อื่น ๆ.....			

รวมรายได้นอกภาคการเกษตร.....บาท/ปี

รวมรายได้ทั้งหมด (A+B).....บาท/ปี

11. รายจ่ายในครัวเรือนต่อปี

หมวดรายจ่าย	จำนวนเงิน(บาท)
1) อาหาร	
ข้าวสาร	
เครื่องปรุง	
อาหารประเภทโปรตีน	
อาหารประเภทผัก	
2) เครื่องนุ่งห่ม	
ของใช้ในชีวิตประจำวัน	
เสื้อผ้า รองเท้า หมวก ถุงมือ	
3) ขนรักษาโรค	
4) ค่าสาธารณูปโภค	
ค่าน้ำ	
ค่าไฟฟ้า	
ค่าโทรศัพท์	
5) ค่าเล่าเรียนบุตร	
คนที่ 1 ระดับการศึกษา	
คนที่ 2 ระดับการศึกษา	
คนที่ 3 ระดับการศึกษา	
6) ค่าภาษีสังคม (งานบุญ, บวช, แต่งงาน)	
7) ค่าน้ำมันยานพาหนะ	
8) ค่าผ่อนของ (ทีวี โทรศัพท์ ฯลฯ)	
9) ค่าภาษีที่ดิน	
10) ค่าภาษี.....	
11) ค่าประกันชีวิต	
9) อื่น ๆ ระบุ.....	

รวมรายจ่ายในครัวเรือน.....บาท/ปี

12. ท่านมีหนี้สินหรือไม่

แหล่งเงินกู้	จำนวนเงิน	อัตราดอกเบี้ย	ปีที่กู้ยืม	ระยะเวลาใช้คืน	วัตถุประสงค์การกู้
ธกส.					
ธนาคาร.....					
ญาติ					
นายทุน					
พ่อค้าขายปุ๋ย-ยา					
อื่น ๆ					

13. ท่านมีทรัพย์สินอะไรบ้างในครัวเรือน

ทรัพย์สิน	จำนวน
หมวดยานพาหนะ	
() รถยนต์	
() รถจักรยานยนต์	
() รถจักรยาน	
หมวดเครื่องใช้สอยในบ้าน	
() โทรทัศน์	
() โทรศัพท์มือถือ	
() โทรศัพท์บ้าน	
() ตู้เย็น	
() เครื่องเล่น VCD	
() ไมโครเวฟ	
() เครื่องซักผ้า	
() อื่น ๆ ระบุ.....	
หมวดเครื่องใช้ทางการเกษตร	
() รถไถนา.....	
() ท่อสูบน้ำ	
() ถังพ่นยาแบบ.....	
() อื่น ๆ ระบุ.....	

14. ข้อมูลอื่น ๆ และข้อสังเกต

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ เป็นการเก็บข้อมูลเพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิต
 ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ขอขอบคุณทุกท่านที่กรุณาให้ความร่วมมือในการให้
 ข้อมูลดังกล่าวข้างต้น

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่.....

ภาคผนวก ข

กรอบแนวทางการสัมมนาเชิงลึก

กรอบแนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก

คำถามที่ใช้ถามนี้เป็นแนวทางเท่านั้นเพราะในการถามจริง ๆ คำถามจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ตามประสบการณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ คำถามจริง ๆ จะมีลักษณะไม่เป็นทางการ แต่เป็นการพูดคุยกันในบรรยากาศของความเป็นกันเอง ทั้งนี้ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์ได้มีการสำรวจรวบรวมไปก่อนหน้าที่จะทำการศึกษาในเชิงลึกไปแล้ว การพูดคุยในครั้งนี้จึงเป็นการพูดคุยภาพรวมของหมู่บ้านและเจาะลึกถึงการผลิตทางการเกษตร

หมวดที่ 1 คำถามเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์โดยเฉพาะ

1. ให้เล่าประวัติชีวิต การเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ทวด ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ พี่น้องทุกคน และตัวเอง ตลอดจนสมาชิกในครัวเรือน อาชีพ หน้าที่ของสมาชิกแต่ละคน

หมวดที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการตั้งหมู่บ้านและประชากร

2. หมู่บ้านตั้งเมื่อไหร่ ทำไมมาตั้งที่นี่ ใครเป็นกลุ่มแรกที่เข้ามา
3. จำนวนประชากรในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
4. การอพยพ เคลื่อนย้ายครัวเรือนในหมู่บ้านมีหรือไม่ บ่อยแค่ไหน เพราะเหตุใด
5. ให้เล่าประเพณี วัฒนธรรม ของคนในชุมชน
6. ให้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน
7. การสร้างถนน ไฟฟ้า มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตอย่างไร

หมวดที่ 3 คำถามเกี่ยวกับระบบการผลิตทางการเกษตร

8. ให้อธิบายอาชีพหลักของหมู่บ้าน สาเหตุของการยึดอาชีพนั้น
9. วิธีการผลิต ปัจจัยการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีที่ใช้ตั้งแต่อดีต วิวัฒนาการจนถึงปัจจุบัน และสาเหตุของการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยี ลักษณะของผลิตที่ห่างกันใน 10 ปี สาเหตุการเพิ่มหรือการลด
10. พืชเศรษฐกิจอื่น ๆ เข้ามาตั้งแต่เมื่อไหร่ วิธีการผลิตการขาย ผู้ซื้อ/ตลาด ราคาเปลี่ยนแปลงอย่างไร การปลูกพืชมีผลต่อชาวบ้านอย่างไร

11. นอกเหนือจากอาชีพรองหรือกิจกรรมการผลิตรองดังกล่าว ยังมีอาชีพเสริมหรืออาชีพเสริมอื่นๆ อีกหรือไม่ เช่น การจัดสวน หางของป่า ทำไม้กวาด ให้เช่าโดยละเอียดจนถึงปัจจุบัน

- กรณีใช้ปัจจัยการผลิตได้ปัจจัยมาจากไหน
- มีกรรมวิธีการทำอย่างไร แต่ละกิจกรรมการผลิต/หาเพื่อบริโภคในครัวเรือนหรือขาย หรือทั้ง 2 อย่าง

หมวดที่ 4 การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้

12. ใช้ประโยชน์จากป่าทางด้านใด ชนิดและปริมาณผลผลิตจากป่า
13. วิธีการเก็บหาของป่าเป็นอย่างไร
14. กฎระเบียบข้อบังคับ บทลงโทษ
15. ทักษะ ความรู้ ภูมิปัญญา

หมวดที่ 5 คำถามเกี่ยวกับ รายได้ รายจ่าย และหนี้สิน

16. ให้อธิบายการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ค่าครองชีพในแต่ละเดือน
17. ให้อธิบายต้นทุนการผลิตทางการเกษตร และรายได้ของครอบครัว
18. ให้อธิบายแหล่งที่มาของเงินในการลงทุน มีการกู้ยืมเงิน เป็นหนี้หรือไม่ เป็นหนี้มาจากที่ไหน ทำไมต้องกู้

หมวดที่ 6 คำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในการผลิตและความเกื้อกูลสมาชิกในหมู่บ้าน

19. ให้อธิบายลักษณะการถือครองที่ดินของหมู่บ้าน การได้มาซึ่งที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน
20. ให้อธิบายถึงผู้ที่มีที่ดินจำนวนมากที่สุดในหมู่บ้าน ทำไมจึงมีที่ดินมากกว่าคนอื่นเขาได้ที่ดินมาอย่างไร
21. ที่ดินส่วนใหญ่ของหมู่บ้านใช้ประโยชน์อะไร เพราะอะไร ทำไม
22. มีการช่วยเหลือเกี่ยวกับการผลิตทางการเกษตรระหว่างครัวเรือน ระหว่างหมู่บ้านด้วยกัน ให้อธิบายการเอาแรงกัน
23. ให้อธิบายการแบ่งปันผลผลิต ในครัวเรือนและในหมู่บ้าน
24. มีการรวมกลุ่มบ้างไหม กลุ่มอะไร มีประโยชน์หรือไม่

ภาคผนวก ค
ตารางภาคผนวก

ตารางผนวกที่ 1 เปรียบเทียบพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ทางการเกษตร และพื้นที่นอกการเกษตร

ปี พ.ศ.	พื้นที่ทั้งประเทศ (ล้านไร่)	พื้นที่ป่า (ล้านไร่)	พื้นที่ทางการเกษตร (ล้านไร่)	พื้นที่นอกการเกษตร (ล้านไร่)
2504	320.70	167.24	64.53	88.93
2510	320.70	159.84	82.96	77.9
2515	320.70	138.06	105.50	77.14
2520	320.70	116.57	113.80	90.33
2525	320.70	97.88	123.59	99.23
2529	320.70	92.76	130.89	97.05
2530	320.70	91.29	131.20	98.21
2531	320.70	89.88	131.77	99.05
2532	320.70	89.63	131.83	99.24
2533	320.70	87.48	132.12	101.1
2534	320.70	85.43	133.07	102.2
2535	320.70	84.34	133.05	103.31
2536	320.70	83.45	131.27	105.98
2537	320.70	82.80	131.83	106.07
2538	320.70	82.17	132.47	106.06
2539	320.70	81.80	131.81	107.09
2540	320.70	81.44	131.10	108.16
2541	320.70	81.07	130.39	109.24
2542	320.70	80.61	131.34	108.75
2543	320.70	106.31	131.19	83.20
2544	320.70	100.63	131.05	89.02
2545	320.70	106.31	130.89	83.50
2546	320.70	106.31	130.68	83.71
2547	320.70	104.74	130.48	85.48
2548	320.70	104.74	130.27	85.69
2549	320.70	104.74	130.29	85.67

ที่มา: ดัดแปลงมาสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2542) และ กรมป่าไม้ (2549)

ภาคผนวก ง

ภาพพื้นที่และกิจกรรมของเกษตรกร

ภาพผนวกที่ 1 สภาพถนนในหมู่บ้าน

ภาพผนวกที่ 2 สภาพบ้านเรือน

ภาพผนวกที่ 3 ศาลปู่ตาที่ชาวบ้านให้ความเคารพ

ภาพผนวกที่ 4 หน้าผาแห่งนี้มีถ้ำอยู่หลายแห่ง จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านหน้าถ้ำ และเป็นแหล่งเก็บหาน้ำผึ้ง

ภาพผนวกที่ 5 สภาพป่าดิบชื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์

ภาพผนวกที่ 6 แหล่งต้นน้ำคลองครามที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านน้ำถ้ำ

ภาพผนวกที่ 7 การผลิตแบบผสมผสานในลักษณะสวนสมรม

ภาพผนวกที่ 8 ส่วนใหญ่เป็นการผลิตยางก้อน

ภาพผนวกที่ 9 การนำผลผลิตจากป่าไปจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น

ภาพผนวกที่ 10 การร่วมกันพัฒนาบริเวณรอบสำนักสงฆ์ในพื้นที่บ้านหน้าถ้ำ

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ –นามสกุล	พันเอก พงษ์เทพ ประกอบสุขราษฎร์
วัน เดือน ปี ที่เกิด	5 เมษายน 2500
สถานที่เกิด	จังหวัดเลย
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2524 วิทยาศาสตรบัณฑิต (วทบ.ทบ.) สาขาวิชาวิศวกรรมเครื่องกล โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
ตำแหน่งปัจจุบัน	ประจำมณฑลทหารบกที่ 41
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	กองทัพนาคที่ 4 ค่ายวิชราวุธ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช